

COJO BRANTI

De invloed van de stadsbrand van 1832 op de raciale verhoudingen en stadsslavernij in Paramaribo in de eerste helft van de negentiende eeuw en de postkoloniale verandering in de Surinaamse herdenkingstraditie

20-02-2020

Jessica Poulino-Smits
MA Thesis History
Universiteit Leiden
Begeleider: Dr. K.J. Fatah-Black

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Inleiding	5
1. De stedelijke samenleving van Paramaribo in de eerste helft van de negentiende eeuw	10
1.1 De ontwikkeling van de stad Paramaribo	10
1.2 De samenleving van Paramaribo	14
1.3 Wijkregisters	21
1.4 De positie van de slaafgemaakten in de samenleving	31
2. De stadsbrand van 1832	36
2.1 Cojo branti, de stadsbrand van Paramaribo in 1832	37
2.2 De daders	44
2.3 De wreedheid van de straffen	57
2.4 De invloed van de brand op de raciale verhoudingen	59
3. Herdenken van het slavernijverleden in Suriname	61
3.1 Herdenken van de afschaffing van de slavernij	62
3.2 Straatnamen in Paramaribo	67
3.3 Monumenten	72
3.4 Cojo, Mentor en Present	75
Conclusie	80
Literatuur	85

Voorwoord

We kunnen het ons tegenwoordig bijna niet voorstellen, maar tot in de jaren vijftig van de twintigste eeuw waren de Atlantische slavenhandel en de slavernij onderwerpen die door Nederlandse historici niet of nauwelijks werden onderzocht. De rol van Nederland in deze gebeurtenissen was geen onderdeel van het collectieve geheugen. In de koloniën was meer aandacht voor deze historische onderwerpen. Hier waren de herinneringen aan de slavernij van generatie op generatie doorgegeven. Belangrijk was de publicatie van Anton de Kom; *Wij Slaven van Suriname* in 1934.¹ Hierin beschreef de Kom de geschiedenis van zijn land voor het eerst vanuit het perspectief van de slaafgemaakten.

Een grotere publieke belangstelling voor het Nederlandse slavernijverleden ontstond in Nederland in de jaren negentig van de twintigste eeuw. In 2006 zijn de slavernij en de slavenhandel opgenomen in de Canon van Nederland en wordt er steeds meer wetenschappelijk onderzoek gedaan naar deze historische onderwerpen. In de museumwereld is ook meer belangstelling voor het Nederlands slavernijverleden ontstaan. Op dit moment is er een tentoonstelling in het Tropenmuseum genaamd ‘Heden van het Slavernijverleden’ en is er in de Nieuwe Kerk in Amsterdam een tijdelijke tentoonstelling over Suriname. In het najaar van 2020 zal het Rijksmuseum een tijdelijke tentoonstelling over slavernij in de Nederlandse koloniale periode presenteren. Een belangrijke Nederlandse kolonie in het Caribisch gebied was Suriname. Hoe kwam dit land in aanraking met slavernij en welk onderzoek is hiernaar gedaan door historici?

De eerste Nederlandse handelsactiviteiten in het Atlantisch gebied dateren al van het eind van de zestiende eeuw en hingen samen met de behoefte aan zout en suiker op de Europese markt. Tijdens de tachtigjarige oorlog en met name door de Spaanse inname van Antwerpen, waar de Nederlanders hun suiker kochten, en door de unificatie van Spanje en Portugal, de grootste zoutleverancier van de Nederlanders, ontstonden er ernstige tekorten. Het tekort aan zout, belangrijk voor de haringindustrie, was zo groot dat de Nederlanders besloten om zelf zout te winnen in Venezuela. Suiker werd uit Brazilië en het Caribisch gebied gehaald. Daarnaast gingen zij naar de westkust van Afrika voor grein (een soort peper), ivoor en goud. In Noord-Amerika werden bever- en ottervellen ingeslagen. Deze handelsactiviteiten bleken lucratief en dit gaf aanleiding om te onderzoeken of, in navolging

---

¹ Anton de Kom, *Wij Slaven van Suriname* (Amsterdam 1934).

van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC, opgericht in 1602), de krachten konden worden gebundeld in een West-Indische Compagnie (WIC).²

De WIC, die uiteindelijk werd opgericht in 1623, was deels opgezet met particulier kapitaal en kreeg van de Staten-Generaal het alleenrecht op handel en kolonisatie in het Atlantische gebied. De drie belangrijkste activiteiten van de WIC waren kaapvaart (een gereguleerde vorm van plundering waarbij particuliere ondernemers toestemming hadden om vijandelijke schepen aan te vallen), uitbreiding van het overzeese grondgebied en handel. In 1637 werd het Portugese fort Elmina aan de West-Afrikaanse kust veroverd en in 1641 volgde de verovering van de slavenmarkt van Luanda in Angola. De Nederlanders waren hierdoor van Senegal tot Angola actief in de slavenhandel.³ De WIC participeerde optimaal in de driehoekshandel: schepen voeren met ruilgoederen van Europa naar West-Afrika, hierna met tot slaafgemaakte Afrikanen naar Zuid-Amerika om vervolgens met handelswaar als suiker, koffie en tabak terug naar Europa te varen. In de zeventiende eeuw werd Nederland een belangrijke speler in de slavenhandel en bleef dat tot de afschaffing van de slavernij in 1863. In totaal werden in ieder geval 600.000 slaafgemaakten door de Nederlanders ingescheept, op een totaal van ruim 12,5 miljoen slaafgemaakten.⁴

Nadat de Republiek voor een tweede keer in korte tijd in oorlog was geraakt met de Engelsen, werd op 31 juli 1667 bij de Vrede van Breda besloten dat Suriname vanaf dat moment in Nederlandse handen zou blijven. Voor de verovering van het gebied tijdens de oorlog hadden de Engelsen zich gevestigd in het gebied. In de ruim vijftien jaar dat de Britten in Suriname hadden gezeten, hadden zij er al 200 suikerplantages opgebouwd. Deze werden door de Nederlanders overgenomen en uitgebreid. Ondernemers kregen stukken grond die ze in cultuur brachten. Aanvankelijk werd er vooral suikerriet verbouwd; later ook koffie, katoen en cacao. Vooral aan de kust en langs de rivieren verrezen plantages met romantische namen als Mon Désir, Roosenburg en Goede Vrede. In de achttiende eeuw waren de Surinaamse plantages een lucratieve onderneming; tussen 1680 en 1780 groeide het aantal van 200 tot 591.⁵

---

² Eveline Sint Nicolaas, *Ketens en Banden. Suriname en Nederland sinds 1600* (Nijmegen 2017) 23.

³ Sint Nicolaas, *Ketens en Banden*, 23-25.

⁴ Sint Nicolaas, *Ketens en Banden*, 25-27.

⁵ Marianne Wilschut, 'Het leven van de slaven in de Nederlandse kolonien', januari 2000, <https://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/6820/het-leven-van-de-slaven-in-de-nederlandse-kolonien.html> (10 oktober 2019).

Het grootste deel van de slaafgemaakten werkte in Suriname op de plantages. Over het zware leven van de slaafgemaakten op de plantages, waar producten voor de wereldmarkt werden geproduceerd, is door historici relatief veel geschreven. Hoewel slavernij in het algemeen vooral een agrarisch karakter had, waren er in elke slavenmaatschappij steden. Ook in deze steden was sprake van slavernij.

In de geschiedschrijving over de slavernij in het Caribisch gebied heeft men zich tot op heden vooral gericht op de slavernij op de plantages. Toch is er in het afgelopen decennium meer aandacht gekomen voor het karakter van de slavernij in de steden. De plantages waren voor de meeste slaafgemaakten de eindbestemming, en deze zullen het karakter van de slavernij altijd blijven vertegenwoordigen. Dit betekent niet dat de steden geen grote rol hebben gespeeld in het leven van vele slaafgemaakten. Door de slavernij in de steden te onderzoeken wordt een andere kant hiervan belicht, een kant die tot nog toe onderbelicht is geweest in de geschiedschrijving over dit onderwerp. In dit onderzoek zal stadsslavernij in Paramaribo nader worden bekeken.

Bij het schrijven over koloniale geschiedenis is het soms onvermijdelijk termen te gebruiken die gevoelig liggen of in algemene bewoordingen spreken wanneer het over mensen van vlees en bloed gaat. In dit onderzoek is ervoor gekozen om de term ‘slaafgemaakten’ in plaats van ‘slaven’ te gebruiken. Deze andere formulering maakt duidelijk dat het om een gedwongen positie gaat waarin iemand buiten zijn eigen wil en macht is gekomen. Ook wordt de lezer hierdoor gewezen op het feit dat er bij een slaafgemaakte ook automatisch een ‘slavenmaker’ hoort.

In dit stuk zal verder het woord wit gebruikt worden in plaats van blank om de witte (vaak Joodse of Europese) bevolking aan te duiden. Het is duidelijk dat ‘blank’ staat voor alles dat rein en kleurloos is, vooral ‘in tegenoverstelling tot de negers’. Dat is waar het problematisch wordt, omdat hiermee gesuggereerd wordt dat ‘blanke’ mensen geen kleur, etniciteit of cultuur hebben en daardoor ook niet beïnvloed worden. Zij zijn neutraal, de standaard, het beginpunt, het punt waaruit het licht van objectiviteit stroomt. Zo worden ‘blanke’ mensen in de taal als superieur gesteld tegenover ‘anderen’. Om deze reden is er gekozen om de term blank niet te gebruiken om een bevolkingsgroep te omschrijven.

Inleiding

“[...] bijna niemand vermoedde dat zulk eene God- en Mensch onteerende daad in een menschelijk wezen opkomen konde, veelminder uitvoerbaar was, - en het strekt het karakter der Surinamers tot eer, dat men vrij algemeen de oorzaak aan een bloot ongeluk, en geenszins aan een helsch opzet toe schreef.”

- Marten Douwes Teenstra, 1833⁶

In de eerste helft van de negentiende eeuw veranderde het stadslandschap van Paramaribo op rigoureuze wijze doordat twee branden (1821 en 1832) relatief kort na elkaar het stadscentrum bijna volledig wegvaagden. Met name de stadsbrand van 1821 liet een verwoest stadshart achter. De herbouw duurde jaren maar was vergevorderd toen de tweede brand in 1832 weer een groot deel van het centrum van de stad in de as legde. Nu Paramaribo voor de tweede keer in korte tijd door een verwoestende brand was getroffen moesten er maatregelen worden genomen om dit in de toekomst te voorkomen. Toen na een paar weken werd ontdekt dat de brand was aangestoken deed het bestuur er alles aan om de schuldigen te pakken. De brandstichters bleken weggelopen slaafgemaakten te zijn. De combinatie van angst voor weggelopen slaafgemaakten en angst voor brand zorgde ervoor dat de daders zwaar werden gestraft.

Koloniale slavensamenlevingen werden beheerst door angst, van de slaafgemaakten voor het geweld van de eigenaren, en van de eigenaren voor opstand door de slaafgemaakten. Dit leidde volgens historicus Vincent Brown niet alleen tot een vicieuze cirkel van angst en geweld, maar ook tot specifieke vormen van anti-zwart racisme tegen mannen in slavensamenlevingen. Volgens Brown werkt dit door in hedendaagse raciale vooroordelen. Suriname past in dat beeld; de koloniale machthebbers waren bang voor de slaafgemaakten op de plantages en de marrons.⁷ Maar in de stad waande men zich lange tijd veilig. De brand bracht daar mogelijk grote verandering in, en daarmee mogelijk ook in de verhouding tussen eigenaren en slaven in de stad. In dit onderzoek zal de invloed van de brand van 1832 op de

---

⁶ Marten Douwes Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo, in den nacht van den 3den op den 4den september 1832, benevens verdere pogingen op verschillende tijden en plaatsen tot brandstichting, gevolgd van den afloop der criminele procedure tegen de daarin betrokkenen, aangeklaagden en gedetineerden; almede derzelve sententie, gewezen bij het geregsthof te Suriname, en den afloop der executie van hetzelfde vonnis.* (Paramaribo 1833) 3.

⁷ Vincent Brown, 'A Vapor of Dread: Observations on Racial Terror and Vengeance in the Age of Revolution,' in Thomas Bender and Laurent Dubois, eds., *Revolution! The Atlantic World Reborn* (New York 2011).

stadsslavernij in Paramaribo nader worden bekeken. En ook hoe de betekenis van de stadsbrand, die de geschiedenis in zou gaan als de ‘Cojo branti’, door de jaren heen veranderde. Die verandering is een goede graadmeter voor de postkoloniale verwerking van deze geschiedenis. Het toont de veranderende plek die het slavernijverleden in de Surinaamse nationale identiteit heeft gekregen, maar of de veranderende herdenkingstraditie ook afbreuk heeft gedaan aan anti-zwart racisme is een open vraag.

In Suriname staan de brandstichters Cojo, Mentor en Present tegenwoordig bekend als verzetsstrijders in een periode van onrecht en onderdrukking. Maar de vorming van het beeld van de verzetsstrijder heeft ook een keerzijde. In zijn boek *The Black Avenger in Atlantic Culture* beschrijft Gregory Pierrot een continuïteit van het koloniale beeld van de ‘wraaklustige slaaf’ en de postkoloniale situatie waarin de menselijkheid en de rationaliteit van het verzet nog altijd niet de erkenning krijgt en de gewelddadige karikatuur voortleeft.⁸ Welke rol spelen verzetsstrijders Cojo, Mentor en Present in de Surinaamse herdenkingstraditie van het slavernijverleden en is hun betekenis beïnvloed door het beeld van de gewelddadige zwarte man? Op bovenstaande vragen zal ik in mijn onderzoek het antwoord zoeken door een centrale vraag te stellen: Hoe beïnvloedde de stadsbrand van 1832 de raciale verhoudingen en stadsslavernij in Paramaribo in de eerste helft van de negentiende eeuw en is er sprake van een postkoloniale verandering in de Surinaamse herdenkingstraditie?

Over de ideeën van de koloniale elite over de brand en stadsslavernij beschikken we over belangrijke primaire bronnen. De brand en de gebeurtenissen daaromheen zijn gedocumenteerd in een brochure van Marten Douwes Teenstra uit 1833 waarin hij de originele processtukken verwerkte. Teenstra werd in 1795 in Groningen geboren in een welgestelde boerenfamilie. Van 1827 tot 1834 verbleef hij in Suriname, waar hij ten tijde van het proces tegen de brandstichters de assistent van de procureur-generaal in Paramaribo was. In die functie had hij toegang tot alle processtukken. Hij ontwikkelde al snel een grote afkeer van de slavernij, en stak zijn mening niet onder stoelen of banken. Dat hij de slavernij afkeurde betekende niet dat hij anders keek naar de raciale aspecten van de Surinaamse samenleving. Net als zijn tijdgenoten vond hij dat slaafgemaakten tot een lager ras behoorden die de beschaving bijgebracht moest worden. Dit is ook terug te zien in de manier waarop hij over hen schrijft.⁹ De stadsbranden waren een traumatische gebeurtenis in de geschiedenis van Paramaribo en één waarover kroniekers, zoals Julien Wolbers, bleven schrijven. Wolbers

---

⁸ Gregory Pierrot, *The Black Avenger in Atlantic Culture* (Georgia 2019).

⁹ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo* (1833).

noemt met name de schade die beide branden hebben aangericht in de stad en geeft een korte samenvatting van de stadsbrand van 1832 in zijn boek *Geschiedenis van Suriname*.¹⁰ Aan het begin van de twintigste eeuw verscheen er ook een historische roman over de brandstichters die is geschreven door pater François Henri Rikken. Rikken was de zoon van een creoolse vrouw en een Nederlandse man. In zijn roman creëerde Rikken een groot contrast tussen de beschaafde witte burgers en de onbeschaafde zwarte weglopers. In zijn boek wilde hij vooral een beeld oproepen van een exact gesitueerd verleden met duidelijke verschillen tussen de tijd waarin hij zelf leefde en de beschreven periode. Doordat Rikken veel aandacht besteedde aan de personages in zijn roman werden de brandstichters voor het eerst omschreven als personen met positieve en negatieve menselijke eigenschappen en karaktertrekken. Hij baseerde zijn verhaal vooral op het verslag van Teenstra uit 1833.¹¹

De gruwelijke kanten van het verhaal over de brandstichters kwamen onverbloemd naar voren in Anton de Koms boek *Wij Slaven van Suriname*, verschenen in de dertiger jaren van de vorige eeuw.¹² Door historici worden de stadsbranden van 1821 en 1832 de afgelopen decennia vooral genoemd wanneer over hun verwoestende effect op de stad Paramaribo wordt gesproken, een voorbeeld hiervan is in het boek *Surinaamse Emancipatie 1863* van Okke ten Hove, Wim Hoogbergen en Heinrich Hellstone te lezen. Met name de geleden materiele en financiële schade komen hier aan bod.¹³ Eveline Sint Nicolaas noemt in *Ketens en Banden*, naast de financiële gevolgen en een samenvatting van de gebeurtenissen, de brand een daad van verzet door de brandstichters.¹⁴ De afgelopen jaren, sinds er vaker onderzoek naar de stedelijke samenleving van Paramaribo wordt gedaan, zijn er meer gevolgen van de branden opgemerkt. Zo noemt historicus Ellen Neslo in haar onderzoek naar de gekleurde middenklasse van Paramaribo in de negentiende eeuw dat er na de branden meer werk was voor de ambachtslieden, vaak voormalige slaafgemaakten, door de toename van bouwactiviteit in de stad.¹⁵ De opkomst van een groep ambachtslieden die dankzij de herstelwerkzaamheden een positie verwerven in de stad rijmt zich moeilijk met de suggestie van Brown die juist stelt dat gewelddadige opstanden eerder tot meer angst, geweld en racisme leiden.

---

¹⁰ Julien Wolbers, *Geschiedenis van Suriname* (Amsterdam 1861) 666-670.

¹¹ Rikken, F.H., *Codjo, de brandstichter. Oorspronkelijk historisch-romantisch verhaal uit het jaar 1832* (Paramaribo 1904).

¹² De Kom, *Wij Slaven van Suriname*, 111-114.

¹³ Okke ten Hove e.a., *Surinaamse Emancipatie 1863. Paramaribo: Slaven en Eigenaren* (Amsterdam 2004) 21.

¹⁴ Sint Nicolaas, *Ketens en Banden*, 139.

¹⁵ Ellen Neslo, *Een ongekende elite. De opkomst van een gekleurde elite in koloniaal Suriname 1800-1863* (De Bilt 2016) 150.

Om een antwoord op de centrale vraag te krijgen zal ik in drie deelonderwerpen de verschillende aspecten van deze vraag beantwoorden. In het eerst gedeelte zal ik de ontwikkeling van de stedelijke samenleving van Paramaribo tot en met de eerste helft van de negentiende eeuw onderzoeken. Dit maakt het mogelijk om te analyseren wat er voor en na de brand in de stad veranderde. Van groot belang is hierbij het boek van Okke ten Hove e.a. uit de serie *Surinaamse Emancipatie 1863, Paramaribo: Slaven en Eigenaren*. De ontwikkeling en uitbreidingen van de stad worden hierin uitgebreid beschreven.¹⁶ De positie van de witte elite en de slaafgemaakten wordt geschetst met behulp van het boek *Een ongekende elite. De opkomst van een gekleurde elite in koloniaal Suriname 1800-1863* van Ellen Neslo, waarin zij de sociale complexiteit van de samenleving in Paramaribo in deze periode onderzoekt, die met name ontstond door raciale vermenging door relaties tussen witte mannen en zwarte en/of gekleurde slaafgemaakte en vrije vrouwen.¹⁷ Vervolgens zal ik het beeld van de samenleving verder uitdiepen door uit het wijkregister van 1831 (dus van vlak voor de Cojo Branti) gegevens te verzamelen en te verwerken. Hierna zal ik deze data vergelijken met ongepubliceerde data uit het wijkregister van 1846 die eerder is gedigitaliseerd door Philip Dikland. Uit deze data zal duidelijk worden of door toegenomen racisme en angst er meer segregatie in de stad optrad na de brand.

Het tweede deelonderwerp is de brand en de slaafgemaakten die werden vervolgd voor brandstichting en/of andere misdaden die met de brand te maken hadden, zoals diefstal en heling. Hierbij is de centrale bron het verslag van Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo, in den nacht van den 3den op den 4den september 1832*. Doordat deze bron in 1833 is gepubliceerd en de schrijver zelf in aanraking is geweest met de brandstichters staat deze bron dicht bij de gebeurtenis. Om de gebeurtenissen en de locaties in de stad met elkaar te verbinden, wordt gebruik gemaakt van een stadsplattegrond waar steeds de locatie bij het verhaal is aangewezen. Er zal niet alleen gekeken worden naar wat er precies gebeurde, maar ook naar de manier waarop Teenstra schreef over de brand en de brandstichters. Dit is van belang omdat de beschrijving van Teenstra veel invloed had op de beeldvorming van de gebeurtenis. Verder zal in dit hoofdstuk duidelijk worden gemaakt of men in de stad bang moest zijn voor de slaven en hoe deze angstgevoelens zich manifesteerden na de brand, bijvoorbeeld door meer segregatie en door het straffen van de daders.

---

¹⁶ Ten Hove, *Paramaribo*, 15-21.

¹⁷ Neslo, *Een ongekende elite* (2004).

Het derde en laatste deelonderwerp gaat over de herinnering van het slavernijverleden in Suriname en het herdenken van gebeurtenissen uit dit verleden. Eerst wordt aan de hand van het boek *Facing up to the Past* van Gert Oostindie e.a. gekeken naar de invloed van het koloniale verleden op de ontwikkeling van de nieuwe natiestaten die ontstonden in het Caribisch gebied. Daarna wordt specifiek gekeken naar hoe het slavernijverleden in Suriname is herdacht in de afgelopen honderdvijftig jaar. Om dit te onderzoeken ben ik op zoek gegaan naar krantenartikelen uit Surinaamse en Nederlandse kranten over herdenkingen, vieringen, monumenten en belangrijke personen voor de nationale geschiedenis van Suriname. De artikelen die gebruikt zijn voor de periode aan het begin van de twintigste eeuw komen uit de krant *Suriname. Koloniaal Nieuws- en Advertentieblad* (1871-1971). Deze krant werd uitgebracht op dinsdag en vrijdag en was een voortzetting van het *Koloniaal Nieuwsblad* (1848-1870).¹⁸ Ik ben in deze krant op zoek gegaan naar vieringen of herdenkingen die met het slavernijverleden van Suriname te maken hadden aan het begin van de twintigste eeuw. De krant was bedoeld voor een Nederlandstalig publiek. De krant *Nieuw Suriname: Surinaams nieuws en advertentieblad* (1954-1967) werd opgericht en uitgegeven door de creoolse J.A. Pengel, lid van de Nationale Partij Suriname en voormalig premier van Suriname. De krant was naast een informatiebron ook een propaganda-instrument.¹⁹ In deze krant heb ik informatie gevonden over herdenkingen en monumenten die gerelateerd zijn aan het slavernijverleden van Suriname in de periode vlak na de tweede wereldoorlog. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met de ontwikkeling van de verzetsstrijders Cojo, Mentor en Present in de nationale geschiedenis van Suriname en een analyse van het beeld dat men heeft van deze verzetsstrijders. Om deze analyse te kunnen maken heb ik de roman van pater Rikken onderzocht, ben ik op zoek gegaan naar krantenartikelen waar Cojo, Mentor en Present in genoemd worden en ben ik op zoek gegaan naar verschillende artikelen van Surinaamse nieuwswebsites over de herdenking van Cojo, Mentor en Present.

---

¹⁸ Lila Gobardhan -Rambocus, 'Spiegel van een verdeelde samenleving. De pers in de jaren van sociale onrust' in Angelie Sens e.a. ed., *K'RANTI! De Surinaamse pers 1774-2008* (Amsterdam 2008) 56.

¹⁹ Hans Breeveld, 'Van propaganda-instrument tot informatiebron' in Angelie Sens e.a. ed., *K'RANTI! De Surinaamse pers 1774-2008* (Amsterdam 2008) 123-125.

1. De stedelijke samenleving van Paramaribo in de eerste helft van de negentiende eeuw

‘Zenobia was van de ene verbazing in de andere gevallen. Verbazing over al die bigi oso, verbazing over al die witte mensen, over paarden die een wagen trokken waar een zwarte man met een stok voorop zat en soms ook een misi’.

- Cynthia Mc Leod, 2015.²⁰

In de roman *Zenobia. Slavin op het paleis* van Cynthia Mc Leod geeft bovenstaand citaat weer wat de slaafgemaakte Zenobia, die van plantage Berg en Dal kwam, dacht toen ze voor het eerst in Paramaribo arriveerde.²¹ Ook in andere romans beschrijft Mc Leod de stad Paramaribo op intrigerende wijze. Uit de verbazing van Zenobia blijkt de grote tegenstelling tussen het leven in de stad en op de plantages in Suriname. Juist naar het leven op die plantages is al veel onderzoek gedaan terwijl Paramaribo, als enige stad in Suriname, in de loop van de achttiende eeuw een steeds belangrijkere rol vervulde voor de kolonie.

1.1 De ontwikkeling van de stad Paramaribo

Sinds de Nederlandse bemoeienissen met Suriname is Paramaribo de hoofdstad van het land geweest. De naam is waarschijnlijk afgeleid van de naam van het Inheemse dorp Parmirbo dat vlakbij fort Zeelandia lag. Vanaf 1651 werd Suriname gekoloniseerd door de Engelsen, die op de plek waar nu Zeelandia ligt, een klein fort bouwden. Zij vestigden zich echter niet bij het fort maar in de meer landinwaarts gelegen plaats Thorarica, die aan de Surinamerivier lag.²² Aan het begin van de Tweede Nederlands-Engelse Zeeoorlog woonden er in Suriname ongeveer 1500 witte mensen. Dit waren voornamelijk Engelsen en Joden uit Brazilië. Zij bezaten gezamenlijk zo'n 3000 Afrikaanse en 400 Inheemse slaafgemaakten.²³ In 1667 werd Suriname veroverd door een Zeeuws eskader. Als gevolg hiervan vertrokken veel Engelsen met hun slaafgemaakten naar het eiland Barbados. De Zeeuwen doopten het fort om tot

---

²⁰ Cynthia Mc Leod, *Zenobia. Slavin op het paleis* (Schoorl 2015) 684 (E-book).

²¹ Mc Leod, *Zenobia*, 684 (E-book).

²² Ten Hove, *Paramaribo*, 15.

²³ Ten Hove, *Paramaribo*, 15.

Zeelandia. Dit werd het centrum van de nieuwe kolonie. Het fort was zo belangrijk dat Paramaribo in het Sranantongo nog steeds *foto* (fort) heet.²⁴

In 1683 telde Paramaribo minder dan dertig huizen. In dat jaar bestond de bevolking van Suriname uit 579 ‘Christenen’ die 2983 slaafgemaakten in hun bezit hadden en 232 ‘Joden’ met 1298 slaafgemaakten.²⁵ De Joden die via Brazilië in Suriname terecht waren gekomen woonden op hoger gelegen zandgronden langs de Surinamerivier. Zij hadden op de Jodensavanne een eigen synagoge. De Joden waren een autonome en gerespecteerde bevolkingsgroep in de kolonie. In de loop van de achttiende eeuw trokken de meeste Joden naar Paramaribo, waar de via Amsterdam gekomen Oost-Europese Joden zich bij de groep aansloten. In 1792 werd een synagoge gebouwd aan de Heerenstraat en in 1835 volgde een tweede synagoge aan de Keizerstraat. In 1830 woonden er in Paramaribo ongeveer 1000 Joden. Dit betrof bijna de helft van alle witte mensen die in de stad woonden.²⁶

Gouverneur Van Aerssen van Sommelsdijck breidde de stad uit na 1686. Eerst was het niet veel meer dan een fort met wat bewoning eromheen. De gouverneur liet de stad naar het westen uitbreiden en legde de Gravenstraat en de Keizerstraat aan. Aan het begin van de achttiende eeuw werden deze straten verlengd tot aan de Wanicastraat. Om de watervoorzieningen op peil te houden werden de Viotte- en Picorniekreek gegraven. Deze kreek stonden weer in verbinding met de Knuffelsgracht die in de Surinamerivier uitmondde.²⁷

In 1706 woonden er in Suriname 10.735 mensen: 747 witte mensen en 9988 slaafgemaakten. Twintig jaar later in 1728 was het aantal witte mensen opgelopen tot 969 en het aantal slaafgemaakten tot 16.547. In de jaren daarna steeg het aantal slaafgemaakten tot 1760 met 750 per jaar tot ongeveer 40.000.²⁸ Over het aantal slaafgemaakten in de jaren hierna verschillen de cijfers. Alex van Stipriaan heeft het in zijn boek over 59.923 slaafgemaakten in 1774 en in 1794 zijn er volgens hem 48.155 slaafgemaakten.²⁹ In de archieven zijn vaak lagere cijfers te vinden.

In 1702 telde Paramaribo 356 inwoners, dit was toen ongeveer drie procent van de Surinaamse bevolking. Bijna honderd jaar later, aan het eind van de achttiende eeuw, had

---

²⁴ Ten Hove, *Paramaribo*, 17.

²⁵ Ten Hove, *Paramaribo*, 17.

²⁶ Ten Hove, *Paramaribo*, 17.

²⁷ Ten Hove, *Paramaribo*, 17.

²⁸ Ten Hove, *Paramaribo*, 19.

²⁹ Alex van Stipriaan, *Surinaams contrast. Roofbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie 1750-1863* (Leiden 1993) 311.

Paramaribo ongeveer 10.000 inwoners, waarvan 2000 tot 3000 vrije personen en 7000 tot 8000 slaafgemaakten die als bezit van iemand anders stonden geregistreerd. Binnen de laatste groep kon onderscheid worden gemaakt tussen de slaafgemaakten die in de huishouding werkten, de slaafgemaakten die werkzaam waren in het bedrijf van hun meester in de stad en tot slot de slaafgemaakten die door hun meester aan iemand anders waren verhuurd omdat hij geen werk voor hen had.³⁰

Belangrijk voor de ontwikkeling van Paramaribo was de komst van de Moravische broeders in 1735. Zij behoorden tot de *Evangelische Brüdergemeine*, dit waren volgelingen van de vijftiende eeuwse Moravische hervormer Johannes Hus. Na een paar jaar tegengewerkt te worden kregen de broeders toestemming om het evangelie onder de inheemsen te prediken. Zij werden eerst uit de buurt van de slaafgemaakten gehouden.³¹ In 1767 openden de Moravische broeders een handelshuis in Paramaribo en kochten een stuk grond. De handel van de broeders floreerde en al snel huurden zij slaafgemaakten ter assistentie. Enkele van hen volgden het godsdienstige onderwijs van de broeders en in 1776 werd de eerste slaafgemaakte door de broeders gedoopt. Twee jaar later waren 52 mensen die als zwart werden aangemerkt, zowel vrij als niet-vrij, lid van de broedergemeente en werd de eerste kerk ingewijd. De archieven van de broedergemeente zijn een belangrijke bron van informatie over de Surinaamse slaafgemaakten.³²

In 1772 werd Paramaribo verder uitgebreid ten westen van de Steenbakkersgracht. Dit was lange tijd een armoedig gedeelte met bouwvallige huizen. In 1790 breidde gouverneur De Friderici de stad uit met de wijk Combé, die ‘de voorstad Zeelandia’ werd genoemd. Deze wijk werd van de rest van de stad afgescheiden door de Sommeldijksekreek. Fort Zeelandia had in deze periode nog een gracht tussen het binnenfort en de stad.³³ Op de onderstaande plattegronden is op afbeelding 1 te zien hoe Paramaribo er op een kaart in 1780 uitzag, nog zonder de nieuwe wijk. De tweede afbeelding is een plattegrond van de wijk Combé. De wijk kan linksboven in afbeelding 1 worden geplaatst, bij fort Zeelandia. Op afbeelding 3 is de groei van de stad tussen 1680 en 1880 weergegeven.

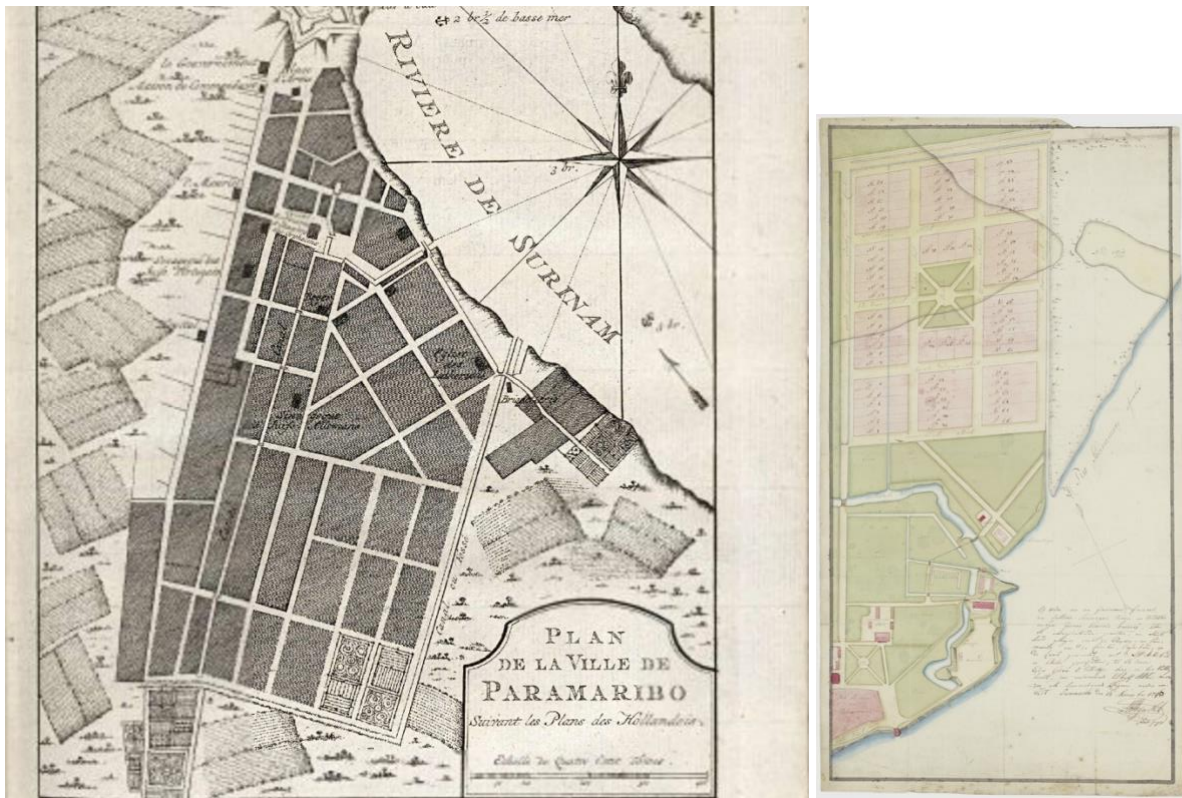
---

³⁰ Sint Nicolaas, *Ketens en Banden*, 119.

³¹ Ten Hove, *Paramaribo*, 19.

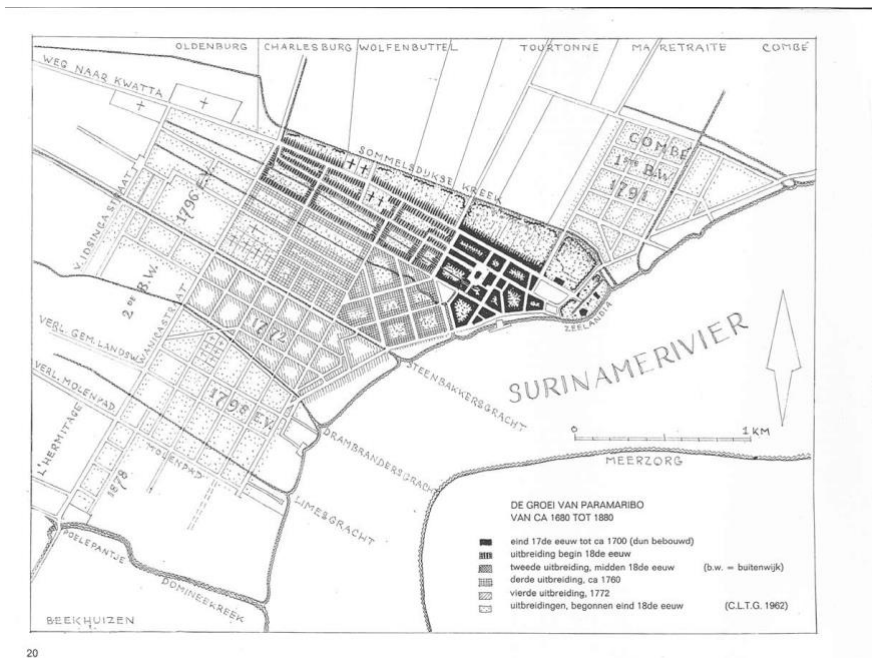
³² Ten Hove, *Paramaribo*, 19.

³³ Ten Hove, *Paramaribo*, 21.

Afbeelding 1: Anonim, *Plan de la Ville de Paramaribo*, 1780.

Afbeelding 2: Hiemcke, *Plan van de voorstad Combé rechterhand, 66 erven*, 1796.

Afbeelding 3: Temminck Groll, *Plattegrond Paramaribo, De groei van Paramaribo van ca 1680 tot 1880*, 1962.

1.2 De samenleving van Paramaribo

In 1791 was Paramaribo vergeleken met het platteland al veel belangrijker geworden. De stad had 11.584 inwoners, dit betrof zo'n twintig procent van de Surinaamse bevolking. Wie woonden daar zoal?³⁴ Paramaribo was het regeringscentrum van Suriname. De regering was echter niet groot en bestond uit een tiental ambtenaren. Ook waren er militairen gelegerd in het fort bij de stad. De belangrijkste groep waren de rijke planters, die in deze periode het grootste deel van het jaar in Paramaribo woonden. Vaak hadden zij een grote huishouding met soms wel dertig slaven in huis en op het erf. Een groot huishouden zorgde voor meer aanzien in deze tijd.³⁵

Historicus Ellen Neslo heeft in haar boek *Een ongekende elite* onderzoek gedaan naar de positie van de niet-witte middenklasse in Suriname. Het gangbare beeld van het negentiende eeuwse Paramaribo is dat de samenleving als een piramide was opgebouwd. Aan de bovenkant van de piramide een kleine witte toplaag, in het midden een klasse van arme Joden en gekleurde ambachtslieden en een grote onderklasse van arme vrije niet-witten en slaafgemaakten. Als er al een beeld bestaat van een middenklasse of elite van vrije niet-witten, dan waren dit alleen gekleurden.³⁶ Ook zou de samenleving in Paramaribo op alle gebieden gesegregeerd zijn. Kortom, de indeling van de sociale maatschappelijke lagen zou net als in andere slavenmaatschappijen in het Caribisch gebied bepaald zijn door kleur; een witte bovenklasse, een gekleurde middenklasse en een zwarte onderklasse. Uit verschillend bronmateriaal blijkt volgens Neslo echter dat de negentiende eeuwse samenleving van Paramaribo veel complexer in elkaar zat.³⁷

Neslo stelt dat er aan het einde van de achttiende eeuw in Suriname ruw geschat drie verschillende maatschappelijke piramides waren; één van de witte bevolking, één van de vrije gekleurde bevolking en één van de slavenbevolking. De drie piramides kenden drie categorieën; economisch, politiek en beroep. In elk van deze categorieën was weer een eigen hiërarchie.³⁸ De verschillende piramides die gebaseerd waren op huidskleur, begonnen te verschuiven. De gekleurde groep werd steeds groter en diens economische positie verbeterde op verschillende vlakken. Zowel witte als vrije niet-witte mannen trouwden of leefden met een vrije niet-witte vrouw of slaafgemaakte. Kinderen uit een dergelijke relatie behoorden tot de vrije niet-witte bevolking. Deze kinderen konden, met de juiste opleiding, in het

---

³⁴ Ten Hove, *Paramaribo*, 19-21.

³⁵ Ten Hove, *Paramaribo*, 21.

³⁶ Neslo, *Een ongekende elite*, 143.

³⁷ Neslo, *Een ongekende elite*, 143.

³⁸ Neslo, *Een ongekende elite*, 144.

management van een plantage terecht komen of via een vrij beroep dat zij uitoefenden (boekhouder, arts of jurist) en als ambachtsman hun positie verbeteren.³⁹ Daarnaast konden slaafgemaakten die een beroep of ambacht hadden zichzelf vrijkopen. Na hun manumissie konden zij, mede door hun werk, goed in hun eigen onderhoud voorzien en konden zij hun kinderen een goede opleiding geven. Door deze ontwikkelingen ontstond er steeds meer vermenging tussen de drie groepen en veranderde de op kleur gebaseerde hiërarchische samenleving.⁴⁰

Zwart zijn betekende niet langer dat men in slavernij leefde. Tot zowel de groep met een niet-witte huidskleur als de groep met een zwarte huidskleur behoorden slaafgemaakten, vrijgemaakte personen en personen die in vrijheid waren geboren. Deze situatie, die vooral in de stad gold maar soms ook op de plantages, maakte de witte bewoners onzeker over hun bevoorrechte positie in de maatschappij.⁴¹

Hoe wist men nog wie tot de slaafgemaakten behoorde en wie tot de vrije bevolking? De overheid probeerde door het uitvaardigen van verschillende wetten niet-vrije en vrije zwarte personen van elkaar te onderscheiden. In een notificatie van 1769 werd bepaald dat ‘de slaven, soo swarte als mulatte sonder onderscheyd, van nu in het toekomende geen kousen nog schoenen sullen moogen draagen’. Het dragen van ‘opgetoomde hoeden’ werd slaafgemaakten in dezelfde notificatie ook verboden.⁴²

Suriname wordt tot op heden meestal als plantagesamenleving beschreven. Paramaribo is nog niet genoeg als nijverheidsstad en bestuurscentrum onderzocht en beschreven. Ook is er nog te weinig onderzoek gedaan naar de economische, sociale en culturele rol van de ambachtslieden in de stad. In de zeventiende eeuw speelde het leven zich grotendeels af op de plantages en was Paramaribo maar een klein dorp. Tot aan het eind van de achttiende eeuw woonde slechts ongeveer 29 procent van de vrije bevolking in de stad.⁴³

In de negentiende eeuw veranderde trokken steeds meer kooplieden, planters en administrateurs naar de stad. Er kwamen steeds meer hoge ambtelijke functies waardoor er een bestuurlijke elite ontstond. Doordat de drukte in de stad toenam konden verschillende soorten ambachtslieden zoals kleermakers, meubelmakers, metselaars, schoenmakers en

---

³⁹ Neslo, *Een ongekende elite*, 144.

⁴⁰ Neslo, *Een ongekende elite*, 144.

⁴¹ Hans Buddingh, *De geschiedenis van Suriname* (Amsterdam 2012) 94.

⁴² Buddingh, *De geschiedenis van Suriname*, 94.

⁴³ Neslo, *Een ongekende elite*, 145.

bakkers hier hun geld goed verdienen. Verschillende schrijvers die Paramaribo bezochten in de negentiende eeuw schreven over de hoge prijzen van ambachtelijk gemaakte goederen.⁴⁴

De witte bevolking in Paramaribo

De Europese bevolking in Suriname werd als ‘blanken’ aangeduid en geregistreerd in de koloniale administraties. In dit stuk worden zij behandeld als één groep, al was er vaak geen sprake van een homogene groep. Zij worden in dit stuk, zoals eerder toegelicht, wit in plaats van blank genoemd. Iedereen in deze groep had met elkaar gemeen dat ze vrije burgers waren. Er werd door de overheid en de bevolking onderscheid gemaakt tussen de Joodse bevolking en de christelijke Europeanen. Naast de Joden bestond de witte bevolking vooral uit Nederlanders, Engelsen, Duitsers en Fransen.⁴⁵ Halverwege de negentiende eeuw bestond deze groep uit ongeveer tweeduizend personen, ongeveer voor de helft uit Joden en voor de helft uit Christenen. De Nederlanders vormden ongeveer een kwart van de witte bevolking. Degenen die geboren waren in Suriname werden ‘blanke’ creolen of inboorlingen genoemd. De Joden hadden een lagere sociale status dan de andere Europeanen.⁴⁶

In de negentiende eeuw stonden de planters, de hoge ambtenaren en de kooplieden aan de top van de witte maatschappij.⁴⁷ De middenklasse bestond uit een brede laag van beroepen. Deze was weer onder te verdelen in verschillende categorieën. Ten eerste waren er de lagere ambtenaren, zoals schrijvers, betaalmeesters, juristen van rechtbanken en procureurs van rechtbanken. In de tweede plaats waren er zelfstandigen zoals artsen, advocaten, boekhouders, apothekers en onderwijzers. Ten derde was er een groep die op de plantages werkte, zoals de kleinere plantage-eigenaren en plantagedirecteuren. In de vierde plaats waren er de ambachtslieden. Dit waren de timmerbedrijven, de meester-molenmakers, kleermakers, schoenmakers, boekdrukkers en krantenuitgevers. Tot deze laatste groep behoorden ook de religieuze beroepen, zoals dominees en godsdienstleraren.⁴⁸ De onderkant van de witte maatschappij bestond uit een grote groep gelukszoekers uit Europa en inwoners van de kolonie die geen vast beroep hadden. Dit waren vooral zeelui, soldaten, kleine handelaren, karrenlieden en pontevoerders.⁴⁹

---

⁴⁴ Neslo, *Een ongekende elite*, 145.

⁴⁵ Neslo, *Een ongekende elite*, 152.

⁴⁶ Neslo, *Een ongekende elite*, 152.

⁴⁷ Neslo, *Een ongekende elite*, 153.

⁴⁸ Neslo, *Een ongekende elite*, 154.

⁴⁹ Neslo, *Een ongekende elite*, 155.

Het straatbeeld van Paramaribo

Afbeelding 4: Johan Antonie Kaldenbach, *Gezicht op Paramaribo, naar J.H. Hottinger, 1770-1818.*

Volgens de afbeelding van Johan Kaldenbach zag Paramaribo er aan het einde van de achttiende en aan het begin van de negentiende eeuw landelijk uit. Paramaribo is zichtbaar vanaf fort Zeelandia, met links de Surinamerivier en een van de landingsplaatsen aan de Waterkant. Op de voorgrond is een deel van de gracht rondom het fort zichtbaar. Ondanks de landelijke uitstraling laten het aantal en de grootte van de huizen de welvaart van de stad zien. De houten huizen staan zij aan zij naast elkaar, geen meter is onbenut gelaten.

Paramaribo had geen echte haven, eigenlijk was de hele Waterkant de haven. Bij vloed konden de schepen aanleggen en bij eb waren hiervoor drie landingspunten, verspreid over de kade, ingericht. Hier waren een steiger en voorzieningen om aan te meren, zodat de lading kon worden gelost. Hierna vervoerden kleinere schepen, die de rivieren konden bevaren, de lading naar een volgende bestemming. Wanneer de grote schepen langer bleven of moesten

wachten op een volgende lading gingen zij voor anker in de Surinamerivier. Soms lagen hier wel meer dan zeventig schepen.⁵⁰

De Waterkant was het economisch centrum van de stad. Hier leverden de planters hun producten af. Vanaf de Waterkant werden ze vervoerd naar locaties in de stad of het achterland van Paramaribo. De slavenschepen meerden ook aan bij de Waterkant. Ook het huis van de douane, waar de binnenkomende schepen hun invoerrechten moesten betalen, was hier gevestigd.⁵¹ Verder waren hier de Waag, de pakhuizen en de belangrijkste winkels waar geïmporteerde goederen (zeep, kaarsen, thee, tabak, olie etc.) werden verkocht. Op deze plek stonden ook de chique huizen van de stad. De Waterkant kan gezien worden als het scharnierpunt tussen de plantages langs de rivieren en de stad, maar ook tussen de kolonie en de rest van de wereld.⁵²

Volgens recent onderzoek van historicus Karwan Fatah-Black was de Waterkant niet alleen een markt voor goederen en mensen maar ook een plek waar door de bestuurders van de kolonie moeilijk grip op te krijgen was, doordat het een plek was waar mensen van over de hele wereld kort met elkaar in aanraking kwamen.⁵³ Het was op deze drukke en chaotische plek moeilijk te bepalen wie vrij was en wie slaafgemaakte, of wat iemands status of afkomst was. De ongrijpbaarheid van de Waterkant maakte de bestuurders zenuwachtig.⁵⁴ Doordat het een komen en gaan was van scheepjes, ponten en tentboten, was er ruimte voor smokkel van goederen en mensen. Via de smokkelcircuits aan de Waterkant werden zij Suriname in en uit gevoerd.⁵⁵

---

⁵⁰ Sint Nicolaas, *Ketens en Banden*, 117.

⁵¹ Sint Nicolaas, *Ketens en Banden*, 117.

⁵² Sint Nicolaas, *Ketens en Banden*, 117.

⁵³ Karwan Fatah-Black, *Eigendomsstrijd. De geschiedenis van slavernij en emancipatie in Suriname* (Amsterdam 2018) 64.

⁵⁴ Fatah-Black, *Eigendomsstrijd*, 64.

⁵⁵ Fatah-Black, *Eigendomsstrijd*, 65.

Afbeelding 5: Gerrit Schouten, *Diorama van de Waterkant in Paramaribo* (1820).

In 1820 vroeg de Britse handelaar William Leckie (1779-1824) de kunstenaar Gerrit Schouten (1779-1839) om een diorama voor hem te maken. Door de details en de getrouwe weergave geeft deze diorama een goed beeld van de Waterkant. Leckie en zijn vrouw woonden in het opvallende huis met huisnummer 136, met de groene luiken en de prachtige veranda. Dit huis zou met de stadsbrand van 1821 in vlammen opgaan.⁵⁶ Schouten plaatste een hartje boven het huisnummer om subtiel aan te geven dat zijn opdrachtgever hier woonde.⁵⁷

Eveline Sint Nicolaas beschrijft in *Ketens en Banden* het diorama uitgebreid. Er wordt hierdoor een levendig beeld van de Waterkant geschetst. Het pand geheel links op de afbeelding was herberg de Zwaan. Dit was lange tijd eigendom van de Duitser Johan Friedrich Knöffel, naar wie de Knuffelsgracht is vernoemd. Het pand aan de andere zijde van de brug, met huisnummer 140, was de stoffen- en servieswinkel van A.H. de Vries. Het is niet bekend wie de overige huizen in het rijtje bezat, maar het zou kunnen dat één ervan het

---

⁵⁶ 'Diorama of the Waterfront of Paramaribo, Gerrit Schouten, 1820', <https://www.rijksmuseum.nl/en/search/objects?q=eveline+paramaribo&p=1&ps=12&st=Objects&ii=4#/NG-2007-50,4> (12 mei 2019).

⁵⁷ Sint Nicolaas, *Ketens en Banden*, 133.

pakhuis van Leckie was. Het kleine gebouw rechts op de kade is het douanehuis. Deze ligt naast een van de aanlegplaatsen, een belangrijke locatie voor een handelaar als Leckie.⁵⁸

Schouten heeft in zijn diorama geprobeerd de diversiteit van de bevolking van Paramaribo vast te leggen. Op de brug is een man met een baard, een bruine jas en een bijpassende hoed te zien. Dit gaat vermoedelijk om een orthodoxe Jood uit Centraal- of Oost-Europa. Voor de winkel van de heer De Vries loopt een geheel in het zwart geklede dominee met een paraplu. Bij de ingang van de winkel staat een groep Caraïben met drie papegaaien en een rood-blauwe ara. Zij zijn net gepasseerd door een witte man met een waarschijnlijk slaafgemaakte vrouw die zijn boodschappen draagt. Voor de deur van het huis van Leckie maakt een man muziek onder een boom. Hij heeft geen schoenen aan en is daardoor te herkennen als een slaafgemaakte. Om hem heen staan andere mannen en jongens te luisteren of te praten.⁵⁹ Opvallend aan de figuren in het diorama zijn de verschillen in huidskleur. Mensen met verschillende etnische achtergronden, vrije en niet-vrije personen en mensen met verschillende religieuze achtergronden lopen door elkaar over straat. Dit straatbeeld geeft volgens recent onderzoek een betrouwbaar beeld van de samenleving in Paramaribo in de eerste helft van de negentiende eeuw.⁶⁰

Een andere interessante locatie van Paramaribo was buiten het stadscentrum te vinden. Het stuk land tussen de stad en de eerste plantages werd lange tijd niet gebruikt. De vlakte stond bekend als Kauknie (Koeiknie) onder de bevolking in de stad. De vlakte was een weiland voor koeien, en het was hier zo moerassig dat zij op sommige plaatsen tot over hun knieën in het slijk wegzakten.⁶¹ De wijk die hier ontstond werd later Frimangron, 'land van de vrije mensen', genoemd. Op veel kaarten van Paramaribo uit de achttiende eeuw werden de wijk en de Pontenwerfstraat, die dwars door de wijk heen liep, niet ingetekend. Vaak viel het net buiten het gebied wat als het verstedelijkte gedeelte werd aangeduid. Op initiatief van gouverneur Jan Nepveu werd in 1769 wijk E aangelegd en in 1772 kwam daar wijk F (Frimangron) bij. Historicus Karwan Fatah-Black doet in zijn boek *Eigendomsstrijd* onderzoek naar de gemeenschap die hier ontstond.⁶² Frimangron lag buiten het centrum en werd volgens zijn onderzoek 'bijna uitsluitend bewoond door vrijgemaakten en hun nakomelingen'.⁶³

---

⁵⁸ Sint Nicolaas, *Ketens en Banden*, 133.

⁵⁹ Sint Nicolaas, *Ketens en Banden*, 133.

⁶⁰ Sint Nicolaas, *Ketens en Banden*, 133.

⁶¹ Rikken, *Codjo, de brandstichter*, 142.

⁶² Fatah-Black, *Eigendomsstrijd*.

⁶³ Fatah-Black, *Eigendomsstrijd*, 17,18.

De pontenwerf werd in de achttiende eeuw, vanwege het lawaai van het getimmer en het teren en branden van de rompen van schepen en bootjes, naar een stuk grond buiten de stad verplaatst. Vanaf de werf liep er na een tijdje een weg door Kauknie naar de ‘landsgrond’, een plantage waar voedsel werd verbouwd. Wie na 1772 een stuk grond kreeg in de zo genoemde Pontenwerfstraat bouwde er een huisje en plantte bomen om schaduw te creëren.⁶⁴ Doorgaand verkeer hoefde niet in de straat te zijn doordat de werf goed te bereiken was via de rivier en de Saramaccastraat (de verbinding tussen het centrum van Paramaribo en de mensen die in Frimangron woonden). De landsgrond was makkelijker bereikbaar via de verlengde Domineestraat. Vanaf de achttiende eeuw groeide een vrije gemeenschap in deze rustige randwijk die na de afschaffing van de slavernij in 1863 een belangrijk onderdeel van de samenleving zou blijken.⁶⁵

1.3 Wijkregisters

De stad Paramaribo was vanaf 1782 in vier wijken (1,2,3,4) verdeeld en de erven kregen per wijk een huisnummer. Daar kwamen rond 1800 twee buurten bij, de Voorstad Zeelandia, (Combé) en Kauknie, die ook ieder een eigen huisnummering hadden.⁶⁶ In 1817 kregen de wijken een letter (A, B, C of D). In plaats van aan de nieuwe buurten ook een eigen letter te geven (bijvoorbeeld E en F) kreeg Voorstad Zeelandia of Combé de wijkletter A en Kauknie kreeg wijkletter D, die beiden vanaf 1 begonnen te nummeren. Hetzelfde gebeurde met de buurten Böhmnie, Frimangron, Kwatta en Wanica (allen wijkletter D).⁶⁷

---

⁶⁴ Fatah-Black, *Eigendomsstrijd*, 19.

⁶⁵ Fatah-Black, *Eigendomsstrijd*, 19-20.

⁶⁶ Henk Muntjewerff, ‘Concordans van huisnummer per wijk naar huisnummer per straat in Paramaribo’, <https://www.concordansparamaribo.info/concordans> (13 april 2019).

⁶⁷ Muntjewerff, ‘Concordans van huisnummer per wijk naar huisnummer per straat in Paramaribo’ (13 april 2019).

Afbeelding 6: Hiemcke, *Plattegrond van de stad Paramaribo*, 1804. Gepubliceerd in *Surinaamsche Almanak* 1821.

Wijk A was het oude centrum van Paramaribo in de omgeving van de Gravenstraat en de Heerenstraat. Wijk B was het verlengde in westelijke richting van deze straten, de omgeving van de Wagenwegstraat. Wijk C bestond uit de straten die diagonaal op de Keizerstraat stonden, de Maagdenstraat en de Domineestraat behoorden daartoe. Wijk D was daar weer het verlengde van in westelijke richting. De locaties van de wijken zijn terug te zien op bovenstaande afbeelding, waar elke wijk met een kleur is aangegeven.

In 1837 werd Paramaribo verdeeld in zes binnenwijken (A,B,C,D,E,F) en twee buitenwijken (1,2), daarmee verviel de noodzaak de buurten te vermelden. De Eerste Buitenwijk was de Voorstad Zeelandia. In 1921 werd het bevolkingsregister ingevoerd en kregen de erven een huisnummer per straat, zoals wij dat vandaag de dag nog kennen.⁶⁸ Onderstaande plattegrond geeft de situatie na de nieuwe wijkindeling in 1837 weer.

⁶⁸ Muntjewerff, 'Concordans van huisnummer per wijk naar huisnummer per straat in Paramaribo' (13 april 2019).

Afbeelding 7: Spanier, *Plan van Paramaribo*, 1853.

In de tijd dat de afschaffing van de slavernij steeds dichterbij kwam bureaucratiseerde het koloniale bestuur. Professioneel bestuur ging samen met het verbeteren van de bestuurbaarheid van de kolonie. Dit betekende voor deze nieuwe bestuurders een uitbreiding van de administratie en een strengere categorisering.⁶⁹ Met de komst van het gemeentebestuur van Paramaribo in 1828 werd de wijknummering een onderdeel van de bevolkingsregistratie. Wijkmeesters moesten jaarlijks de vrije bevolking in een wijkregister noteren. Tegelijkertijd werd toen de Burgerlijke Stand ingevoerd in Suriname. De wijkregisters zijn een goed voorbeeld van bureaucratisering in Paramaribo.⁷⁰

Om een dergelijk overzicht te maken werd Paramaribo in vier wijken (A,B,C,D) verdeeld. Wijk A bestond toen uit twee buurten, een stadswijk A en de Voorstad Zeelandia. Doordat meestal duidelijk staat aangegeven dat het perceel in de voorstad of Combé ligt, geeft dit niet zoveel problemen. De wijkmeesters moesten jaarlijks de vrije personen opnemen in een wijkregister. De eerste opname vond in de maand juli 1828 plaats, en vervolgens jaarlijks in de maand januari. Dit alles werd dubbel genoteerd. De kopie was voor de gouvernementssecretaris en het origineel bleef bij de wijkmeester.⁷¹ In 1837 werd de

⁶⁹ Fatah-Black, *Eigendomsstrijd*, 171.

⁷⁰ Henk Muntjewerff, 'Historie van huisnummer per wijk naar huisnummer per straat in Paramaribo', <https://www.concordansparamaribo.info/historie> (20 april 2019).

⁷¹ Muntjewerff, 'Historie van huisnummer per wijk naar huisnummer per straat in Paramaribo' (20 april 2019).

wijkindeling niet alleen uitgebreid van vier naar acht wijken, maar verving bovendien een nieuwe wijknummering de oude wijknummering. Bij splitsing van een erf werd een letter toegevoegd aan het nummer; wijk D nr. 215 a en b. Op die manier bleef het oorspronkelijke erf vanaf 1837 herkenbaar.⁷²

De wijkregisters die werden bijgehouden door de Surinaamse regering geven een duidelijk beeld over de samenstelling van de bevolking en de huishoudens in Paramaribo. In deze registers werden de naam, de leeftijd, de huidskleur, de religie en het beroep van alle vrije personen woonachtig op een adres bijgehouden. Ook werd er genoteerd hoeveel slaafgemaakten er bij elk huishouden hoorden en wie de eigenaar was. Om een beeld te geven van de samenstelling van de huishoudens in de eerste helft van de negentiende eeuw zijn de wijkregisters van 1831 en 1846 gebruikt.^{73 74} Van het wijkregister van 1831 was alleen wijk A bruikbaar, omdat bij de andere wijken de gegevens incompleet waren. Doordat het grootste deel van de elite in wijk A woonde en dit het centrum van de stad betrof, geven deze gegevens toch een veelzeggend beeld van de huishoudens in de stad en de positie van de slaafgemaakten in deze huishoudens.

Huidskleur en diversiteit

Niet alleen uit de literatuur, maar ook uit de informatie in de wijkregisters blijkt de diversiteit van de negentiende-eeuwse samenleving in Paramaribo. In de registers werd namelijk bijgehouden of een vrij persoon woonachtig op het adres wit, gekleurd of zwart was:

Tabel 1: Gegevens over huidskleur van vrije personen in wijk A, 1831

Wijk	Witte personen	Gekleurde personen	Zwarte personen	Totaal
A	329	428	104	861
	38,2%	49,7%	12,1%	100%

Bron: Jessica Smits, 'Wijkregister Paramaribo 1831' (ongepubliceerde data op basis van Nationaal Archief Den Haag, Suriname na 1828: Gemeentebestuur, 1.05.11.09, inv.nr. 62).

⁷² Muntjewerff, 'Historie van huisnummer per wijk naar huisnummer per straat in Paramaribo' (20 april 2019).

⁷³ NL-HaNA, Suriname na 1828: Gemeentebestuur, 1.05.11.09, inv.nr. 62.

⁷⁴ Philip Dikland, 'Wijkregister 1846' (ongepubliceerde data op basis van Nationaal Archief Suriname, toegang 36).

Tabel 2: Gegevens over huidskleur van vrije personen in wijk A, 1846

Wijk	Witte personen	Gekleurde personen	Zwarte personen	Totaal
A	697	502	64	1263
	55,2%	39,8%	5,1%	100%

Bron: Philip Dikland, 'Wijkregister 1846' (ongepubliceerde data op basis van Nationaal Archief Suriname, toegang 36).

Opvallend in de tabel is dat de groep gekleurde vrije personen het grootst was. In wijk A was de groep witte personen in 1846 het grootst en woonde er het grootste deel van de witte elite. De verschillen in de verhouding tussen witte en gekleurde personen in wijk A in beide jaartallen kunnen worden verklaard doordat de buitenwijk Combé in 1831 nog bij wijk A hoorde. In deze buitenwijk woonden relatief veel gekleurde personen, waardoor de verhouding tussen gekleurd en wit verschilde wanneer alleen naar wijk A wordt gekeken.

Tabel 3: Gegevens over huidskleur van vrije personen in alle wijken in 1846

Wijk	Witte personen	Gekleurde personen	Zwarte personen	Totaal
A	697	502	64	1263
B	327	836	79	1242
C	375	653	96	1124
D	151	590	170	911
E	321	1468	414	2203
F	32	273	166	471
1e buitenwijk	62	280	74	416
Totaal	1965	4602	1063	7630
	25,8%	60,3%	13,9%	100%

Bron: Philip Dikland, 'Wijkregister 1846' (ongepubliceerde data op basis van Nationaal Archief Suriname, toegang 36).

Uit de verschillende tabellen over de huidskleur van de vrije personen blijkt de grote diversiteit van de stedelijke samenleving in Paramaribo in de eerste helft van de negentiende eeuw. Hoewel er wel verschillen waren tussen de wijken, blijkt uit de tabellen van 1831 en 1846 dat de vrije witte, gekleurde en zwarte bevolking verspreid en gemengd in de stad woonde. Dit zorgde voor een divers straatbeeld. Verder valt op dat de groep vrije zwarte personen veruit de kleinste groep was. Betekent dit dat er door de jaren heen sprake was van een grote vermenging tussen wit en zwart of gekleurd en zwart, die ervoor zorgde dat steeds minder mensen tot de groep zwarte personen werden gerekend? Of betekent dit dat een groot deel van alle zwarte personen in Paramaribo nog niet in vrijheid leefde in de eerste helft van de negentiende eeuw?

Religie

De diversiteit van Paramaribo is niet alleen terug te zien in de bevolking, maar ook in de verschillende kerken die er in Paramaribo waren. Eerder in dit stuk is het ontstaan van enkele gemeentes al aan bod gekomen.

Tabel 4: Religies van de vrije personen in wijk A in 1831

Religie	Witte personen	Gekleurde personen	Zwarte personen	Totaal
Hervormd	64	119	9	192
Luthers	45	137	10	192
Hoogduits Isr.	117	1	0	118
Overig	9	42	45	92
Rooms Katholiek	23	44	14	81
Gereformeerd	8	51	0	59
Moravische Broeders	1	22	24	44
Portugees Isr.	37	5	0	42
Ned. Isr.	19	1	0	20
Protestant	3	2	1	6
Eng. Kerk	2	0	0	2
Totaal	328	424	103	848

Bron: Jessica Smits, 'Wijkregister Paramaribo 1831' (ongepubliceerde data op basis van Nationaal Archief Den Haag, Suriname na 1828: Gemeentebestuur, 1.05.11.09, inv.nr. 62).

De grootste religies in de wijk waren de Hervormde gemeente, de Lutherse gemeente en de Hoogduits Israëlische gemeente. Deze laatste was tevens de grootste religie in wijk A onder de groep witte personen. De gekleurde personen waren vooral Luthers en Hervormd. Ook veel witte personen waren verbonden met deze gemeentes. Onder de vrije zwarte personen was de Moravische Broedergemeente het grootst. Opvallend is dat bij veel gekleurde en zwarte personen geen religie werd ingevuld, terwijl dit bij de witte personen bijna altijd wel werd gedaan. Was het noteren van de religie, en misschien zelfs andere aanvullende informatie, voor gekleurde en zwarte personen minder belangrijk? Of hadden zij vaker geen religie? Dit laatste zou opmerkelijk zijn omdat er ook 'heiden' genoteerd kon worden, zoals dat bij sommige personen wel is gedaan in het register.

Tabel 5: Religies van de vrije personen in Paramaribo in 1846

Religie	Witte personen	Gekleurde personen	Zwarte personen	Totaal
Hervormd	329	1865	240	2434
Luthers	165	1317	84	1566
Moravische Broeders	29	365	380	774
Rooms Katholiek	130	418	143	691
Gereformeerd	80	396	40	516
Portugees Isr.	409	24	1	434
Overig	42	175	170	387
Hoogduits Isr.	313	13	2	328
Isr.	252	22	1	275
Ned. Isr.	192	2	2	196
Protestant	15	5	0	20
Eng. Kerk	9	0	0	9
Totaal	1965	4602	1063	7630

Bron: Philip Dikland, 'Wijkregister 1846' (ongepubliceerde data op basis van Nationaal Archief Suriname, toegang 36).

Binnen de groep witte personen waren de Israëlische gemeentes het grootst. Ook de Hervormde en de Lutherse gemeente waren goed vertegenwoordigd binnen deze groep. Bij de groep vrije gekleurde personen waren ook de Hervormde en de Lutherse gemeente veruit het grootst. De Moravische Broedergemeente was bij de groep vrije zwarte personen weer het grootst, maar er waren er ook veel die behoorden tot de Hervormde gemeente.

De invloed van de nieuwe wijkindeling op de wijkregisters

Wijk A zag er in 1831 anders uit dan in 1846. Ook de indeling van de wijk in de registers was veranderd. Wijk A bestond in 1831 uit twee wijken, omdat ook de Voorstad Zeelandia (Combé) werd meegeteld.

Tabel 6: Overzicht van de straten in wijk A in 1831

Wijk	Straat
A	Gravenstraat
	Heerenstraat
	Keizerstraat
	Klipsteenstraat
	Oranjestraat
	Waterkant
	Watermolenstraat
	Watermolenstraat
	Combe Grootte Rijweg
	Wicherstraat
	2e Dwarsstraat
	Fridericis Gragt
	Mauritius Dwars Straat
	Nepreus Gragt

Bron: Jessica Smits, 'Wijkregister Paramaribo 1831' (ongepubliceerde data op basis van Nationaal Archief Den Haag, Suriname na 1828: Gemeentebestuur, 1.05.11.09, inv.nr. 62).

Tabel 7: Overzicht van de straten in wijk A in 1846

Wijk	Straat
A	Gravenstraat
	Heerenstraat
	Keizerstraat
	Klipsteenstraat
	Oranjestraat
	Waterkant
	Watermolenstraat

Bron: Philip Dikland, 'Wijkregister 1846' (ongepubliceerde data op basis van Nationaal Archief Suriname, toegang 36).

Naast de nieuwe indeling van de buitenwijken in de registers was er nog een belangrijke reden voor de veranderingen in wijk A. Door een grote stadsbrand in het centrum van de stad in 1832 was een deel van wijk A verwoest en hierna werd besloten om sommige straten en pleinen niet opnieuw te bebouwen. Dit zal in hoofdstuk twee verder aan bod komen.

Beroepen

De beroepen die in de wijkregisters genoteerd zijn, weergeven de diversiteit in deze categorie en laten zien dat Paramaribo het centrum van de regering, ambacht en handel was in het Suriname van de negentiende eeuw. In het register van wijk A in 1831 zijn 55 beroepen genoteerd. De belangrijkste twintig zijn in een tabel weergegeven:

Tabel 8: Top twintig van geregistreerde beroepen in wijk A in 1831

Beroep	Wit	Gekleurd	Zwart	Totaal
Koopman	17	0	0	17
Winkelier	14	2	0	16
Schrijver	9	5	0	14
Timmerman	0	8	6	14
Planter	11	0	0	11
Ambtenaar	10	0	0	10
Metzelaar	2	5	2	9
Boekhouder	3	1	0	4
Kleermaker	0	3	1	4
Bediende	1	0	2	3
Drukkerij	3	0	0	3
Kuijper	1	2	0	3
Pontevoerder	3	0	0	3
Vendumeester	3	0	0	3
Vettewarier	1	1	1	3
Administrateur	2	0	0	2
Apotheker	2	0	0	2
Gepensioneerde	1	0	1	2
Kapper	2	0	0	2
Klerk	1	1	0	2
Totaal	86	28	13	127

Bron: Jessica Smits, 'Wijkregister Paramaribo 1831' (ongepubliceerde data op basis van Nationaal Archief Den Haag, Suriname na 1828: Gemeentebestuur, 1.05.11.09, inv.nr. 62).

In de registers van 1846 zijn 179 verschillende beroepen te vinden. Ook hiervan is de top twintig in de tabel genoteerd:

Tabel 9: Top twintig van geregistreerde beroepen in wijk A in 1846

Beroep	Wit	Gekleurd	Zwart	Totaal
Timmerman	4	142	59	206
Schrijver	42	79	1	123
Ambt.	38	30	0	68
koopman	59	8	0	67
kleermaker	1	54	7	62
metzelaar	0	43	7	50
Visser	0	30	19	49
Winkelier	21	6	1	28
Planter	19	6	2	27
Schoenmaker	2	13	7	22
naaister	0	20	1	21
Kuypen	1	13	5	18
Smid	4	8	3	15
Directeur	8	7	0	15
Schilder	4	7	2	14
Apotheker	11	1	0	12
Vettewarier	10	1	1	12
Waschvrouw	0	5	5	10
Horlogemaker	6	2	0	8
Pontevoerder	6	2	0	8
Totaal	236	477	120	835

Bron: Philip Dikland, 'Wijkregister 1846' (ongepubliceerde data op basis van Nationaal Archief Suriname, toegang 36).

De verschillen in de top 20 tussen beide tabellen zijn te verklaren doordat de tabel van 1831 alleen wijk A betreft. Hier woonden veel handelaren en winkeliers. Ook woonden er relatief veel planters en ambtenaren in de wijk doordat een groot deel van de witte elite hier woonachtig was.

Slaafgemaakten

In de wijkregisters werden alleen de vrije personen geregistreerd. Van de in Paramaribo woonachtige slaafgemaakten werden alleen de aantallen genoteerd, onderverdeeld in 'negers' en 'kleurlingen'. Hierin zat weer een onderverdeling tussen mannen, vrouwen, jongens en meisjes.

Tabel 10: Slaafgemaakten die toebehoorden aan de personen woonachtig in wijk A in 1831

Wijk	gekleurde man	gekleurde vrouw	gekleurde jongen	gekleurd meisje	zwarte man	zwarte vrouw	zwarte jongen	zwart meisje	totaal
A	64	109	42	39	538	639	262	235	1928

Bron: Jessica Smits, 'Wijkregister Paramaribo 1831' (ongepubliceerde data op basis van Nationaal Archief Den Haag, Suriname na 1828: Gemeentebestuur, 1.05.11.09, inv.nr. 62).

Er woonden 861 vrije personen in de wijk met 1928 slaafgemaakten volgens het register. Het overgrote deel hiervan waren zwarte mensen, namelijk 1674 van de 1928 slaafgemaakten, volgens het wijkregister. Dit betekent dat er 254 gekleurde slaafgemaakten woonden in wijk A in 1831.

Tabel 11: Slaafgemaakten die toebehoorden aan de personen woonachtig in Paramaribo in 1846

Wijk	gekleurde man	gekleurde vrouw	gekleurde jongen	gekleurd meisje	zwarte man	zwarte vrouw	zwarte jongen	zwart meisje	totaal
A	46	136	117	136	211	539	250	244	1679
B	16	28	32	32	86	189	104	107	594
C	27	94	73	77	166	337	135	140	1049
D	21	47	157	58	67	156	64	58	628
E	31	65	71	54	160	384	150	143	1058
1e buitenwijk	6	18	15	14	44	74	31	21	223
F	2	5	2	0	12	36	19	10	86
Totaal	149	393	467	371	746	1717	756	727	5326

Bron: Philip Dikland, 'Wijkregister 1846' (ongepubliceerde data op basis van Nationaal Archief Suriname, toegang 36).

Wat opvalt in de tabel is dat er in wijk A nog steeds meer slaafgemaakten (1679) dan vrije personen (1251) woonden. Wel zijn de verhoudingen anders dan in 1831, de vrije personen in de wijk bezitten gemiddeld minder slaafgemaakten. Wanneer daar ook de eerste buitenwijk (Combé) bij wordt gerekend, die in 1831 bij wijk A hoorde, blijft deze verhouding ongeveer hetzelfde (1902 slaafgemaakten op 1667 vrije personen).

Van de 5326 slaafgemaakten in Paramaribo hadden 3946 slaafgemaakten een zwarte huidskleur. Dit betrof 74 procent van alle slaafgemaakten. De overige 26 procent waren de gekleurde slaafgemaakten, een aanzienlijk verschil. De weg naar de vrijheid in de eerste helft van de negentiende eeuw was op basis van deze gegevens toegankelijker voor gekleurde slaafgemaakten dan voor zwarte slaafgemaakten. Er was wel degelijk een grote groep personen in de samenleving met een zwarte huidskleur, veel van hen hadden echter hun vrijheid nog niet gewonnen. De registers laten verder weinig tot geen details zien over het leven van de slaafgemaakten die in Paramaribo woonden. Om een beter beeld van hun positie in de samenleving te krijgen moeten andere bronnen worden geraadpleegd.

Onbewoond of afgebrand erf

In beide registers valt het op dat met regelmaat woonerven in wijk A omschreven zijn als ‘onbewoond erf’ of ‘afgebrand erf’. Door de beide stadsbranden van 1821 en 1832 waren veel huizen in met name wijk A afgebrand. Een groot deel van deze erven waren ten tijde van beide registers weer bebouwd, maar de gevolgen van de branden op het stadslandschap waren in de wijkregisters nog terug te zien.⁷⁵

1.4 De positie van de slaafgemaakten in de samenleving

In het wijkregister van 1846 is terug te vinden in welke wijken de meeste witte personen, vrije gekleurde personen, vrije zwarte personen en slaafgemaakten woonden. In onderstaande tabel is hiervan een overzicht gemaakt. In de wijk met het hoogste percentage witte personen was het percentage slaafgemaakte per vrije het hoogst. In wijk F, waar het percentage witte personen het laagst was, was ook het percentage slaafgemaakte per vrije het laagst. Het wijkregister zegt weinig over het dagelijks leven en de positie van de slaafgemaakten in de samenleving van Paramaribo.

Tabel 12: Overzicht van de bevolking van Paramaribo in 1846

Wijk	vrije witte persoon	vrije gekleurde persoon	vrije zwarte persoon	percentage witte persoon	totaal slaafgemaakten	slaafgemaakte per vrije
A	46	136	117	36%%	1688	1,34
B	16	28	32	22%	594	0,48
C	27	94	73	21%	1049	0,93
D	21	47	157	11%	628	0,69
E	31	65	71	11%	1058	0,48
1e buitenwijk	6	18	15	11%	223	0,54
F	2	5	2	6%	86	0,18
Totaal	149	393	467	18%	5326	0,70

2 Bron: Philip Dikland, ‘Wijkregister 1846’ (ongepubliceerde data op basis van Nationaal Archief Suriname, toegang 36).

Doordat de arbeidsprijzen in Paramaribo hoog waren, profiteerden de slaafgemaakten met een ambacht hiervan. De opgeleide slaafgemaakten vormden dan ook de elite onder de slaafgemaakten. De timmerslaafgemaakte had binnen deze groep de beste positie. Er waren veel slaafgemaakten met een ambacht in Paramaribo.⁷⁶ Dit is onder andere aan de namen van

⁷⁵ NL-HaNA, Suriname na 1828: Gemeentebestuur, 1.05.11.09, inv.nr. 62.

⁷⁶ Neslo, *Een ongekende elite*, 146.

de slaafgemaakten in de kranten te zien, waar zij niet alleen met hun voornaam maar ook met hun beroep werden aangeduid:⁷⁷

J. E. LUONS, zal op Donderdag den 28sten dezer, op publieke *VENDU* verkoopen: de Mulattin *ANTOINETTA*, zijnde eene bekwame *Huismeid*; met hare Kinderen *LODEWIJK*, *DORIS*, *JOLANNA*, *WILHELMINA* en *ADRIANA*, alsmede den Neger *WINST*, een bekwame *Knipper*; allen aankomende de tüländige Mevrouw de Wed. *J. C. SPILLENAAR* geboren *DE FREDERICI*.
Voorts, nog den Neger *LINDOR*, bekwame *Timmerneger*; *PIETRE*, *Voete Boij* en *Kok*; *SECONDO*, *Tuimneger*.
Mede een Chais, Paard en Tuigen; nog een Chais en Rijpaard, enz., enz.
De Ondergeteekende is van voornemen deze Kolonie voor eene korten tijd te verlaten.
Paramaribo, 22 Januarij, 1830.
J. L. GUICHERIT.

Afbeelding 8: Surinaamsche Courant, 26 januari 1830.

ADVERTENTIE.
Den ondergeteekende, is van voornemen, op Woensdag den 25de April e. k., des namiddags om vier uren, door den Vendumeester M. A. SALOMONS, voor rekening den Boedel wijlen den Heer W. DE VROOME, publiek te doen verkoopen, de volgende Slaven, als:
FORCEN, *CHARLES*, *PRESIER*, bekwame

Afbeelding 9: Surinaamsche Courant, 25 maart 1831.

Timmernegers; *FREDRIK*, *Meizelaar*; *EDUARD*, *Voetebooi*; *ANTONIE*, bekwame *Kok*; de Negerin *AMBA*, *Huismeid*, en haar zoon *KARL*, *Voetebooi*; de Negerin *MARIE*, *Waschmeid*.
Voorts over *Zes Weken*, dag en datum nader te bepalen;
Een Groot Hecht en Sterk HUIS, met deszells aanzienlijk aantal Negerhuizen, Magazijnen, Stalling, enz., gelegen aan de *Saramaccastraat*, bekend onder La. D. No. 578.
Een HUIS en ERF, en Achtergebouwen, gelegen allernaast bovengemelde, bekend onder La. D. No. 579.
Een bloot ERF, mede gelegen aan de *Saramaccastraat*, (rivier zijde) bekend onder La. D. No. 538.
Paramaribo, den 24 Maart 1831.
F. P. PENARD qq.
Den ondergeteekende, zal *HEDEN* namiddag ten vier uren, doen continueren met den verkoop van Mans-klederen, enz., ten sterfhuize van Mr. P. C. VEREUL.
Paramaribo, den 25 Maart 1831.
C. L. G. LINCKERS qq.

(6769) De ondergeteekende als *Exécuteur* in den Boedel wijlen Meisvrouw *MARIA ANTOINETTA ISACK*, zal op aanstaanden Vrijdag den 10den dezer, 's voormiddags om 9 uren, ten huize van den Vendumeester M. A. KEIJSER, verkoopen:
De volgende *SLAVEN*, met namen: *Cezar*, *Bataaf*, *Hoop* *Timmerneger* *Blanka* met hare dochter *Betsio* en *Hendrina* met hare zoon *Johannes*, allen aankomende gemelde Boedel.
Paramaribo, den 6 Februarij 1837.
Dd. N A S S I J qq.

Afbeelding 10: Surinaamsche Courant, 7 februari 1837.

(40284) Op den 30sten October II, is alhier subiet in den ouderdom van ruim 79 jaren overleden, de Heer *SAMUEL CHRISTIAAN* van *SAFFIN*; strekkende deze tot kennisgeving aan vrienden en bekenden.
Wijders worden alle de genen, welke iets van den overledenen te vorderen hebben, of aan denzelven schuldig zijn, vriendelijk verzocht, daarvan opgave en betaling te doen bij den ondergeteekende.
Zullende hij op den 20sten dezer, des nademiddags 4 uren, ten huize van den Vendumeester S. F. FIU, publiek doen verkoopen, de Nalatenschap van den overledenen, bestaande in eenige *ZILVERWERK*, *MEUBELEN*, diverse soorten *TIMMER-GEREEDSCHAPPEN*, en een bekwame *Timmer-Neger* genaamd *BIEN*.
Paramaribo den 13 November 1839.
J. A. HELPER,
Testamentair Exécuteur.

Afbeelding 11: Surinaamsche Courant, 14 november 1839.

Vijftien procent van de slaafgemaakten in Suriname oefende een ambacht of nijverheid uit.⁷⁸ Een belangrijk deel van deze slaven woonde in Paramaribo. Degenen met de hoogste reputatie onder de ambachtsslaven waren de schrijnwerkers, timmerlieden en molenmakers. Mede door de twee grote branden (1821 en 1832) die Paramaribo troffen was er veel bouwactiviteit en

⁷⁷ *Surinaamsche Courant*; 26 januari 1830, 25 maart 1831, 7 februari 1837 en 14 november 1839.

⁷⁸ Jurrien de Jong, 'Op 1 juli 1863 47 duizend slaven vrijgemaakt in Suriname en op de Antillen', 1 juli 2013, <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/dossiers/historische-reeksen/publicaties/artikelen/archief/2013/2013-47-duizend-slaven-vrijgemaakt-pub.htm> (12 mei 2019).

een grote vraag naar ambachtslieden in de stad.⁷⁹ Hierdoor werd hun positie in de samenleving indirect beïnvloed door de stadsbranden. Wanneer zij veel bijverdiensten hadden kwamen zij sneller in een positie om zichzelf vrij te kopen en was er na het verkrijgen van deze felbegeerde vrijheid genoeg werk om in hun onderhoud te voorzien.

Een ander voorbeeld van een slaafgemaakte met een beroep is de dresneger. Deze zorgde voor de gewonden en de zieken en werd om dit te leren een jaar lang opgeleid door een chirurgijn. Bij de vrouwen werd de dresneger de dresmama genoemd. Dit was vaak een oudere vrouw met grote kennis van geneeskrachtige kruiden. Dresmama's hielpen ook bij bevallingen, hiermee kon extra geld worden verdiend. Dresnegers en dresmama's kwamen op de plantages en in de stad voor, als vrije en als slaafgemaakte. Ook in de wijkregisters zijn zij terug te vinden. Zij hadden een grote invloed op de geneeskunde en hadden groot gezag.⁸⁰ De vrije gekleurde vrouw Francina van Doesburg was in 1831 dresmama in Paramaribo. De kans is groot dat zij voor haar vrijheid ook deze functie had. Hetzelfde geldt waarschijnlijk voor de vrije gekleurde vrouw Johanna Catharina Kampf. In het wijkregister van 1831 stond zij als vroedvrouw genoteerd.⁸¹

Zes procent van de Surinaamse slaafgemaakten werkte in het huishouden⁸², een deel van hen werkte in het huishouden van hun eigenaren op de plantage, een ander deel werkte voor de witte en gekleurde elite in de stad.⁸³ Sommige huisbedienden in Paramaribo kregen halverwege de negentiende eeuw geld voor hun werkzaamheden. De hervormde predikant Willem Boekhoudt verbleef tussen 1845 en 1849 bij een vooraanstaand huishouden in de stad.⁸⁴ Dit citaat van hem beschrijft een dergelijk huishouden:

‘Wie tot de voorname families van Paramaribo wordt gerekend heeft ten minste zeven negers tot hare bediening ten behoeven. Enkele bezitten er meer dan twintig. ’t Gezin, tot hetwelk ik de eer had te behoren, had tot vaste bedienden twee foetoe-bois, eene naaimeid, eene waschmeid, eene botteleriemeid, eene kokkin, twee palefreniers of grasnegers, die elken dag met eene cano de rivier af gingen, om van eene nabijgelegen plantage gras voor de paarden te halen; bovendien een blanken koetsier. Van dezen verdiende de kokkin daags een gulden, de andere slaven of slavinnen weinig meer dan 60 cents. Allen waren zij op eigen kost’.⁸⁵

---

⁷⁹ Neslo, *Een ongekende elite*, 150.

⁸⁰ Neslo, *Een ongekende elite*, 147.

⁸¹ NL-HaNA, Suriname na 1828: Gemeentebestuur, 1.05.11.09, inv.nr. 62.

⁸² De Jong, ‘Op 1 juli 1863 47 duizend slaven vrijgemaakt in Suriname en op de Antillen’.

⁸³ Neslo, *Een ongekende elite*, 149.

⁸⁴ Willem Boekhoudt, *Uit mijn verleden. Bijdrage tot de kennis van Suriname* (Winschoten 1874) 31.

⁸⁵ Boekhoudt, *Uit mijn verleden. Bijdrage tot de kennis van Suriname*, 31,32.

Slaafgemaakten die in het huishouden werkten, hadden over het algemeen een betere positie dan de slaafgemaakten die op het land werkten. Doordat zij in de leefomgeving van hun eigenaar werkten, werd hun werk en loyaliteit eerder opgemerkt en beloond. Soms betekende dit dat zij hierdoor de vrijheid verkregen. Dat dit regelmatig gebeurde is bijvoorbeeld terug te zien in de testamenten van de eigenaren van de slaafgemaakten.⁸⁶ Ellen Neslo, een historicus die de gekleurde elite in de negentiende eeuw in Paramaribo onderzocht, toonde aan dat in de tweede helft van het jaar 1806 in twintig procent van de gepasseerde testamenten aan één of meer huisslaven de vrijheid werd geschonken.⁸⁷

---

⁸⁶ Neslo, *Een ongekende elite*, 149.

⁸⁷ Neslo, *Een ongekende elite*, 149.

2. De stadsbrand van 1832

Paramaribo heeft verschillende malen geleden onder grote branden. De eerste grote brand was de stadsbrand van 21 januari 1821. De brand ontstond op het achtererf van één van de panden op de hoek van de Waterkant en het Gouvernementsplein. Het vuur sloeg over naar een achterliggend pakhuis en verspreidde zich snel door de felle oostenwind.⁸⁸ De brand duurde achttien uur en in totaal werden vierhonderd woningen en achthonderd pakhuizen en bijgebouwen verwoest. De brand vaagde het hart van de stad weg, waaronder de hervormde en katholieke kerk, het Hof van de Politie, de Weeskamer en de Waag. De schade werd op tussen de zeven en acht miljoen gulden geschat. Voor de brand telde Paramaribo achthonderd tot negenhonderd huizen.⁸⁹ Een groot deel van de stad was verwoest, maar werd mede met financiële steun uit Nederland weer opgebouwd, vaak op de stenen fundamenten van de panden die er eerst stonden. De wederopbouw duurde enige tijd en de inwoners van Paramaribo werden nog jaren geconfronteerd met de gevolgen van de brand.⁹⁰ Net toen Paramaribo bijgekomen was van de brand in 1821, werd de stad opnieuw getroffen door een grote brand.

Abbeelding 12: J.D. van Heerwaarden, *Waterkant van Paramaribo kort na de brand van 1821*, 1823.

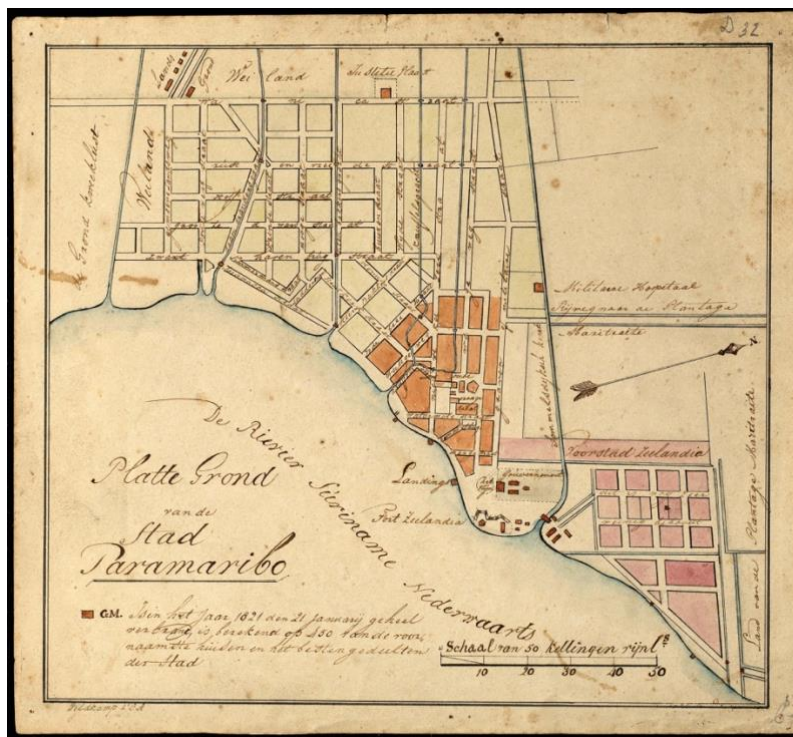
⁸⁸ Sint Nicolaas, *Ketens en Banden*, 135.

⁸⁹ Ten Hove, *Paramaribo*, 21.

⁹⁰ Sint Nicolaas, *Ketens en Banden*, 135.

Op bovenstaande prent is zichtbaar hoezeer het aanzicht op Paramaribo was veranderd door de brand van 1821. Het opvallende witte gebouw rechts op de afbeelding is het Gouvernementspaleis. De meeste gebouwen achter het paleis zijn door de brand weggevaagd. Op de afbeelding is verder te zien dat er verschillende schepen voor anker lagen aan de Waterkant. Dit zou erop kunnen wijzen dat er na de brand nog volop handel werd gedreven in de stad. Op de voorgrond zijn een paar inheemsen te zien die met pijl en boog jagen op een krokodil. Eén van hen communiceert met een witte man.

Op de volgende afbeelding is een plattegrond van de stad Paramaribo te zien, waarbij het gedeelte dat de brand van 1821 had verwoest is ingekleurd. Deze plattegrond wordt tevens als basis gebruikt om verdere locaties in dit hoofdstuk aan te duiden.

Afbeelding 13: Plattegrond van de stad Paramaribo, Veldkamp, 1821.

2.1 Cojo branti, de stadsbrand van Paramaribo in 1832

Marten Douwes Teenstra, een Groningse boerenzoon, was één van de eerste Nederlanders die de slavernij afkeurde en openlijk schreef over de misstanden in de kolonie Suriname. In eerste instantie was Teenstra in Suriname benoemd tot landbouwadviseur en inspecteur voor bruggen, straten, wegen en waterwerken. Ten tijde van het proces tegen de brandstichters had hij echter al de functie van assistent van de procureur-generaal in Paramaribo. In die functie

had hij toegang tot alle processtukken. Teenstra schreef in 1833 een brochure over de brand, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo, in den nacht van den 3den op den 4den september 1832*. Doordat deze bron in 1833 is gepubliceerd voor de burgers van Paramaribo en de schrijver zelf in aanraking is geweest met de brandstichters staat deze bron het dichtst bij de gebeurtenis. Daarnaast is deze bron voor alle publicaties over de brand die hierna zijn verschenen de basis geweest. In dit hoofdstuk wordt een samenvatting gegeven van de gebeurtenissen zoals ze in het verslag zijn beschreven. Het taalgebruik is aangepast naar hedendaagse normen.

Oorzaken van de brand

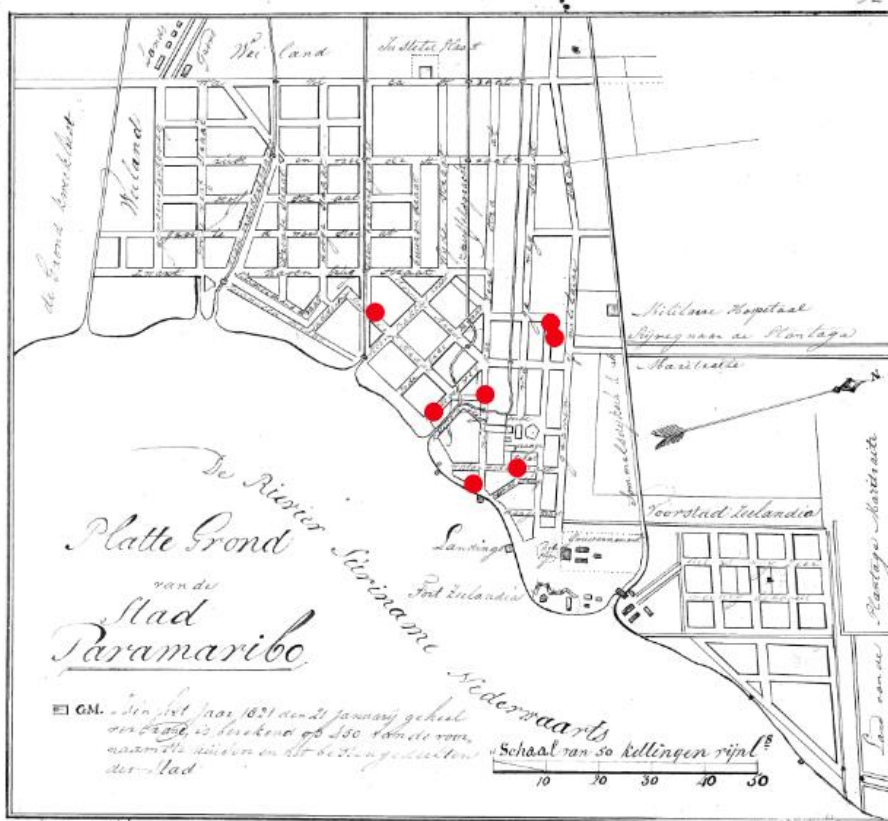
Op maandagavond 3 september in het jaar 1832 sloeg de vlam uit een huis aan de Heiligenweg, vlakbij de Waterkant. Het betrof een winkelhuis en werd bewoond door de heer Mozes Nunes Monsanto. Hij was niet aanwezig ten tijde van de brand.⁹¹

In eerste instantie werd gedacht dat de brand door toeval of onvoorzichtigheid was ontstaan. Bijna niemand vermoedde dat de brand opzettelijk was aangestoken. Achteraf bleek dat de brandstichters meerdere keren brand hadden gemaakt op verschillende tijdstippen en locaties in de stad. Deze pogingen waren niet gelukt of op werden tijd geblust. Ook was er sprake van brandstichting buiten Paramaribo. Dit betrof een brand op suikerplantage Accaribo aan de rivier Suriname en een brand in een leegstaand huis in het dorp Joden Savanah. De brand in Joden Savanah legde in totaal vijf huizen en bijgebouwen in de as.⁹² Op de plattegrond staan alle locaties van (vermoedelijke) brandstichting met een rode stip aangeduid:

---

⁹¹ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 6.

⁹² Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 6-7.

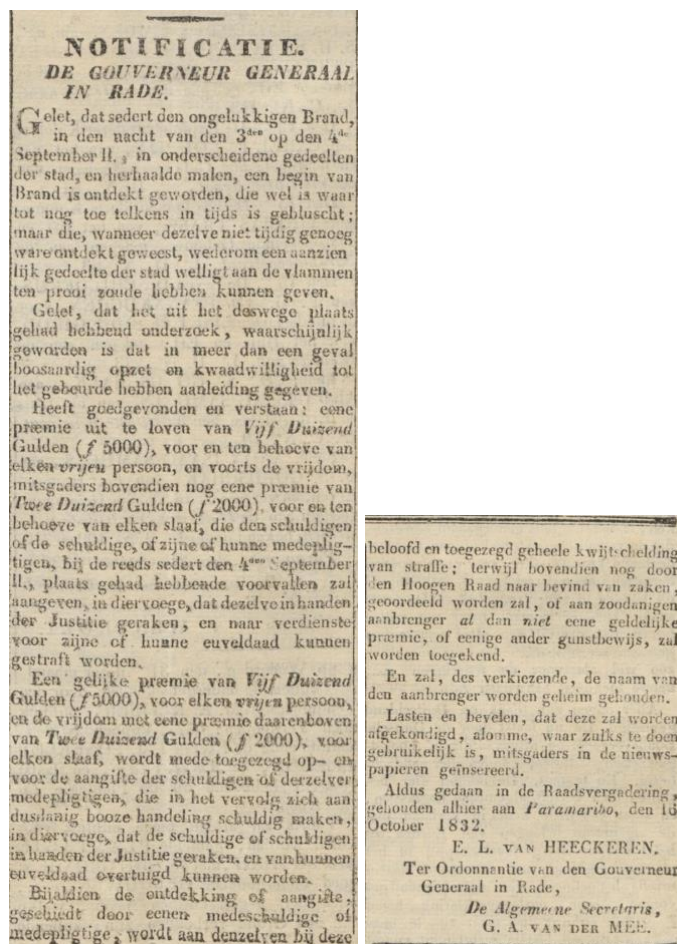

Door deze andere pogingen tot brandstichting vermoedde men later dat de brand van 3 september 1832 ook opzettelijk was aangestoken.⁹³ Om de brandstichters op te sporen werd onderstaande notificatie verspreid:⁹⁴

⁹³ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 3-4.

⁹⁴ 'Notificatie. De gouverneur generaal in rade.', *Surinaamsche Courant*, 22 oktober 1832.

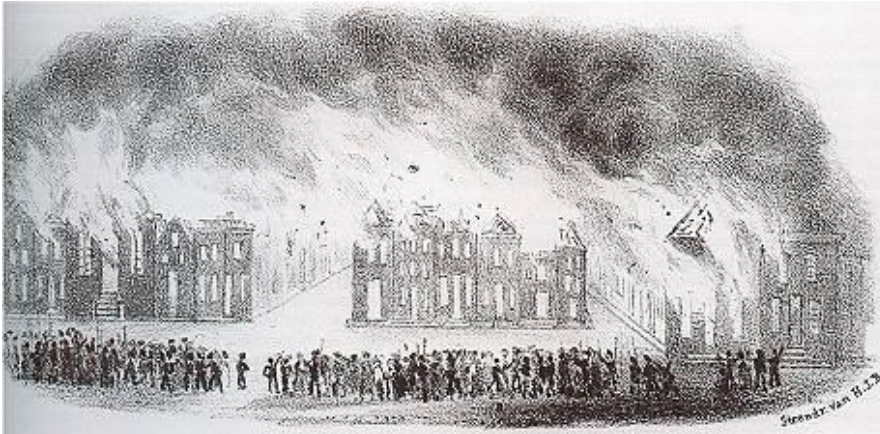

Afbeelding 14: Surinaamsche Courant, 22 oktober 1832.

De brand en haar verwoesting

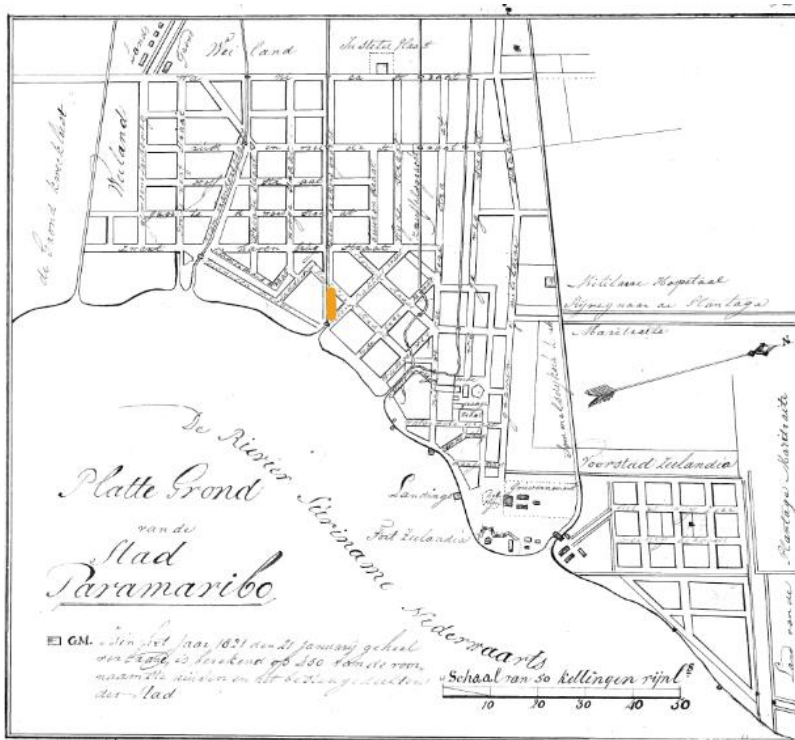
Binnen enkele uren werden er door de stadsbrand veel huizen en goederen verbrand. Dit is een korte samenvatting van de gebeurtenissen van die nacht.

Voordat het huis van de heer Monsanto in brand stond zag men vlammen in de achtergebouwen en de aangrenzende huizen. De vlam sloeg snel over op de andere huizen. Dit kwam voornamelijk door het droge seizoen en de grote voorraad brandbare handelsoBJECTEN (olie, teer, sterke dranken, terpentijn, buskruit etc.) in de pakhuizen van de kooplieden. Zwarte rookkolommen van verbazingwekkende hoogte stegen op boven de vlammen. Er verspreidde zich een vuurregen met vlammeende lichten en een angstaanjagend geknap over de van hout gebouwde huizen van de stad. De hitte zorgde ervoor dat de menigte die zich had verzameld om te helpen op een afstand van de brand moest blijven. Op onderstaande afbeelding is een tekening van de brand te zien:

Afbeelding 15: Tekening van de brand uit het boek *De neger-slaven in de kolonie Suriname en de uitbreiding van het christendom onder de heidensche bevolking* van Marten Douwes Teenstra, 1842.

Na het aanbreken van de dag op dinsdagmorgen kreeg men de brand onder controle door een brandpad te maken bij de Maagdenstraat en Saramaccabrug.⁹⁵ Op de plattegrond is de locatie waar men de brand onder controle kreeg in het oranje zichtbaar gemaakt:

Veel van de huizen die door de brand waren vernield, hadden ook bij- en achtergebouwen, pakhuizen en magazijnen. Langs de Waterkant verbrandden 15 huizen, waaronder de Luthersche kerk. Langs de Heiligenweg verbrandden 6 huizen, waarvan er één omver werd

⁹⁵ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 8-9.

gehaald om de verspreiding van de brand tegen te houden. Aan de Maagdenstraat 8 huizen, aan één kant van de Jodenbreestraat 4 huizen en aan de overkant 9 huizen. Aan de Steenbakkerijstraat verbrandden aan de ene kant 7 en aan de andere kant 6 huizen. Van deze laatste 6 werden er 2 omvergehaald en liepen de 4 overige zware brandschade op.⁹⁶ In totaal zijn er 46 woonhuizen verbrand en 13 afgebroken en beschadigd, het aantal vernielde bij- en achtergebouwen lag zeker driemaal hoger. Ook de Lutherse kerk is in vlammen opgegaan. De schade betrof ongeveer 800.000 gulden.⁹⁷

Maatregelen na de brand

Op 5 september liet de gouverneur-generaal in de koloniale kranten weten ‘zeer tevreden te zijn over de welwillendheid en hulpvaardigheid van diegenen die zich op de gevaarlijke plek hadden onderscheiden door hun moed en beleid’:⁹⁸

Afbeelding 16: Surinaamsche Courant, 7 september 1832.

Teenstra schreef in zijn verslag over de brand dat men op dat moment in het vernielde gedeelte van de stad was begonnen met de wederopbouw. Hij noemde specifiek de betimmering van de Lutherse kerk en het nieuwe orgel dat voor de kerk vanuit Nederland was

⁹⁶ C.K. Kesler, 'Na 100 jaar. Branden in Paramaribo', *De West-Indische Gids* 14 (1932/1933) 164-174, aldaar 170.

⁹⁷ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 10-13.

⁹⁸ *Surinaamsche Courant*, 7 september 1832.

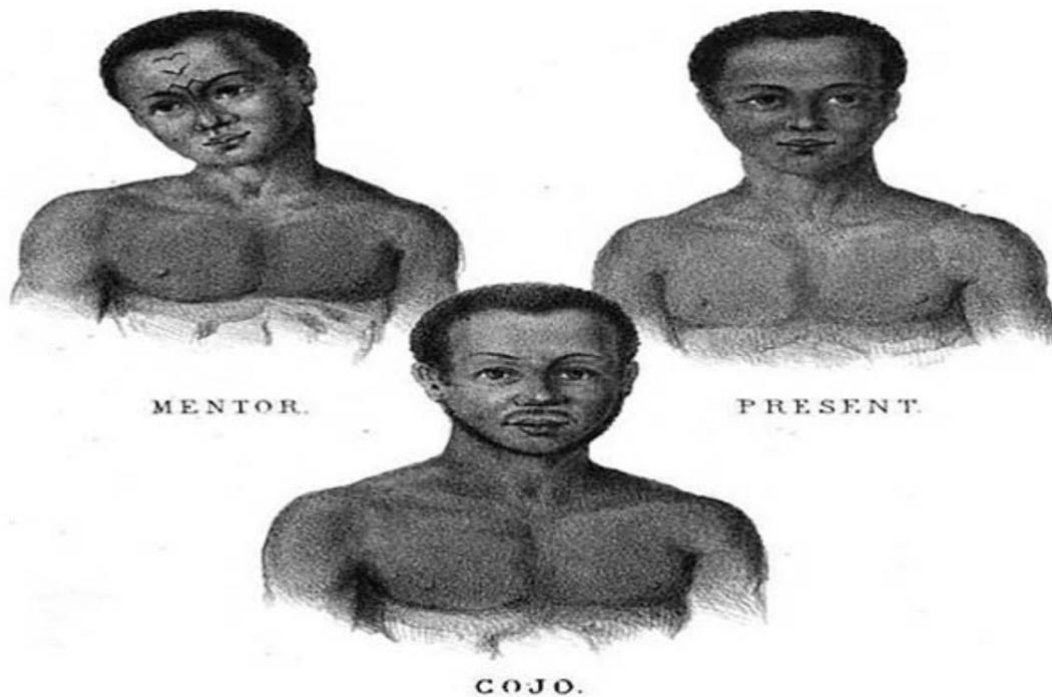

2.2 De daders

Er werden, zoals te lezen in de notificatie, beloningen uitgelooft om de daders te vinden. Een maand later werden er arrestaties verricht in het Picornobos, iets buiten de stad. De gearresteerden waren negen slaafgemaakten;

1. Cojo of Andries, aankomende D.M. Sanches, laatst gewoond bij M.M. Smith;
2. Mentor of Geluk, aankomende J.H. Wagner;
3. Present, aankomende Gracia Abenatar, weduwe van Salomon Abendanon, laatst gewoond bij de weduwe G.P. Heilbron;
4. Frederik, aankomende R.D. Samson;
5. Christiaan, aankomende M. Eckhart;
6. Winst, aankomende de Plantage Jalousie;
7. Tom of Tam, aankomende Marij Rose Herbert;
8. Henrij, zei aan de boedel van Mackensie te behoren;
9. Betseij, aankomende de weduwe G.P. Heilbron.¹⁰¹

Afbeelding 17: Portretten van Cojo, Mentor en Present, gemaakt door Gerrit Schouten op 24 januari 1833.

---

¹⁰¹ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 26.

Teenstra omschreef de drie ‘hoofdmisdadigers’ als volgt: ‘Nimmer heb ik ongevoeliger schepsels ontmoet, dan deze in boosheid verharde negers, vooral Cojo, wiens valsche bliken wraak en verdelging aankondigden; hij was klein van postuur, maar had eene mannelijke houding, en was sterk gespierd. Ook Mentor en Present waren welgemaakte negers.’¹⁰² Op een ander moment beschrijft hij de uiterlijke kenmerken van de drie mannen uitvoeriger: Cojo noemt hij ‘klein van gestalte, gezet en sterk gespierd, hebbende eene breede borst, een rond vleezig ligchaam en eene zwarte harige huid.’¹⁰³ ‘Deze Mentor, eenen zoogenaamden zoutwater neger, dat wil zeggen in het negerland aan de kust van Guinea geboren, was van de drie hoofdmisdadigers, de grootste van gestalte, zijnde daarbij eenen zwaren breeden neger, met eene roodachtige eenigzins gevlekte huid, groote breede mond met dikke lippen’.¹⁰⁴ ‘Present was tener van postuur, niet vleezig, met eene roodachtige huid, ronde oogen, platte neus, met een kleine mond en fijne roode onderlip, hebbende onderscheidene likteekens van vroeger ontvangene straf’.¹⁰⁵ De omschrijving van de mannen voelt vreemd aan door de manier waarop de uiterlijke kenmerken worden opgenoemd. Hieruit wordt duidelijk dat hij een ander ras, namelijk de ‘neger’, omschrijft.

Dat Teenstra een afkeer van de slavernij had, betekende niet dat hij een andere raciale denkwijze had als zijn tijdgenoten. Historicus Gregory Pierrot heeft het in zijn boek *The Black Avenger in Atlantic Culture* over het beeld van de ‘wraaklustige slaaf’ dat door de kolonisator werd ingezet om de aandacht af te leiden van de achterliggende (politieke) motieven van opstandelingen.¹⁰⁶ De manier waarop Teenstra de daders omschrijft bevestigt het beeld van zwarte mannen, als gevaarlijk en gewelddadig, dat Pierrot schetst. Al in het begin van de brochure zet hij de toon voor de rest van het verslag: ‘De Brand van den 3den September des gepasseerden jaars werd door kwaadwillige negerslaven, (zoo als straks nader uit het vonnis blijken zal) moedwillig aangestoken, welk gruwzaam misdrijf vrij zeker de boosaardigste bedoelingen ten grondslag had.’¹⁰⁷ Het beeld dat Teenstra neerzet van de brandstichters heeft een grote invloed gehad op de beeldvorming over hen doordat zijn brochure bijna uitsluitend als bron is gebruikt wanneer er over de brand is geschreven in de jaren erna. De brand en de gebeurtenissen eromheen zullen alleen maar hebben bijgedragen aan het bestaande beeld van de wraaklustige en gewelddadige zwarte man in de samenleving.

---

¹⁰² Teenstra, *Bijzonderheden betrekkelijk den brand te Paramaribo*, 48.

¹⁰³ Teenstra, *Bijzonderheden betrekkelijk den brand te Paramaribo*, 42.

¹⁰⁴ Teenstra, *Bijzonderheden betrekkelijk den brand te Paramaribo*, 42.

¹⁰⁵ Teenstra, *Bijzonderheden betrekkelijk den brand te Paramaribo*, 43.

¹⁰⁶ Pierrot, *The Black Avenger in Atlantic Culture*, 12-16.

¹⁰⁷ Teenstra, *Bijzonderheden betrekkelijk den brand te Paramaribo*, 3.

Het proces

In de processtukken zijn de gebeurtenissen en de daders uitvoerig beschreven. De drie hoofdverdachten waren de slaafgemaakten Cojo (circa dertig jaar oud), Mentor (circa twintig jaar oud) en Present (circa twintig jaar oud). Sinds enkele maanden waren zij weggelopen van hun eigenaar en verscholen zich in het Picornobos, nabij de stad. Hier hadden zij een kamp gemaakt waar ze zich konden schuilhouden.¹⁰⁸ De verdachten Winst (circa vijftwintig jaar oud) en Tom (circa zestig jaar oud) waren ook weggelopen van hun eigenaar en verbleven enige tijd in het kamp. Tom verbleef hier tot hij op 11 september 1832 als wegloper werd opgepakt en aan zijn meester werd overgeleverd. Winst verbleef zo nu en dan in het kamp, tot hij kort na de brand terugkeerde naar zijn meester en verkocht werd aan de plantage Jalousie.¹⁰⁹

Cojo, Mentor, Present, Winst en Tom hadden in het kamp, onder invloed van dram (waarvan een gedeelte op de grond werd geplengd), een eed hebben gezworen. Zij hadden gezworen dat zij zouden brandstichten om zoveel mogelijk spullen en wapens mee te nemen en daarna samen met andere weglopers een groter kamp op te richten. Hierna zouden zij met elkaar de stad aanvallen en, wanneer zij genoeg wapens hadden, het hele land veroveren.¹¹⁰ Gedurende de tijd dat Cojo, Mentor en Present in het kamp verbleven maakten zij zich aan meerdere diefstallen schuldig. Winst deed hier zo nu en dan ook aan mee. Op de avond van 3 september om tien uur verlieten zij het Picornobos om brand te stichten in de Keizerstraat. Toen Cojo door de negerpoort het erf op ging werden hij en de anderen afgeschrikt door een blaffende hond die op hen afliep en gingen zij snel weg.¹¹¹

Hierna vervolgden zij hun weg langs de Keizerstraat naar de Heiligenweg en stopten bij het huis van Mozes Nunes Monsanto. Cojo was eigenlijk van plan om brand te stichten bij het huis van M.M. Smith (door hem missie Peggie genoemd) maar bedacht zich omdat hij het vermoeden had dat de slaven van Smith in een loods aan de overkant van het huis de wacht hielden. Omdat hij het huis van de heer Monsanto goed kende stelde hij vervolgens voor om hier brand te stichten.¹¹² Op de plattegrond is de locatie van het huis van Monsanto weergegeven met een rode stip:

---

¹⁰⁸ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 27.

¹⁰⁹ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 28.

¹¹⁰ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 28.

¹¹¹ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 29.

¹¹² Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 29-30.

Cojo, Mentor en Present gingen naar de negerpoort van het huis en Winst positioneerde zich schuin tegenover de woning van de heer Monsanto aan de Knuffelsgracht. Cojo klom over de negerpoort heen en maakte de deur van de poort van binnenuit open om Mentor en Present naar binnen te laten. Ze hielden zich even schuil vlakbij een ezelstal op het terrein en rookten hier tabak. Daarna pakten ze in de keuken op hetzelfde erf een bak met etenswaren, bakkeljauw, makreel, zout vlees, en bananen. Dit legden zij op een plek waar het na de brandstichting makkelijk kon worden meegenomen. Ook legde Cojo een bundel wasgoed bij de negerpoort klaar.¹¹³

Cojo, Mentor en Present liepen het woonhuis in en gingen de trap op. Bovenaan de trap ging Cojo de slaapkamer in waar een kind met een tot slaafgemaakte vrouw op de grond lagen te slapen. Met behulp van een tonteldoos en een zwavelstok stak hij de gordijnen van een ledikant in de slaapkamer in brand. Daarna wenkte hij Present en Mentor naar beneden te komen en liep hij zelf achter hen aan.¹¹⁴ Na de brandstichting brak Cojo in de winkel van de heer Monsanto in en nam verschillende goederen mee. Deze verborg hij later in het huis van Frederika van Puijman in Bhomknie, waar de verdachte Henrij (circa vijfendertig jaar oud)

¹¹³ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 31.

¹¹⁴ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 31-32.

woonachtig was. Vanaf hier gingen Cojo, Mentor en Present via verschillende routes terug naar het kamp in het Picornobos.¹¹⁵

Aangekomen in het kamp troffen zij de verdachte Tom aan, die lag te slapen. Zij vertelden hem dat zij brand hadden gesticht in het huis van de heer Monsanto terwijl zij de verlichte lucht door de brand in de stad aanwezen. Cojo vertrok hierna weer uit het Picornobos terwijl Mentor en Present hier bleven. De volgende dag kwam ook Winst terug in het kamp met een kalkoen, een paantje en een doek, die hij in de nacht van de brand had gestolen in de stad.¹¹⁶

Kort na de brand van 3 op 4 september voegde Frederik (circa zestien jaar oud), die ook van zijn meester was weggelopen, zich bij de anderen in het kamp nadat hij Present was tegengekomen. De verdachte Christiaan (circa veertien jaar oud) sloot zich rond dezelfde tijd aan bij het gezelschap in het kamp in het Picornobos.¹¹⁷ In de periode dat Cojo, Mentor, Present, Frederik en Christiaan zich schuilhielden in het kamp pleegden zij minstens zestien diefstallen. De meeste van deze diefstallen gingen gepaard met inbraak en werden vaak door meer dan één persoon gepleegd. Frederik en Christiaan hielpen vooral met het dragen van de gestolen voorwerpen. Present gaf van tijd tot tijd verschillende gestolen voorwerpen aan de verdachte Betsij (circa dertig jaar oud), zodat zij die voor hem kon verkopen. De verdachte Henrij bewaarde voor Cojo verschillende gestolen goederen.¹¹⁸

Ongeveer veertien dagen na de brand van 3 op 4 september vertrokken Cojo, Mentor, Present, Frederik en Christiaan na het nachtschot naar de stad met het plan om opnieuw brand te stichten. Deze keer hadden zij het huis van de weduwe Fernandes op het oog. Toen zij aankwamen bij het huis haalde Present hen over om geen brand te stichten, omdat hij bij dit huis vaak zijn tabak en drank kocht. Teruggekomen in het kamp hadden Cojo en Present hevige ruzie over de niet geslaagde brandstichting.¹¹⁹ Enkele dagen later vertrokken zij opnieuw naar het huis van de weduwe Fernandes met hetzelfde plan. Echter wilde het vuur na verschillende pogingen niet snel genoeg aan gaan en vertrokken zij terug naar het kamp zonder de ontvlambare stoffen (oude kokosnootschillen, lompen of bladeren), waarmee de brand werd aangestoken, mee te nemen. Het brandje op de stoep van het huis van de weduwe

---

¹¹⁵ Teenstra, *Bijzonderheden betrekkelijk den brand te Paramaribo*, 32.

¹¹⁶ Teenstra, *Bijzonderheden betrekkelijk den brand te Paramaribo*, 32.

¹¹⁷ Teenstra, *Bijzonderheden betrekkelijk den brand te Paramaribo*, 33.

¹¹⁸ Teenstra, *Bijzonderheden betrekkelijk den brand te Paramaribo*, 33.

¹¹⁹ Teenstra, *Bijzonderheden betrekkelijk den brand te Paramaribo*, 34.

Fernandes werd ontdekt en uitgedoofd door ‘Dienaar der Justitie’ Ludwigson.¹²⁰ Op de plattegrond is de locatie aangegeven met een rode stip:

Enkele dagen later vertrokken Cojo, Mentor, Present, Frederik en Christiaan weer uit hun kamp om brand te stichten bij het huis van de heer L.D.J. van Bommel in de Keizerstraat. Dit was het perceel naast dat van de weduwe Fernandes. Ze staken ontvlambare stoffen aan voor de deur en probeerden dit vervolgens onder de deur door te schuiven. Nadat dit mislukte lichtten ze met een stok de deur van de negerpoort op en stalen een paar hoenders. Toen er een blaffende hond kwam aanrennen vluchtten zij via verschillende routes terug naar het kamp.¹²¹

Los van de brandstichtingen die zijn gemeld probeerden Cojo en Mentor nog een brand te stichten bij het huis van weduwe Levij Abrahams in de Keizerstraat. Cojo klom hier over de negerpoort en maakte deze van binnenuit open zodat Mentor ook naar binnen kon.¹²² Ze zagen dat de achterdeur van het huis niet gesloten was en gingen naar binnen. Eerst gingen ze een slaapkamer in, waar verschillende vrouwen lagen te slapen, en probeerden een bed in

¹²⁰ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 35-36.

¹²¹ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 36-37.

¹²² Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 37.

brand te steken. Toen dit niet lukte gingen ze naar zolder om daar een koffer aan te steken. Hierna gingen ze naar beneden en namen van het erf een paar hoenders en wat wasgoed mee naar het kamp in het Picornobos.¹²³ De locatie van de woning van weduwe Abrahams is in het rood aangeduid op de plattegrond:

Het verslag van Teenstra vertelt ons niet alleen veel over de brandstichtingen en de slaafgemaakten die hiervoor verantwoordelijk werden gehouden, maar laat ons ook zien hoe de woonerven er in het rijkere gedeelte van de stad uitzagen. Uit het verslag blijkt dat elk woonhuis een woonerf had met verschillende bijgebouwen, waar ook de huizen van de slaafgemaakten bijhoorden. Ook had elk woonerf een zogenoemde ‘negerpoort’ waardoor de slaafgemaakten het terrein konden betreden, mits de poort voor hen was geopend. Vanaf het erf kon het woonhuis door de achterdeur worden betreden. Verder wordt duidelijk dat de woonhuizen vaak meerdere verdiepingen hadden. Adriaan Lammens, die onder meer president was van het Hof van Civile en Criminele Justitie in Suriname, bevestigt dit beeld in zijn *Bijdragen tot de kennis van de kolonie Suriname*.¹²⁴ Hij beschreef de huizen van de

¹²³ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 37-38.

¹²⁴ Adriaan François Lammens, *Bijdragen tot de kennis van de kolonie Suriname : dat gedeelte van Guiana hetwelk bij tractaat ten jare 1815 aan het Koninkrijk Holland is verbleven, tijdvak 1816 tot 1822 : eerste*

slaafgemaakten als lage woningen achter op het erf van de eigenaar. Deze bestonden vaak uit één of twee kamers. Volgens Lammens hadden ‘zommige hunne huizen met ledikant, gordijnen, stoelen, tafel en schilderijen zo vol, dat zij wel een tweede kamer, met meubels kunnen voorzien’.¹²⁵

Vonnis

Om tot het vonnis te komen werden de volgende dingen meegenomen:

- Cojo, Mentor, Present, Frederik, Christiaan, Winst en Tom hebben zich schuldig gemaakt aan wegloperij en het maken van een complot (de eed).¹²⁶
- De beklaagden hebben zich meerdere malen schuldig gemaakt aan diefstal en brandstichting.¹²⁷
- Winst en Tom hebben zich niet schuldig gemaakt aan brandstichting, toch waren zij medeplichtig doordat zij op de hoogte waren van de misdaad en als gevolg hiervan hebben geroofd en gestolen. Ook wisten zij van het complot en hadden zij hierover dezelfde mening.¹²⁸
- Frederik en Christiaan worden om dezelfde redenen als Winst en Tom medeplichtig gehouden. Bij de straf wordt hun (jeugdige) leeftijd meegenomen.¹²⁹
- Henrij en Betsij hebben zich schuldig gemaakt aan het helen van verschillende voorwerpen terwijl zij wisten hoe Cojo en Present hieraan waren gekomen.¹³⁰
- De genoemde misdaden hebben ervoor gezorgd dat het leven en de eigendommen van alle burgers van de stad in gevaar was. Door de herhaaldelijke misdaden hadden nog meer mensen hier slachtoffer van kunnen worden. Deze misdaden kunnen niet ongestraft blijven en de straffen moeten andere misdadigers afschrikken om in de toekomst dergelijke misdaden te begaan.¹³¹

---

afdeling Geographie, statistica, zeden en gewoonten : vierde afdeling Voornamen belangen der kolonie (Amsterdam 1982).

¹²⁵ Lammens, *Bijdragen tot de kennis van de kolonie Suriname*, 113.

¹²⁶ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 39.

¹²⁷ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 39-40.

¹²⁸ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 40.

¹²⁹ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 41.

¹³⁰ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 41.

¹³¹ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 41.

- De wetten van dit land schrijven voor de misdaad van brandstichting, vooral met deze verzwarende omstandigheden, de doodstraf voor. Meestal wordt de levende verbranding van de misdadigers voorschreven.¹³²

Nadat alle omstandigheden waren meegenomen werd het vonnis uitgesproken:

Cojo, Mentor en Present krijgen de doodstraf. De straf wordt voltrokken aan de Heiligenweg, voor het huis van Mozes Nunes Monsanto, waar de brand is aangestoken. Hier worden zij ieder aan een paal gebonden en levend verbrand. De terechtstelling moet dienen als een voorbeeld en afschrik voor anderen.¹³³

Winst en Tom worden naar de vaste executieplaats van de slaafgemaakten in de stad gebracht en worden daar met een koord geslagen tot de dood erop volgt. Hierna worden hun hoofden afgehouden en op palen gezet. Hun lichamen worden daarna begraven onder de galg.¹³⁴

Frederik en Christiaan worden ook naar de vaste executieplaats voor de slaafgemaakten in de stad gebracht om daar onder de galg streng te worden gestraft met de tamarinderoeden. Hierna worden zij op de executieplaats in de boeien geslagen en moeten vijftien jaar lang, op fort Nieuw Amsterdam of een ander militair etablissement in Suriname, dwangarbeid voor het land verrichten.¹³⁵

Henrij wordt op dezelfde executieplaats streng met de tamarinderoeden gestraft. Hierna wordt hij gebrandmerkt op zijn rechterschouder en moet hij vijftien jaar lang dwangarbeid verrichten. Ook de slaafgemaakte Betsij wordt op de executieplaats streng met de tamarinderoeden gestraft. Zij moet daarna voor de duur van tien jaar dwangarbeid voor het land verrichten.¹³⁶

Gevangenschap en terechtstellingen

Teenstra beschrijft in zijn verslag dat het vonnis, nadat dit was voorgelezen aan de beklaagden, weinig indruk op hen maakte. Cojo zou zelfs onderweg van het hof naar de gevangenis een stuk sigaar op de brug van fort Zeelandia hebben zien liggen en gevraagd

---

¹³² Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 41-42.

¹³³ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 42-43.

¹³⁴ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 43-44.

¹³⁵ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 44.

¹³⁶ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 44-45.

hebben om deze op te mogen roken. Teenstra noemt de beklagden ‘ongevoelige schepsels’ en ‘in boosheid verharde negers’.¹³⁷

Op zaterdag 3 november 1832 werd een openbare inspectie gedaan op het afgebrande erf van de heer Monsanto en andere locaties waar brand was gesticht in de stad. De hoofdmisdadigers en hun medeplichtigen moesten aanwezig zijn bij de inspectie om de verschillende plaatsen aan te wijzen waar zij brand hadden gesticht. Op het erf van de heer Monsanto wezen zij de ezelstal aan waarachter zij tabak hadden gerookt op de avond van de brand. Vervolgens lieten ze zien waar de trap naar de slaapkamer had gestaan. Zij vertelden hierbij tot in detail hoe zij met voorbedachten rade de brand hadden gesticht.¹³⁸

In de nacht van 11 op 12 december 1832 ontsnapte Cojo uit fort Zeelandia. De volgende dag werd hij weer opgepakt aan de Waterkant toen hij met een corjaal (roeiboot) wilde vluchten. Hij werd door een slaafgemaakte jongen ontdekt. Deze hield hem aan de praat tot een andere slaafgemaakte jongen hem kwam helpen om Cojo samen over te leveren aan de rechtsdienaren.¹³⁹

Op 24 januari 1833 ging Teenstra met een zendeling van de Moravische Broedergemeenschap naar de gevangenis om met de drie hoofdmisdadigers te praten. De gevangenen werden naar een grotere lichtere ruimte overgebracht waar zij twee uur lang tevergeefs werden voorgelicht door de zendeling over godsdienstige denkbeelden en vergiffenis door God.¹⁴⁰ Terwijl zij hier zaten werden zij geportretteerd door Gerrit Schouten. Het viel Teenstra op dat de drie mannen in kalme staat waren. Hij kon hun lichaamshouding naar eigen zeggen goed observeren doordat de gevangenen naakt voor hen zaten. Hun kleding was hen afgenomen omdat zij zich hiermee al meerdere malen hadden proberen te wurgen. Zij vertoonden volgens Teenstra geen berouw voor hun misdaden.¹⁴¹

De volgende dag ging de katholieke pastoor naar de gevangenis om de gevangenen zo ver te krijgen om berouw te tonen over hun daden en God om vergiffenis te vragen. Uiteindelijk is dit volgens het verslag van Teenstra met een onverschillige ‘ja’ beantwoord. Present had tegen Teenstra gezegd, nadat hij vroeg hoe zij zich voelden; ‘o! alla bakkra moesoe dédé toe’ (o! alle blanken moeten ook ééns sterven). Cojo zei hierna, terwijl hij met zijn geboeide handen op de vensterbank sloeg; ‘da ston srefi moesoe broko’ (zelfs deze stenen

---

¹³⁷ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 47-48.

¹³⁸ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 48-49.

¹³⁹ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 49-50.

¹⁴⁰ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 50.

¹⁴¹ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 50-51.

moeten breken). Hiermee wilde hij duidelijk maken dat alles op de wereld vergankelijk is. Na het vertrek van Teenstra kreeg de pastoor toch toenadering tot hen en lieten ze zich dopen.¹⁴²

Op vrijdagavond, de avond voor de terechtstelling, bezocht Teenstra de gevangenen weer maar vond hen even ongevoelig als de dag ervoor. Op zaterdagochtend om vijf uur vroegen zij om brood en lange pijpen. Volgens Teenstra rookten zij ‘alsof zij een vreugdefeest over hun misdaden tegemoet gingen’.¹⁴³

In dezelfde nacht werd het toestel voor de executie opgebouwd op de plaats waar zij de brand hadden gesticht. In het midden van het houten bouwwerk stonden drie zwaar geteerde palen. Op elke paal waren voetbeugels bevestigd en ter hoogte van de hals was de paal van dunne kettingen voorzien. Ongeveer vijftien meter van de palen, aan de overkant van de Heiligeweg, was een halfdak voor de leden van het gerechtshof neergezet.¹⁴⁴ Op de plattegrond is de locatie zichtbaar gemaakt met een zwarte stip:

Op zaterdagmorgen 26 januari 1833 werden om zeven uur s 'morgens Cojo, Mentor en Present naar de plek van terechtstelling gebracht. Zij droegen in terpentijn gedrenkte kleding en hun handen waren geboeid met kettingen. De rechters lazen het vonnis voor en de

¹⁴² Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 51.

¹⁴³ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 51.

¹⁴⁴ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 52.

veroordeelden werden vastgezet aan de palen. Present werd op de rechterkant, naar de Waterzijde gezet. Cojo werd vastgezet aan de middelste paal. Mentor werd aan de linkerkant neergezet, naar de zogenoemde Spanhoek. Om kwart over zeven werd de brandstapel aangestoken en deze stond binnen vijftien seconden in lichterlaaie.¹⁴⁵

Het duurde niet lang voordat de veroordeelden waren overleden. Cojo en Mentor waren al bijna gestorven voordat de vlammen waren aangestoken doordat zij zich in hun buikbeugel lieten zakken. Present, die een paar seconden langer leefde dan de anderen, deed een poging om de vlam uit het brandende hoofdhaar te slaan, en overleed. Ongeveer om half tien stortte de middelste paal met het lijk van Cojo in het vuur. Toen de brandstapel was uitgebrand werd de as van de veroordeelden verzameld en onder de galg begraven.¹⁴⁶

Voor de toeschouwers zag deze straf er verschrikkelijk en wreed uit. Teenstra stelt dat de straf voor de veroordeelden kortstondig was en dat zij beter af waren dan de andere veroordeelden die met de zweep werden gestraft. Verder noemt hij dat de meeste mensen in Paramaribo de straf noodzakelijk vonden. De brandende lijken waren er vooral om een schrikbeeld te creëren en een voorbeeld te stellen.¹⁴⁷

De andere veroordeelden moesten blijven kijken naar de executie van Cojo, Mentor en Present om vervolgens naar de plek te gaan waar zij zelf terecht werden gesteld.¹⁴⁸ Deze locatie is met een zwarte stip aangeduid op de plattegrond:

---

¹⁴⁵ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 53.

¹⁴⁶ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 53-55.

¹⁴⁷ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 54.

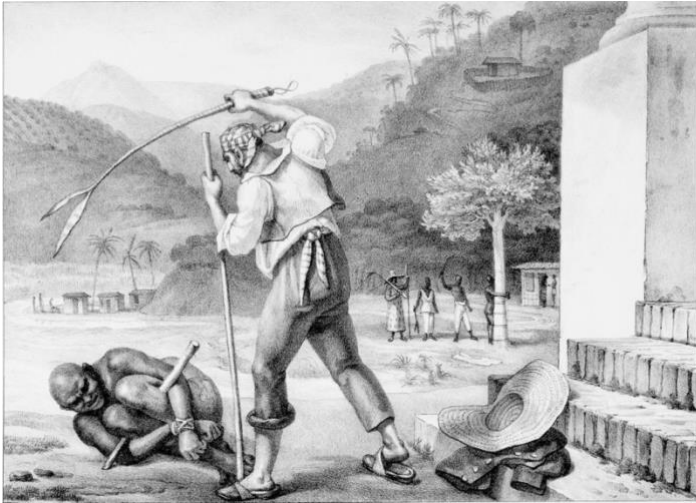
¹⁴⁸ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 54.

Op het galgenveld aan het Pad van Wanica werden de andere veroordeelden gestraft. Eerst kregen zij de zogenoemde Spaanse bok; bij deze straf bond men de handen samen, daarna wrong men de knieën tussen de samengebonden handen heen en stak dan een stok tussen de handen en de opgetrokken knieën. De stok werd stevig in de grond bevestigd. Hierna werd het slachtoffer met een roede van tamarinde op de bovenliggende kant geslagen. Als deze kant rauw geslagen was werd het slachtoffer omgekeerd om op de andere kant dezelfde straf te ontvangen.¹⁴⁹ Op onderstaande afbeelding is de te zien hoe een slaafgemaakte de Spaanse bok kreeg:

¹⁴⁹ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 55.

Afbeelding 18: *Spaanse bok in Brazilië* door Jean-Baptiste Debret (1768-1848).

Frederik, Christiaan, Henrij en Betsij werden hierna in de boeien geslagen en afgevoerd. Tom en Winst werden niet gebrandmerkt en geboeid, maar geslagen met de tamarinderoede tot de dood erop volgde. Hierna werden hun hoofden afgehakt en op ijzeren pennen op houten palen gezet.¹⁵⁰

2.3 De wreedheid van de straffen

De straffen die de brandstichters kregen lijken extreem wreed. Dat de straffen excessief waren blijkt uit de manier waarop er in het verslag van Teenstra verklaringen worden gegeven voor de zwaarte van de straf. In de processtukken die hij gebruikt in zijn verslag wordt er veel aandacht besteed aan de ‘verzwarende omstandigheden’, zodat de doodstraf door middel van verbranding kon worden gelegitimeerd.¹⁵¹ In het verslag worden ook andere situaties genoemd waarin de doodstraf door verbranding is toegepast, namelijk in 1778 en in 1806. Hieruit blijkt dat het zelfs in deze tijd geen gebruikelijke manier van het toepassen van de doodstraf was.¹⁵² Het valt op dat Teenstra in het stuk veel aandacht besteedt aan het verantwoorden van deze zware straffen.

Dat lijfstraffen gebruikelijk waren in Suriname blijkt onder andere uit dat er een ‘vaste’ executieplaats was waar de slaafgemaakten van Paramaribo werden gestraft. Ook op de plattegrond is deze plek duidelijk zichtbaar gemaakt. De Spaanse bok was een beruchte straf in Suriname. Lijfstraffen werden vooral toegepast om de slaafgemaakten, die in de meerderheid waren, angst in te boezemen.¹⁵³ In Suriname werd pas in 1869 een oud en streng

¹⁵⁰ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 55.

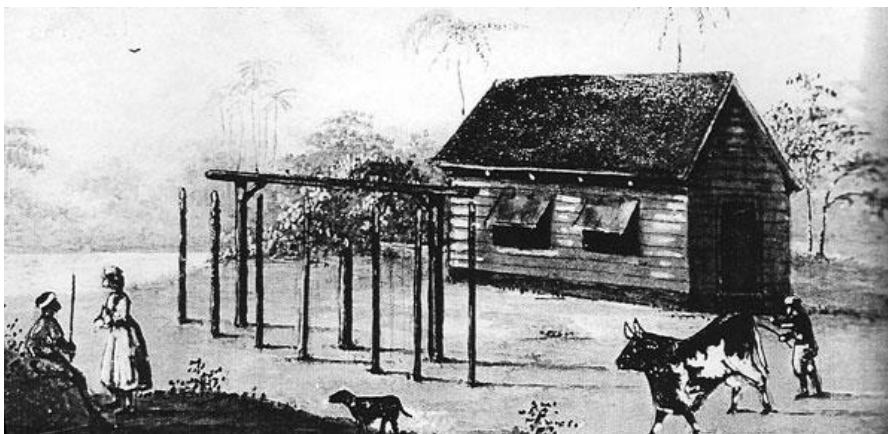
¹⁵¹ Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 41.

¹⁵² Teenstra, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo*, 56.

¹⁵³ Wilschut, ‘Het leven van de slaven in de Nederlandse koloniën’ (10 oktober 2019).

strafrecht vervangen door een nieuw Wetboek van Strafrecht. In 1851 werden er nieuwe slavenreglementen opgesteld waarbij de eigenaren van de slaafgemaakten steeds minder vrijheden hadden. Nog in 1840 was van een slaafgemaakte, die op zijn plantage was opgehangen, het hoofd afgehakt en naar Paramaribo gezonden. Daar werd het hoofd op de executieplaats voor slaafgemaakten op een paal geplaatst.¹⁵⁴

Hieronder is een afbeelding van de executieplaats, het galgenveld, in Paramaribo te zien. Historicus Karwan Fatah-Black noemt de opmerkelijke locatie van de plek in vergelijking met de galgenvelden van de meeste Nederlandse steden in de achttiende eeuw. Wanneer men deze steden over het water naderde was het galgenveld goed zichtbaar. In Paramaribo was deze meer landinwaarts gelokaliseerd. Toch was ook vanaf het water de macht van het koloniale bestuur zichtbaar. Men maakte er namelijk een gewoonte van om, net als bij de executie van de brandstichters, de misdadigers te straffen op de plaats waar de misdaad was begaan.¹⁵⁵

Afbeelding 19: *Galgenveld van Suriname* door W.E.H. Winkels in 1850.

Het strafrecht in Suriname kenmerkte zich volgens Lammens verder door de ongelijke behandeling van slaafgemaakten en vrijen. Hij stelt dat slaafgemaakten strenger en meer werden gestraft dan vrijen en de executie van strafvonnissen aan slaven moest altijd in het openbaar plaatsvinden. Ook werden witte vrijen minder streng gestraft dan gekleurde en zwarte vrijen. In het geval van een zware misdaad werd er meestal gekozen voor het verbannen van de schuldige en zij werden bijna nooit publiekelijk gestraft.¹⁵⁶ Lammens schreef hierover: ‘Een algemeen principe in de colonie, kent de blanken minder strafbaar als

---

¹⁵⁴ Herman Daniël Benjamins en Joh. F. Snelleman (red.), *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië* (Den Haag/Leiden 1914-1917) 651.

¹⁵⁵ Fatah-Black, *Eigendomsstrijd*, 77-78.

¹⁵⁶ Lammens, *Bijdragen tot de kennis van de kolonie Suriname*, 181.

de kleurlingen of zwarten.’¹⁵⁷ De raciale ongelijkheid is dus terug te zien in het strafrecht van Suriname in deze periode en op basis van bovengenoemde is het aannemelijk dat racisme ook een rol heeft gespeeld in de wrede straffen die de brandstichters en hun medeplichtigen opgelegd kregen.

De Cojo branti zette de raciale verhoudingen en de verhoudingen tussen de slaafgemaakten en de witte eigenaren op scherp. De angst van de witte elite voor de slaafgemaakten blijkt uit de wreedheid van de straffen die zij verantwoordden met het willen stellen van een voorbeeld. Zij waren duidelijk bang voor herhaling, dus de verbranding van Cojo, Mentor en Present moest een waarschuwing zijn voor andere slaafgemaakten en weglopers die plannen hadden voor een opstand. Het feit dat het stadshart net redelijk was hersteld van de vorige brand en de op handen zijnde ‘Slavery Abolition Act’ in het Britse rijk kunnen hebben bijgedragen aan de onzekerheid van de gezagdragers. De straf werd ingezet als middel om hun aanzien en macht over de slaafgemaakten van de stad de behouden.

2.4 Invloed van de brand op de raciale verhoudingen in Paramaribo

Koloniale slavensamenlevingen werden beheerst door angst, van de slaafgemaakten voor het geweld van de eigenaren, en van de eigenaren voor opstand door de slaafgemaakten. Dit leidde volgens Jamaicaanse historicus Vincent Brown tot een vicieuze cirkel van angst en geweld. Hij beschrijft dat slavenopstanden die angst groter maakten en ook het racisme harder maakten. Het was dan ook gebruikelijk om in deze samenlevingen de leiders van een opstand uiterst wreed en publiekelijk te straffen.¹⁵⁸ Uit de processtukken van de terechtstelling van de brandstichters en hun medeplichtigen blijkt dat zij ook plannen hadden voor een grote slavenopstand en dat de brand die in de stad was gesticht een belangrijk onderdeel was van deze plannen. Nadat men zich in de stad lange tijd veilig had gewaand was de angst voor een opstand een overheersend sentiment en de gezaghebbers probeerden het gevoel van macht en veiligheid weer in handen te krijgen door de daders zwaar te straffen. Deze angst zorgde voor een toename van geweld en racisme in de stad.

Volgens Brown legden slaveneigenaren na een daad van verzet de slaafgemaakten die zij nog onder controle hadden en de gekleurde vrijen meer beperkingen op.¹⁵⁹ Eén van deze praktische vormen van racisme was segregatie, de scheiding van groepen mensen op basis van status en/of ras. Doordat de brandstichters de woonerven hadden betreden via de ‘negerpoort’

---

¹⁵⁷ Lammens, *Bijdragen tot de kennis van de kolonie Suriname*, 181.

¹⁵⁸ Brown, ‘A Vapor of Dread’, 183.

¹⁵⁹ Brown, ‘A Vapor of Dread’, 189, 193.

en het gedeelte van het woonerf waar de huisjes van de slaafgemaakten stonden was segregatie een voor de hand liggende restrictie die de gezaghebbers konden inzetten. Of dit in Paramaribo is toegepast in de jaren na de brand is na te gaan op basis van de data uit de wijkregisters in het eerste hoofdstuk.

Om na te gaan of er sprake was van segregatie in het gedeelte van de stad waar de elite woonde en waar de brand uit was gebroken wordt gekeken naar de cijfers betreffende de woonerven in wijk A in de wijkregisters van 1831 (voor de brand) en 1846 (na de brand). In de wijkregisters werden alle vrije mensen en slaafgemaakten die op een adres woonden genoteerd. In 1831 woonden er in wijk A 861 vrije personen met 1928 slaafgemaakten volgens het wijkregister. In 1846 wonen er in hetzelfde gebied (Wijk A en de voorstad Combé) 1667 vrije personen met 1902 slaafgemaakten. In de herbouwde elitewijk van Paramaribo was dus geen sprake van segregatie tussen slaafgemaakte en eigenaar. Ook was er geen sprake van segregatie op basis van ras. Er woonden in 1846, net als in 1831, meer zwarte slaafgemaakten dan gekleurde slaafgemaakten in de wijk. De gekleurde elite was de grootste groep vrije personen die in wijk A woonde en er woonden ook zwarte vrije personen in de wijk in beide jaartallen.¹⁶⁰

Wat opvallend is aan de cijfers uit de wijkregisters is dat er in 1846 ongeveer hetzelfde aantal slaafgemaakten in de wijk woonden, terwijl de groep vrije personen die in de wijk woonde was verdubbeld. Dit betekent dat er minder slaafgemaakten per huishouden waren.¹⁶¹ Op basis van deze gegevens zou beargumenteerd kunnen worden dat de elite na de brand kritischer keek naar de slaafgemaakten in hun huishouden en het aantal slaafgemaakten in het huishouden, met het oog op veiligheid, kleiner wilde houden. Andere factoren zullen hierbij ook een rol hebben gespeeld, zoals de naderende afschaffing van de slavernij in Suriname en een eventuele nieuwe indeling van de herbouwde wijk en woonerven na de brand.

---

¹⁶⁰ Jessica Smits, 'Wijkregister Paramaribo 1831' (ongepubliceerde data op basis van Nationaal Archief Den Haag, Suriname na 1828: Gemeentebestuur, 1.05.11.09, inv.nr. 62).

¹⁶¹ Jessica Smits, 'Wijkregister Paramaribo 1831' (ongepubliceerde data op basis van Nationaal Archief Den Haag, Suriname na 1828: Gemeentebestuur, 1.05.11.09, inv.nr. 62).

3. Herdenken van het slavernijverleden in Suriname

Aan het einde van de twintigste eeuw begonnen verschillende West-Europese landen en de Verenigde Staten met een nieuwe blik naar hun verleden en gebeurtenissen uit dat verleden te kijken. Momenten en periodes uit de geschiedenis waar eerst met trots tegenaan werd gekeken werden opnieuw onder de loep genomen. Verschillende landen, waaronder Nederland, erkenden hun aandeel in de trans-Atlantische slavenhandel.¹⁶² Echter heeft Nederland hier tot op heden nog geen officiële excuses voor uitgesproken.

Er zijn vele verschillende oorzaken te bedenken voor deze nieuwe zelfkritische blik aan het einde van het tweede millennium. De meest voor de hand liggende en relevante is de groeiende positie van de afstammelingen van de slaafgemaakten in de moderne maatschappij. Door de jaren heen werd de roep van de afstammelingen van Afrikanen die meegenomen waren naar het Caribisch gebied en Amerika steeds luider. Hun woede was te lang genegeerd door de wereld.¹⁶³ Het slavernijverleden moest worden geadresseerd door de landen die nog steeds verbonden waren met hun oud-kolonies. Doordat steeds meer afstammelingen van slaafgemaakten uit het Caribisch gebied emigreerden naar Nederland en andere West-Europese landen werd ook hier de geschiedenis van de kolonisatie letterlijk zichtbaarder in de samenleving. Zwijgen over het slavernijverleden was hierdoor geen optie meer.¹⁶⁴

Suriname ligt staatkundig gezien in Latijns-Amerika. Historisch, cultureel, taalkundig en sociaal-economisch kan het land echter tot het Caribisch gebied worden gerekend. Suriname is, net als de rest van het Caribisch gebied, een echte smeltkroes van verschillende culturen en bevolkingsgroepen. In Suriname en de andere Caribische landen spelen muziek, dans en eten een belangrijke rol in de samenleving. Hierin zijn vaak ook veel Afrikaanse invloeden terug te zien.

Er kan beargumenteerd worden dat Caribische samenlevingen op zichzelf monumenten voor vrijheid zijn. Zij representeren het vrijheidsideaal uit de Verlichting als geen ander. In hun vrijheidsstrijd vertegenwoordigden de slaafgemaakten dit ideaal en zij hebben de huidige, moderne wereld met hun strijd gevormd. De voortdurende emancipatie die

---

¹⁶² Gert Oostindie, 'Stony Regrets and Pledges for the Future' in: Gert Oostindie e.a. ed., *Facing up to the Past* (Kingston 2001) 9.

¹⁶³ Oostindie, 'Stony Regrets and Pledges for the Future', 10.

¹⁶⁴ Oostindie, 'Stony Regrets and Pledges for the Future', 11.

volgde heeft door de jaren heen een grote invloed gehad op de Caribische politiek en identiteit.¹⁶⁵

De emancipatie heeft op verschillende manieren vorm gekregen in de nieuwe naties die ontstonden uit het wereldwijde proces van dekolonisatie. Deze nieuwe natiestaten identificeerden zich stuk voor stuk met de strijd tegen de slavernij en de overwinning door emancipatie. Hoewel het einde van de slavernij gemarkeerd werd door aangepaste wetgeving vanuit de kolonisator, zien veel Caribische samenlevingen deze mijlpaal als een resultaat van opstanden en de weigering van de slaafgemaakten om zich in hun lot te berusten.¹⁶⁶ De naties gingen in hun geschiedenis op zoek naar helden die deze identiteit konden representeren door hun rol in de emancipatie en/of vrijheidsstrijd.

In Suriname waren er sinds de afschaffing van de slavernij al verschillende groeperingen die tegen het kolonialisme en onderdrukking waren. Zij hadden echter nog geen duidelijke ideologische basis en hun denkbelden waren nog niet gericht op de politiek en de soevereiniteit van Suriname. In de jaren dertig was Anton de Kom degene die het zaadje van het Surinaamse nationalisme heeft geplant.¹⁶⁷ Na de Tweede Wereldoorlog kwam er steeds meer ruimte voor politiek nationalisme. De creoolse elite wilde meer onafhankelijkheid van het moederland en dit resulteerde in 1954 in de instelling van het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden. Hierin was bepaald dat Suriname en de Nederlandse Antillen vanaf dat moment hun eigen binnenlandse aangelegenheden regelden. Uiteindelijk werd Suriname in 1975 onafhankelijk.¹⁶⁸ Naarmate Suriname autonoom werd groeide de aandacht voor de eigen identiteit en zocht men in de geschiedenis naar personen en gebeurtenissen die symbool konden staan voor de ontwikkeling van het land.

3.1 Herdenken van de afschaffing van de slavernij

De eerste jaren na de emancipatie in 1863 werden er nog geen grote feesten of herdenkingen georganiseerd in Suriname en Paramaribo. Aan het einde van de negentiende eeuw begon men op verschillende plekken in het land met het herdenken van de slavernij en het vieren van de vrijheid met een feestelijke herdenking. De eerste grote viering in Suriname was in 1913 en werd het Gouden Emancipatiefeest genoemd. Omdat het in dit jaar vijftig jaar geleden was

---

¹⁶⁵ Hilary Beckles, 'Emancipation in the Caribbean', in: Gert Oostindie e.a. ed., *Facing up to the Past* (Kingston 2001) 90.

¹⁶⁶ Beckles, 'Emancipation in the Caribbean', 92-93.

¹⁶⁷ Edwin Marshall, *Ontstaan en ontwikkeling van het Surinaams nationalisme: Natievorming als opgave* (Amsterdam 2003), 263.

¹⁶⁸ Marshall, *Ontstaan en ontwikkeling van het Surinaams nationalisme*, 264-266.

dat de slavernij werd afgeschaft was er besloten dit groots te vieren. In de krant *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad* van 7 juli 1913 werd verslag gedaan van de viering.¹⁶⁹

In het landbouwdistrict Nickerie werden er op verschillende dagen rondom 1 juli activiteiten georganiseerd. Op 1 juli werd een vrijheidsboom gepland en werd er een gedenkteken ter ere van koning Willem III geplaatst op het Willemsplein in Nieuw Nickerie. Bij de onthulling werden er speeches gegeven door de voorzitter van het comité voor de organisatie van het Emancipatiefeest en de districtscommissaris. Op een opschrift is de tekst ‘Een dankbaar volk aan eenen Edelmoedigen Vorst’ in het koper te lezen.¹⁷⁰ Ook werd er een emancipatielezing gehouden op deze dag. Een plechtige godsdienstige herdenking werd gehouden in de kerk van de Moravische Broedergemeenschap. Het hoogtepunt van de viering was volgens een krantenartikel toch de cricketmatch tussen drie verschillende clubs uit de omgeving op 2 en 3 juli.¹⁷¹

In Paramaribo had men in februari 1913 al een comité samengesteld voor de organisatie van het Gouden Emancipatiefeest in de hoofdstad. In de krant werd het beoogde programma voor het feest bekend gemaakt:

30 juni 1913; negen uur ‘s avonds opening van het feest door een fakkeloptocht.

2 juli 1913; zes uur ‘s morgens een saluut van eenentwintig kanonschoten; half acht tot acht uur ‘s morgens audiëntie bij de gouverneur; half negen kerkdiensten bij de verschillende gemeenten van de stad; vier uur ‘s middags een cantate (muzikale compositie) door kinderen op het Gouvernementsplein; acht uur ‘s avonds een gondelvaart met of zonder vuurwerk.¹⁷²

De uiteindelijke planning werd op 20 juni 1913 gepubliceerd en zag er als volgt uit:¹⁷³

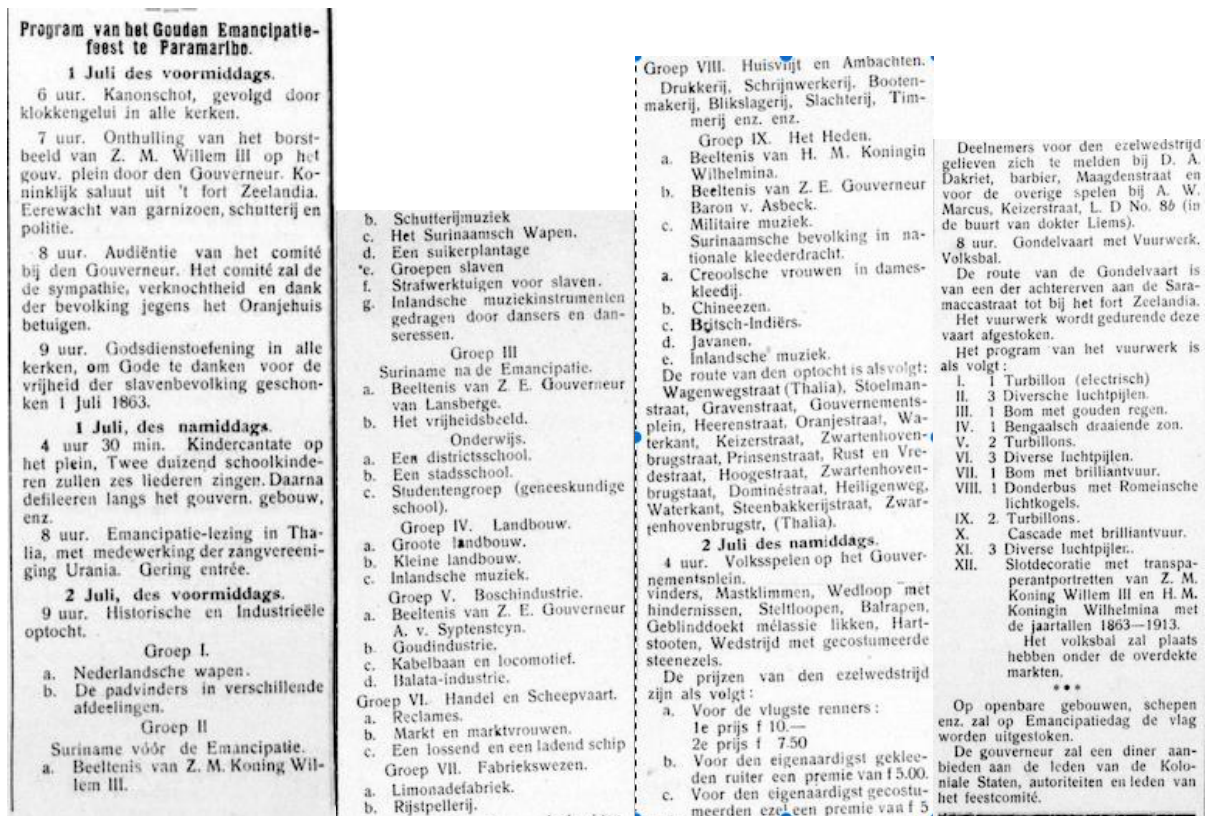
¹⁶⁹ ‘Monumenten in verband met de slavernij en de emancipatie’, 30 december 2019, <http://www.suriname.nu/201cult/monu01.html> (21 november 2019).

¹⁷⁰ ‘Het Emancipatiefeest in de districten.’, *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad*, 7 juli 1913.

¹⁷¹ ‘Het Emancipatiefeest in de districten.’, *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad*, 7 juli 1913.

¹⁷² ‘Emancipatiefeest’, *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad*, 7 februari 1913.

¹⁷³ ‘Program van het Gouden Emancipatiefeest te Paramaribo’, *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad*, 20 juni 1913.

Afbeelding 20: 'Program van het Gouden Emancipatiefeest te Paramaribo', *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad*, 20 juni 1913.

In de krant *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad* van 3 juli 1913 werd een uitgebreid verslag gepubliceerd van het Gouden Emancipatiefeest in Paramaribo. Dit zijn de hoogtepunten uit het verslag: Op 1 juli 1913 werd vroeg in de ochtend met feestelijk klokkengeluid het Emancipatiefeest gestart. Eerst werd het borstbeeld van koning Willem III onthuld aan de frontzijde van het administratiegebouw (Torenggebouw) in de stad.¹⁷⁴ Bij de onthulling werd een toespraak gehouden door de voorzitter van het comité dat verantwoordelijk was geweest voor de organisatie van het Gouden Emancipatiefeest. In deze toespraak werd duidelijk gemaakt dat het beeld werd neergezet ter ere van koning Willem III, die op 1 juli 1863 de vrijheid heeft 'geschonken' aan de bevolking van Suriname. Het beeld van Willem III werd hoog op het gebouw geplaatst zodat het als een alziend oog zou neerkijken op het bestuur van het volk dat door hem was vrijgemaakt.¹⁷⁵

Het wordt uit de krantenartikelen over beide emancipatievieringen in 1913 duidelijk dat het bestuur van Suriname rond deze periode de herdenking van de afschaffing van de

¹⁷⁴ 'Gouden Emancipatiefeest. 1 Juli.' *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad*, 3 juli 1913, 1.

¹⁷⁵ 'Gouden Emancipatiefeest. 1 Juli.', *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad*, 3 juli 1913, 2.

slavernij benaderde door de vrijheid te zien als een geschenk dat de zwarte slaafgemaakte bevolking had ontvangen van de witte elite en met name de koning, die hierin symbool staat voor het bestuur van Nederland en de kolonie.

Om negen uur s 'morgens op diezelfde dag werden in alle kerken diensten gehouden om dank te brengen aan God voor de vrijheid die hij vijftig jaar geleden had geschonken. De kerken waren allemaal versierd om bij te dragen aan de feestelijke sfeer in de stad.¹⁷⁶ De kinderoptocht met de cantate was volgens het artikel het mooiste onderdeel van het hele feestprogramma. Bijna alle scholen in Paramaribo namen hieraan deel. Om half vijf s 'middags ging een optocht met alle deelnemende kinderen door de stad en als afsluiting zongen zij hun repertoire voor de gouverneur en zijn familie.¹⁷⁷

Na deze optocht was het om acht uur in de avond tijd voor de emancipatielezing. De schrijver van het artikel noemt deze lezing een groot succes. Eerst werd in vogelvlucht een overzicht van de slavernij bij verschillende volken gegeven en uiteindelijk kwam ook de ontwikkeling van de slavernij in Suriname aan bod. Met name werd er gesproken over de strooptochten van de 'boschnegers' en het werk van de katholieke kerk en de Moravische Broederschap Gemeente in Suriname. Hierna gaf de spreker een overzicht van de geschiedenis van de afschaffing van de slavernij en sprak hij over het verval van de plantages na 1868. De lezing werd afgewisseld met muziekstukken en kreeg een groot applaus. Echter werd er tijdens de lezing ook genoemd dat 'velen aan dit feest niet hebben meegedaan uit valse, misplaatste schaamte'.¹⁷⁸ Jammer genoeg is hier verder in het artikel niet meer aandacht aan besteed. Het zou interessant zijn om te weten om welke afwezigen dit ging en over wat voor soort schaamte de spreker het had. Zou dit kunnen impliceren dat een deel van de witte bevolking van Paramaribo in 1913 een schaamtegevoel had over het slavernijverleden van de kolonie?

Op 2 juli begon de dag met donkere wolken en regen. Toch lieten de deelnemers van de optocht zich hierdoor niet tegenhouden. Alle bevolkingsgroepen en industrieën werden vertegenwoordigd in de optocht. Deze was zo lang dat er aan het einde van de optocht gaten waren ontstaan.¹⁷⁹ Op het Gouvernementsplein werden hierna volksspelen gehouden. Volgens de schrijver zorgden dergelijke spelen altijd voor een komische sfeer. Om het feest af te sluiten werd een gondelvaart met vuurwerk georganiseerd. Dit deel van het programma was

---

¹⁷⁶ 'Gouden Emancipatiefeest. 1 Juli.', *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad*, 3 juli 1913, 3.

¹⁷⁷ 'Gouden Emancipatiefeest. 1 Juli.', *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad*, 3 juli 1913, 2.

¹⁷⁸ 'Gouden Emancipatiefeest. 1 Juli.', *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad*, 3 juli 1913, 3.

¹⁷⁹ 'Gouden Emancipatiefeest. 1 Juli.', *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad*, 3 juli 1913, 4.

volgens de schrijver niet geslaagd, omdat het te lang duurde voordat het vuurwerk werd afgestoken en de bevolking voor een groot deel naar huis was gegaan.¹⁸⁰

Opvallend aan het hele Emancipatiefeest is de luchtige manier waarop er omgegaan werd met de afschaffing en het onderwerp slavernij. Het werd vooral gezien als een stap in de ontwikkeling van Suriname die vanuit een gevoel van dankbaarheid benaderd diende te worden. Het ging hier om het vieren van een feest en niet om het herdenken van de littekens die de slavernij had achtergelaten in de samenleving. Het programma lijkt meer afgestemd op de elite van de stad en minder op de mensen die daadwerkelijk van de slaafgemaakten afstamden of zelf in slavernij hadden geleefd. Omdat Suriname hier nog duidelijk onderdeel was van het Koninkrijk der Nederlanden is het interessant om te kijken hoe deze gebeurtenis gevierd en herinnerd werd rond de periode waarin Suriname dekoloniseerde en onafhankelijk werd.

In 1975, het jaar van de onafhankelijkheid van Suriname, werd de afschaffing van de slavernij weer groots gevierd. In een artikel dat het emancipatiefeest omschrijft wordt het ook wel het Surinaamse ‘feest der feesten’ genoemd. Duizenden mensen, waaronder veel vakantiegangers uit Nederland, gingen naar het terrein van de Evangelische Broedergemeente in Paramaribo waar een traditionele kotomisi show plaatsvond.¹⁸¹ De koto is de traditionele klederdracht van Afro-Surinaamse vrouwen in Suriname en de misi’s zijn de draagsters van de koto. De koto wordt gezien als bijzonder Surinaams cultureel erfgoed.¹⁸² Naast de kostuums van de misi’s konden ook de klederdrachten van de kleuters, die ook een koto droegen, worden bewonderd.¹⁸³ Vooral de creoolse bevolkingsgroep vierde ‘Keti Koti’ (Sranantongo voor gebroken ketenen). Doordat de kotomisi show een belangrijk deel van het hoofdprogramma was werd deze groep goed vertegenwoordigd in de viering.

De viering van het emancipatiefeest begon al in de nacht van 30 juni op 1 juli. In de bars en clubs was Kawina en Kaseko muziek te horen. Ook op de woonerven werd feest gevierd.¹⁸⁴ Kawina is creoolse volksmuziek die is ontstaan na de afschaffing van de slavernij. Het heeft raakvlakken met bijvoorbeeld gospelmuziek door een meerstemmig vraag- en antwoordspel, maar wordt begeleid door allerlei typisch Surinaamse instrumenten zoals de Skratsjie, een grote Surinaamse trommel waar bovenop een paar bekkens zijn bevestigd.

---

¹⁸⁰ ‘Gouden Emancipatiefeest. 1 Juli.’, *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad*, 3 juli 1913, 4.

¹⁸¹ ‘Suriname viert Keti Koti’, *Amigoe di Curaçao: Weekblad voor de Curaçaosche eilanden*, 2 juli 1975, 6.

¹⁸² ‘Kotomisi, de kracht van klederdracht’, <https://www.cultuurfonds.nl/project/kotomisi-de-kracht-van-klederdracht> (22 december 2019).

¹⁸³ ‘Suriname viert Keti Koti’, *Amigoe di Curaçao: Weekblad voor de Curaçaosche eilanden*, 2 juli 1975, 6.

¹⁸⁴ ‘Suriname viert Keti Koti’, *Amigoe di Curaçao: Weekblad voor de Curaçaosche eilanden*, 2 juli 1975, 6.

Kawina is echte dans- en amusementsmuziek. De teksten gaan over het dagelijks leven, bijvoorbeeld over de relaties tussen man en vrouw. Kaseko is Surinaams-creoolse popmuziek die zijn grondslag vindt in de kawina muziek maar sterk beïnvloed is door Latijns-Amerikaanse en Caribische muziekstijlen.¹⁸⁵

Op het menu stonden deze avond bij de meeste Surinamers pom, pastei en heri heri. De vakantiegangers maakten soms voor het eerst kennis met deze typisch Surinaamse gerechten. Ook in het eten is de geschiedenis van de creoolse bevolkingsgroep zichtbaar door de met name Afrikaanse invloeden op deze gerechten. Alhoewel de 1 juli-dag was uitgeroepen tot algemene ‘dag der vrijheden’ bleef het in 1975 vooral een dag waarop de creoolse groep uitbundig Keti Koti vierde.¹⁸⁶

Wanneer deze viering vergeleken wordt met de viering van 1913 zijn er meer verschillen dan overeenkomsten zichtbaar. De festiviteiten werden niet langer bepaald door de kolonisator maar door de creoolse bevolking, die deze volgens hun eigen tradities invulden. Het vieren van de Afrikaanse oorsprong van deze bevolkingsgroep en de gebruiken die daarbij horen is een manier om de Afrikaanse voorouders die aankwamen in Suriname en tot slaaf werden gemaakt te herdenken en te eren.

Tegenwoordig is het karakter van het feest niet veel veranderd. Het is nog steeds een dag die draait om traditionele dans, muziek, eten en klederdracht. Een vast onderdeel van de viering is de ‘Bigi Spikri’ (Sranantongo voor ‘Grote Spiegel’) parade. Dit is een optocht in traditionele klederdracht door de winkelstraten van Paramaribo. De ruiten van de winkels staan symbool voor de ‘grote spiegels’ waar de parade langs gaat.¹⁸⁷

Keti Koti is een nationale Surinaamse feestdag, maar geen nationale Nederlandse feestdag. Toch vieren ook in Nederland veel nazaten van slaafgemaaken Keti Koti. De bekendste viering vindt plaats in het Oosterpark in Amsterdam, waar ook het Nationaal Monument Slavernijverleden te vinden is. Hier wordt jaarlijks een optocht, herdenking en festival georganiseerd.

3.2 Straatnamen in Paramaribo

Suriname heeft vanaf de overname door Nederland in 1667 tal van Nederlandse geografische namen gekregen. Na de onafhankelijkheid in 1975 heeft de Surinaamse overheid de meeste

---

¹⁸⁵ ‘Kaseko’, 10 november 2008, <https://www.muziekbuss.nl/muziek/kaseko.html> (22 december 2019).

¹⁸⁶ ‘Suriname viert Keti Koti’, *Amigoe di Curaçao: Weekblad voor de Curaçaosche eilanden*, 2 juli 1975, 6.

¹⁸⁷ ‘Ketikoti – Viering afschaffing slavernij: Jaarlijks bevrijdingsfeest’, 1 juli 2019, <https://historiek.net/ketikoti-1-juli-viering-afschaffing-slavernij/108819/> (21 december 2019).

namen zo gelaten. In het kader van de dekolonisatie van de publieke ruimte hebben in de afgelopen decennia steeds meer belangrijke straten in Paramaribo een andere naam gekregen. De nieuwe straatnamen zijn vernoemingen naar belangrijke Surinaamse historische figuren. In Suriname gebeurde dit echter niet op grote schaal of systematisch. Het vernoemen van een straatnaam naar een held uit de eigen geschiedenis is in voormalige koloniën heel belangrijk. Het is een manier om boven de voormalige onderdrukker uit te stijgen en een eigen identiteit te ontwikkelen. Hieronder staan de hernoemde straten van Paramaribo opgesomd met een toelichting over de persoon of plaats waarnaar de straat is vernoemd:

- De Wagenwegstraat naar Dr. J.F. Nassylaan: Johan Frederik Nassy (1866-1947) studeerde in 1892 af aan de Geneeskundige School te Paramaribo. In datzelfde jaar trouwde hij met zijn vrouw Margaretha. In 1894 werd hij uitgezonden naar Nickerie. Na twee jaar keerden zij terug naar Paramaribo, waar hij zich als particuliere arts vestigde aan wat toen de Wagenwegstraat heette.¹⁸⁸ Hij was volgens krantenberichten een populaire arts, mede doordat hij zeer sociaal bewogen was. Op 19 juli 1916 opende hij het R.K. Sint Vincentius Ziekenhuis op de hoek van de Koninginnestraat en de Prins Hendrikstraat. Nassy was de eerste directeur van dit ziekenhuis en bleef dit tot 1938. In 1923 werd hij benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau. Een jaar na zijn dood is de Wagenwegstraat omgedoopt tot de J.F. Nassylaan.¹⁸⁹
- Het Gouvernementsplein naar Onafhankelijkheidsplein: Met het verkrijgen van de onafhankelijkheid werd het Gouvernementsplein omgedoopt tot het Onafhankelijkheidsplein. Het plein ligt in de historische binnenstad vlak bij de Surinamerivier. Om het plein staan enkele belangrijke gebouwen, waaronder het voormalige Gouverneurshuis, het Hof van Justitie en het Huis Du Plessis. Voor 1975 is het plein verschillende malen van naam gewisseld en werd ook wel het Oranjeplein of het Paradeplein genoemd.¹⁹⁰
- De Pontewerfstraat naar Anton de Kom Straat: Anton Cornelis Gerhard de Kom (1898-1945) was een politiek activist en publicist. Hij werd geboren en groeide op in de Pontewerfstraat in de wijk Frimangron in Paramaribo. Mondelinge overlevering van mensen in zijn naaste omgeving die de slavernij nog hadden meegemaakt, maakte

---

¹⁸⁸ Usha Marhé, 'Dr. Johan Frederik Nassylaan en de Nassy-Brouwerschool – Paramaribo', 25 augustus 2015, <https://schrijfsterushamarhe.wordpress.com/tag/j-f-nassy/> (10 december 2019).

¹⁸⁹ Marhé, 'Dr. Johan Frederik Nassylaan en de Nassy-Brouwerschool – Paramaribo'.

¹⁹⁰ Marius Bremmer, 'Een Zeeuws fort in Paramaribo', 14 december 2002, <https://www.digibron.nl/search/detail/012dcd7b83f04b083c9772ce/een-zeeuws-fort-in-paramaribo> (10 december 2019).

De Kom vertrouwd met het onderwerp.¹⁹¹ Afkeer van kolonialisme en racisme nam in zijn leven een prominente plaats in. Zijn publicaties over deze onderwerpen waren vanaf de jaren zestig zeer invloedrijk in de antikoloniale geschiedschrijving.

Tegenwoordig wordt hij gezien als een pionier in dit genre en wordt hij de grondlegger van het Surinaamse nationalisme genoemd. In 1981 werd de Pontewerfstraat in Paramaribo naar hem hernoemd.¹⁹²

- De Steenbakkersgracht naar Dr. Sophie Redmondstraat: Sophie Redmond was een Surinaams arts, politica, toneelschrijfster, actrice en feministe. Zij was de eerste creoolse vrouw die afstudeerde aan de Geneeskundige School in Paramaribo. Hierna vestigde Redmond zich als particulier huisarts in Paramaribo.¹⁹³ Ze behandelde arme patiënten vaak gratis. Ook gaf ze adviezen over allerlei zaken, waaronder huwelijksproblemen en financiële problemen. Later zou ze deze adviezen geven via radiopraatjes in het Sranantongo onder de titel 'Datra mi wan aksi joe wan sani' (Dokter mag ik u wat vragen?). Redmond zette zich onder andere in voor het behoud van de Surinaamse taal en cultuur. Zo droeg zij de koto, de klederdracht van creoolse vrouwen, en organiseerde ze bijeenkomsten om de aandacht op deze kleding te vestigen.¹⁹⁴
- De Gravenstraat naar Henck Arronstraat: Henck Arron (1936-2000) werd op 25 april 1936 geboren in Paramaribo. Na de middelbare school vertrok hij naar Nederland om een opleiding in de bankwereld te volgen. Hierna werkte hij enkele jaren bij de Amsterdamsche Bank en bij zijn terugkeer in Suriname werd hij staflid bij de Vervuurts Bank.¹⁹⁵ In 1961 werd Arron bestuurslid van de Nationale Partij Suriname (NPS), een van de grootste politieke partijen van Suriname die met name gesteund wordt door het creoolse volksdeel in het land. In 1970 werd Arron voorzitter van de NPS. De partij ging drie jaar later een coalitie aan met de KTPI en de Progressieve Surinaamse Volkspartij. De partijen deden gezamenlijk aan de verkiezingen mee onder de naam Nationale Partij-kombinatie (NPK). Arron vormde een kabinet en werd

---

¹⁹¹ Gert Oostindie, 'Kom, Cornelis Gerhard Anton de (1898-1945)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. URL:<http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn5/kom> (2 december 2019).

¹⁹² Oostindie, 'Kom, Cornelis Gerhard Anton de (1898-1945)' (2 december 2019).

¹⁹³ Robertine Romeny, 'Redmond, Jeane Sophie Everdine (1907-1955)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. URL:<http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn5/redmond> (2 december 2019).

¹⁹⁴ Romeny, 'Redmond, Jeane Sophie Everdine (1907-1955)' (2 december 2019).

¹⁹⁵ 'Henck Arron (1936-2000)', 14 maart 2018, <https://historiek.net/henck-arron-1936-2000/2975/> (6 december 2019).

op 24 december 1973 premier van Suriname.¹⁹⁶ In 1974 kondigde Arron aan dat Suriname voor het einde van 1975 onafhankelijk zou zijn. Hij zou de geschiedenis ingaan als de man die de zelfstandigheid van Suriname verwezenlijkte.¹⁹⁷ In Paramaribo werd in 2003 een straat hernoemd naar de eerste premier van de republiek Suriname.¹⁹⁸

- De Coppenamestraat naar Jagernath Lachmonstraat: Jagernath Lachmon werd op 21 september 1916 geboren in de Corantijnpolder in het district Nickerie als jongste van zes kinderen. In 1939 werd hij door het behalen van zijn studie de eerste Hindoestaanse advocaat in Suriname. Lachmon was hiernaast voorzitter van de VHP (eerst Verenigde Hindoestaanse Partij, vanaf 1973 de Vooruitstrevende Hervormings Partij). In zijn politieke loopbaan volgde hij het idee van het buigend riet van Mahatma Gandhi. Dit betekende dat hij rekening hield met de partijen die de andere bevolkingsgroepen vertegenwoordigden, ook wel verbroederingspolitiek genoemd.¹⁹⁹ In totaal werd Lachmon vijf keer parlementsvoorzitter. In 1999 werd hij in het Guinness Book of Records opgenomen als langstzittende parlementariër ter wereld.²⁰⁰ Er werd in Paramaribo in 2006 een straat naar hem hernoemd.²⁰¹
- De Rust en Vredestraat naar Frederik Derbystraat: Frederik Marinus Emanuel Derby (1940-2001) was een Surinaams politicus en vakbondsleider. Hij was de enige overlevende van de Decembermoorden. De vakbondsleider speelde drie decennia een voorname rol in de Surinaamse samenleving, eerst als voorman van de grootste vakcentrale C-47, die hij sinds 1978 leidde, en de laatste tien jaar ook als politicus. Hij was een voorstander van de onafhankelijkheid van Suriname en verzette zich tegen de militairen en een corrupt bewind. In de jaren voor zijn dood streed hij voor een onderzoek naar de Decembermoorden.²⁰² In 2006 werd een straat in Paramaribo naar de vakbondsleider vernoemd.²⁰³

---

¹⁹⁶ 'Henck Arron (1936-2000)' (6 december 2019).

¹⁹⁷ Stieven Ramdharie, 'Onafhankelijkheid Suriname voorbeeld rest van de wereld', *De Volkskrant*, 5 december 2000.

¹⁹⁸ 'Henck Arron (1936-2000)' (6 december 2019).

¹⁹⁹ Stieven Ramdharie, ' 'Jumbo' Lachmon stierf in het harnas', *De Volkskrant*, 20 oktober 2001.

²⁰⁰ 'Jagernath Lachmon', <https://www.entoen.nu/nl/suriname/suriname/jagernath-lachmon> (15 december 2019).

²⁰¹ Marieke Visser, 'Suriname geeft straten nieuwe namen', juli 2007, <https://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/25880/suriname-geeft-straten-nieuwe-namen.html> (15 december 2019).

²⁰² Stieven Ramdharie, 'Regeringen konden niet om Fred Derby heen', *De Volkskrant*, 21 mei 2001.

²⁰³ Visser, 'Suriname geeft straten nieuwe namen' (16 december 2019).

- De Wanicastraat naar Johan Adolf Pengelstraat: Johan Adolf Pengel wordt door veel Surinamers gezien als de ‘vader des vaderlands’ van Suriname. Pengel speelde een belangrijke rol in de periode waarin het algemeen kiesrecht werd ingevoerd en Suriname een grote mate van autonomie kreeg.²⁰⁴ Hij was premier van drie kabinetten in de jaren zestig. Hij bestuurde altijd, naast het premierschap, ook twee ministeries. Pengel was tegelijk ook voorzitter van de machtige vakbond de Moederbond, en leider van de grootste politieke partij van het land, de creoolse Nationale Partij Suriname (NPS). In 1970 stierf hij aan bloedvergiftiging in het ziekenhuis in Paramaribo. Vier jaar na zijn dood werd hij geëerd met een standbeeld op het Onafhankelijkheidsplein en in 1990 werd de luchthaven naar hem genoemd.²⁰⁵ In 2006 werd een straat in Paramaribo naar hem hernoemd.²⁰⁶
- Mr. J.C. Bronsplein naar Frimangronplein. Het plein bevindt zich in de oude woonwijk in het centrum van Paramaribo die Frimangron genoemd wordt, letterlijk vertaald ‘Vrijemansgebied’. Ruim 250 jaar geleden werd dit gebied door de toenmalige gouverneur van Suriname aangewezen als het stadsdeel waar vrije slaafgemaakten zich konden vestigen. In 2007 werd het plein hernoemd.²⁰⁷
- Nepveustraat naar Afi Jabastraat. Afi Jaba Grando maakte deel uit van de koninklijke familie in Ghana, maar werd vanwege een conflict naar Suriname verbannen. Toen gouverneur Nepveu hoorde van Afi Jaba’s voorname afkomst, stelde hij haar meteen in vrijheid en gaf haar een stuk grond in Frimangron, aan de in 2007 naar haar vernoemde straat, om zich te vestigen.²⁰⁸
- Tata Colinstraat: Tata Colin was een slaafgemaakte die in 1836 bezig was met het voorbereiden van een slavenopstand in Coronie, een gebied in Suriname waar aan het begin van de negentiende eeuw de eerste plantages werden neergezet. Op het moment dat hij ongeveer de halve slavengemeenschap had betrokken bij zijn complot werd hij verraden door één van zijn volgelingen, die zijn meester over het plan vertelde. Tijdens een bijeenkomst werden Colin en zijn belangrijkste volgelingen opgepakt en daarna gevangen gezet in de militaire barakken in het gebied.²⁰⁹ Colin en negen van

---

²⁰⁴ Stieven Ramdharie, ‘ ‘Jopie’ blijft tot de verbeelding spreken’, *De Volkskrant*, 24 november 2000.

²⁰⁵ Ramdharie, ‘ ‘Jopie’ blijft tot de verbeelding spreken’.

²⁰⁶ Visser, ‘Suriname geeft straten nieuwe namen’ (16 december 2019).

²⁰⁷ Visser, ‘Suriname geeft straten nieuwe namen’ (16 december 2019).

²⁰⁸ Visser, ‘Suriname geeft straten nieuwe namen’ (16 december 2019).

²⁰⁹ I. Voorhoeve, ‘Messianism and nationalism in Surinam’, in *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* (Leiden 1962) 193-217, aldaar 195-202.

zijn volgelingen werden in Paramaribo berecht en terechtgesteld. Voor Colin gold dat hij opgehangen zou worden, en de anderen kregen gevangenisstraffen. Daarbovenop werden ze allemaal met het koord gestraft. Voordat het vonnis kon worden uitgevoerd stierf Colin aan zijn verwondingen in de gevangenis in Paramaribo.²¹⁰ De Tata Colinschool in Totness, de plaats waar Tata Colin vandaan kwam, is naar hem vernoemd en er is hier ook een standbeeld van hem opgericht. In Paramaribo is er een straat naar Colin vernoemd.

- Martin Luther Kingweg: Misschien geen held uit de Surinaamse geschiedenis, maar een icoon in de wereldwijde emancipatiestrijd. Zijn rol in de geschiedenis van de positie van de zwarte mens wordt ook in Suriname erkend door een straat naar hem te vernoemen.

3.3 Monumenten

Ook monumenten zijn een belangrijke manier om het verleden te herdenken. Monumenten markeren een plek waar een historische gebeurtenis heeft plaatsgevonden en in Suriname zijn de monumenten die het slavernijverleden herdenken een belangrijk onderdeel van de publieke ruimte.

- Vrijheidsboom in Friendship, Nickerie: Op 1 juli 1913 werd bij het Gouden Emancipatiefeest in Nickerie een stenen zuil neergezet en een vrijheidsboom geplant ter herdenking van de afschaffing van de slavernij. Bij de onthulling werden er speeches gegeven door de voorzitter van het comité die het Emancipatiefeest organiseerde en door de districtscommissaris. De flamboyant boom kreeg een mooie houten omheining.²¹¹ Hieronder zijn twee afbeeldingen te zien, één van een flamboyant boom en een tekening van de betreffende boom die geplant werd in Nickerie.

---

²¹⁰ Voorhoeve, 'Messianism and nationalism in Surinam', 202-206.

²¹¹ 'Het Emancipatiefeest in de districten.', *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad*, 7 juli 1913.

Afbeelding 21: Foto van een flamboyant boom..

Afbeelding: 22: Tekening van de flamboyantboom met het houten hek eromheen.²¹²

- Kwakoe monument:

Op 30 juni 1963 werd in Paramaribo op het kruispunt van de Zwarthovenbrug en de Sophie Redmondstraat het vrijheidsbeeld Kwakoe onthuld. Het beeld was gemaakt door de Surinaamse kunstenaar Jozef Klas. Het beeld stelt een slaafgemaakte voor die zijn ketenen verbreekt en zo de vrijheid verwerft. Kwakoe is niet een historisch figuur maar een verwijzing naar de dag waarop de slavernij is afgeschaft. Bij veel slaafgemaakten was het gebruikelijk om een kind te noemen naar de dag van de week waarop het geboren was. Een jongen die op woensdag werd geboren, werd Kwakoe genoemd. De vrijheid werd op 1 juli 1863 ook op een woensdag ‘geboren’ en kreeg de naam Kwakoe. Het standbeeld werd onthuld door Johan Adolf Pengel, de toenmalige minister-president van Suriname.²¹³ Er werd deze dag op de hoek van de Saramacca- en de Zwarthovenbrugstraat ook een groenhartboom geplant als blijvende herinnering aan deze viering. Hij werd in de aarde gezet door de toenmalige gouverneur van Suriname, mevrouw Currie. De boom staat vooral bekend om zijn mooie goudgele bloemen.²¹⁴

²¹² ‘Monumenten in verband met de slavernij en de emancipatie’, 30 december 2019, <http://www.suriname.nu/201cult/monu01.html> (21 november 2019).

²¹³ ‘Onthulling vrijheidsbeeld Kwakoe’, *Nieuw Suriname: Surinaams nieuws en advertentieblad*, 2 juli 1963.

²¹⁴ ‘Emancipatie Eeuwfeest, een onovertroffen sukses’, *Nieuw Suriname: Surinaams nieuws en advertentieblad*, 2 juli 1963.

Afbeelding 23: ‘De Ketenen Verbroken’, Algemeen Handelsblad, 2 juli 1963.

- Monument bij ‘Ston Trapu’ aan de Waterkant: Om de Afrikanen te herdenken naar Suriname vervoerd werden om als slaafgemaakten te werken op de plantages, is er een gedenkmonument onthuld. De onthulling van dit monument vond op 30 juni 2018 plaats bij ‘Ston Trapu’ aan de Waterkant.²¹⁵ Vicepresident Ashwin Adhin stelde in zijn toespraak dat er ‘sprake was van een unicum’ doordat er tussen de verschillende monumenten die met de slavernij te maken hebben nog geen monument zat dat de aankomst van de slaafgemaakten in Suriname symboliseerde. Vlak voor de onthulling van het monument werd een Maripa boot te water gelaten. ‘Het Maripa bootje dat gevuld was met onder andere bloemen, vruchten en aarde, symboliseert onder meer vruchtbaarheid, het bevorderen van de economie en is een symbool voor het leven zoals wij dat kennen, namelijk met ups en downs’, vertelden de initiatiefnemers.²¹⁶

²¹⁵ ‘Nieuw monument in Suriname voor aankomst slaven vanuit zee op land’, 1 juli 2018, <https://www.waterkant.net/suriname/2018/07/01/nieuw-monument-in-suriname-voor-aankomst-slaven-vanuit-zee-op-land/> (15 december 2019).

²¹⁶ ‘Gedenkmonument onthuld bij Ston Trapu’, 1 juli 2018, <https://www.deboodschap.today/gedenkmonument-onthuld-bij-ston-trapu/> (15 december 2019).

Afbeelding 24: *De onthulling door de vicepresident van Suriname*, screenshot van het videoverslag van Starnieuws Suriname op 1 juli 2018.

3.4 De betekenis van Cojo, Mentor en Present

Cojo, Mentor en Present pleegden met de brandstichting een verzetsdaad tegen het koloniale bestuur. In 2000 werd op de plek van de terechtstelling een plaquette onthuld als herinnering aan hun verzet. Ook kreeg die locatie de naam *Kodjo, Mentor en Presenti-plein*.²¹⁷ In Suriname is het gebruikelijk om straatnamen en belangrijke locaties te vernoemen naar belangrijke personen in de geschiedschrijving van het land en met name personen die de jonge natie een sterkere eigen identiteit geven. Cojo, Mentor en Present zijn uitermate geschikt om bij te dragen aan deze identiteit doordat zij zich door hun daden hebben verzet tegen het juk van de slavernij en de koloniale bestuurders. De eed, die zij volgens de processtukken hadden afgelegd, zou er zelfs op wijzen dat zij een groter plan hadden om alle slaafgemaakten in het land te bevrijden. Om hun rol in de Surinaamse geschiedenis te erkennen zal ik hen in dit hoofdstuk vanaf dit punt verzetsstrijders noemen.

---

²¹⁷ Sint Nicolaas, *Ketens en Banden*, 159.

Afbeelding 25: Gedenkteken voor de verzetsstrijders in Paramaribo.

Belangstelling voor het verhaal van de verzetsstrijders was er al aan het begin van de twintigste eeuw. In 1904 schreef pater F.H. Rikken een roman genaamd *Codjo, de brandstichter* over de gebeurtenissen van 1832 en de historische personen die hierin een belangrijke rol speelden. In zijn voorwoord vertelt Rikken dat hij zijn roman heeft geschreven nadat het verhaal als vervolgverhaal was gepubliceerd in de krant *De Surinamer*. Er was hierna zoveel vraag naar het verhaal dat hij besloot het ook in boekvorm uit te brengen.²¹⁸ Er was dus grote belangstelling van een Surinaams publiek voor het verhaal over de ‘Cojo Branti’. Maar wat betekende dit voor de beeldvorming van de gebeurtenis en de verzetsstrijders?

Voor zijn roman heeft Rikken dezelfde bron gebruikt als in het vorige hoofdstuk van dit stuk, namelijk het verslag over de brand van Teenstra en de hierin verwerkte processtukken. Hij houdt dezelfde volgorde aan en neemt Teenstra’s beeldvorming van de agressieve, zwarte man over wanneer de verzetsstrijders aan bod komen.²¹⁹ In deze passages lijkt hij van Cojo zelfs een soort duivel te maken: ‘Een ogenblik bleef Codjo met een helse lach om de lippen het snel om zich heen grijpend vuur beschouwen.²²⁰ [...] Dit gaf hem enige afleiding en een blik werpend op de rosse gloed, die de hemel kleurde, grijsde hij van haat en bevredigde wraaklust.’²²¹ Het personage dat door Rikken wordt neergezet komt hier weer overeen met de continuïteit van het beeld van de zwarte man als wraaklustig en gevaarlijk, zoals gesteld door Gregory Pierrot.

²¹⁸ Rikken, *Codjo, de brandstichter*, 5.

²¹⁹ Rikken, *Codjo, de brandstichter*, 5.

²²⁰ Rikken, *Codjo, de brandstichter*, 167.

²²¹ Rikken, *Codjo, de brandstichter*, 182.

In de roman zijn de personages en met name de verzetsstrijders menselijker gemaakt, met de daarbij horende uitingen en emoties. Zo beschreef hij een conversatie tussen Cojo en Tom in het kamp: 'Wel, Codjo,' vroeg Tom, die hem een tijdje aandachtig beschouwd had, 'ben je vandaag mismoedig gestemd?' Deze loosde een zucht, keek zijn ondervrager wezenloos aan en richtte zijn blik wederom naar het vuur, als zag hij daarin het voorwerp, dat zijn geest boeide.'²²² Het boek is duidelijk geschreven voor een publiek met een negatieve mening over de verzetsstrijders en hun daden. In een tijd waarin Suriname nog onderdeel was van het Koninkrijk der Nederlanden is dit niet verwonderlijk.

In 1973 verscheen er een artikel in *Het Parool* over de toen oudste dichteres van Suriname, Johanna Schouten-Elsenhout. Zij schreef haar gedichten in het Sranantongo, maar in dat jaar werden dertien gedichten van haar naar het Nederlands vertaald en in een bundel gepubliceerd.²²³ De schrijver sloot zijn artikel af met de slotregels van het gedicht van de dichteres over Cojo: 'Omdat men in Suriname de slaaf Kodjo kent als de ferfoeilijke brandstichter die in 1832 Paramaribo in brand stak en daarop werd veroordeeld om aan een paal te worden gebonden en levend verbrand, was er zelfs na honderddertig jaar moed voor nodig om deze visie te ontwikkelen:

Ik kan er niet meer tegen,
Apinti drums,
tegen 't dansen in 't verborgen
om de moed erin te houden.
Ik doe er niet meer aan mee.

Ik wil in 't volle daglicht staan
als een vrije burger.

Hoor je 't mensen,
daarom
durf ik mijzelf te zijn.'²²⁴

---

²²² Rikken, *Codjo, de brandstichter*, 127.

²²³ Hugo Pos, 'Pracht-poëzie in assepoester-taal', *Het Parool*, 3 november 1973, 11.

²²⁴ Pos, 'Pracht-poëzie in assepoester-taal', 11.

Het is duidelijk dat er met het proces van dekolonisatie ook verandering is gekomen in de beeldvorming over de verzetsstrijders. Twee jaar voordat Suriname onafhankelijk werd, was er aandacht voor Cojo, Mentor en Present als helden en werden zij door de oudste en bekendste dichteres van Suriname niet alleen gekoppeld aan de brand als gewelddadige opstand, maar ook aan de daarbij behorende vrijheidsidealen. Wel is het opmerkelijk dat de auteur van het krantenartikel noemt dat Cojo in Suriname op dat moment nog veelal werd gezien als een verfoeilijke brandstichter en niet als een verzetsstrijder. In de decennia hierna veranderde dit beeld verder.

Op 31 december 1999 maakte de Surinaamse Minister van Binnenlandse Zaken, W.G. Kertoidjojo, in het *Advertentieblad van Suriname* bekend dat de plek waar Cojo, Mentor en Present waren geëxecuteerd en waar de brand was gesticht, hernoemd zou worden naar de helden.²²⁵ De herdenking op 26 januari 2000 werd geopend met tromgeroffel. Het volkslied werd gezongen en er werd een gedicht van Gillie Creepsburg voorgedragen. De volgende passage komt uit het gedicht:²²⁶

‘Dank, Kodjo, Mentor, Present

Dank, een ieder die zijn leven heeft gegeven

Ook voor ons vandaag

Die zijn leven heeft gegeven opdat ook hier vrijheid kan zijn

Die zijn leven heeft gegeven voor de zelfstandigheid van ons land’²²⁷

Vijftien jaar later werd bij de jaarlijkse herdenking een krans gelegd door een schoolmeisje bij het monument voor Cojo, Mentor en Present. Het was toen precies 182 jaar geleden dat op die plek de drie helden levend zijn verbrand. Een artikel over de herdenking zegt het volgende over de verzetsstrijders: ‘Ze zijn ondertussen in ere hersteld en staan nu opgetekend als vrijheidsstrijders en helden.’²²⁸ De betekenis van de verzetsstrijders is door de jaren heen veranderd en zal waarschijnlijk blijven veranderen. Ze staan niet meer alleen symbool voor de strijd, maar ook voor de vrijheidsidealen. Tegenwoordig wordt de nadruk meer gelegd op dit laatste aspect van de betekenis van Cojo, Mentor en Present voor Suriname.

---

²²⁵ *Advertentieblad van Suriname*, 31 december 1999, 3.

²²⁶ *Docu boekje Kodjo-Mentor-Present* (Paramaribo 2000) 25.

²²⁷ *Docu boekje Kodjo-Mentor-Present* (Paramaribo 2000) 25.

²²⁸ ‘Herdenking Kodjo, Mentor en Present’, 3 februari 2015, <https://www.waterkant.net/suriname/2015/02/03/herdenking-kodjo-mentor-en-present/> (24 december 2019).

Afbeelding 26: *Herdenking Kodjo, Mentor en Present*, behorende bij een artikel op de website waterkant.net, 3 februari 2015.

Conclusie

Aan het begin van dit onderzoek is de volgende hoofdvraag gesteld: Hoe beïnvloedde de stadsbrand van 1832 de raciale verhoudingen en stadsslavernij in Paramaribo in de eerste helft van de negentiende eeuw en is er sprake van een postkoloniale verandering in de Surinaamse herdenkingstraditie?

Om deze vraag te beantwoorden is eerst de ontwikkeling en stedelijke samenleving van Paramaribo aan het begin van de negentiende eeuw onderzocht. Paramaribo was aan het begin van de achttiende eeuw een dorp met 536 inwoners, wat toen drie procent van de Surinaamse bevolking betrof. In de achttiende eeuw werd de stad meerdere malen uitgebreid door de bouw van nieuwe straten en wijken. Aan het einde van deze eeuw bestond de stad uit 11.584 inwoners, waarvan ongeveer 8000 slaafgemaakten. Dit was toen zo'n twintig procent van de Surinaamse bevolking. In de negentiende eeuw veranderde de situatie snel en trokken steeds meer kooplieden, planters en administrateurs naar Paramaribo. Er kwamen steeds meer hoge ambtelijke functies en er ontstond een bestuurlijke elite.

Ellen Neslo stelt dat er aan het einde van de achttiende eeuw in Suriname ruw geschat drie verschillende maatschappelijke piramides waren; één van de witte bevolking, één van de vrije gekleurde bevolking en één van de slavenbevolking. De drie piramides kenden drie categorieën; economisch, politiek en beroep. In elk van deze categorieën was weer een eigen hiërarchie. Aan het einde van de achttiende eeuw was er steeds meer vermenging tussen de drie groepen en veranderde de op kleur gebaseerde hiërarchische samenleving. Zwart zijn betekende niet altijd meer dat men een slaafgemaakte was. Tot zowel de groep met een niet-witte huidskleur als de groep met een zwarte huidskleur behoorden slaafgemaakten, vrijgemaakte personen en vrij geboren personen.

Een aantal locaties geven een idee van het straatbeeld van Paramaribo in deze periode. Een plek die uitgroeide tot een belangrijke wijk in de negentiende eeuw was Frimangron, een rustige randwijk waar vooral vrijgemaakten en hun nakomelingen woonden. Vanaf de achttiende eeuw groeide de steeds groter wordende vrije gemeenschap uit tot een belangrijk onderdeel van de samenleving. Een andere belangrijke locatie was de Waterkant, waar de schepen aanmeerden. De Waterkant was het economisch centrum van de stad en de kolonie. Hier stonden alle chique huizen, de belangrijkste winkels en de pakhuizen. Op verschillende afbeeldingen is het straatbeeld van Paramaribo weergegeven. Hierop is een grote diversiteit in

etniciteit, religie en status te zien. Dit komt overeen met het literatuuronderzoek naar de samenleving van Paramaribo aan het begin van de negentiende eeuw.

De wijkregisters van 1831 en 1846 die werden bijgehouden door de koloniale regering geven een duidelijk beeld over de samenstelling van de bevolking en de huishoudens in Paramaribo. In deze registers werden de naam, de leeftijd, de huidskleur, de religie en het beroep van alle vrije personen woonachtig op een adres bijgehouden. Ook het aantal slaafgemaakten per huishouden werd genoteerd. Uit de data van de registers blijkt de diversiteit van de samenleving van Paramaribo door de verschillende religies, beroepen, huidskleur en status van de inwoners van de stad. De informatie uit deze bronnen komt dus overeen met de literatuur over Paramaribo in deze periode. Over de slaafgemaakten kan, behalve hun aantallen, geslacht en etniciteit, weinig uit de registers worden gehaald. Opvallend in de wijkregisters is de regelmatige omschrijving van een woonerf als ‘onbewoond’ of ‘afgebrand’. De gevolgen van de stadsbranden van 1821 en 1832 op het stadslandschap zijn zo terug te zien in de wijkregisters.

Uit krantenartikelen is gebleken dat er een elite van opgeleide slaafgemaakten was binnen deze groep. De meeste slaafgemaakten in de stad beoefenden een ambacht of werkten in het huishouden van hun eigenaar. Dit betekende over het algemeen dat zij een bevoorrechte positie hadden vergeleken met plantageslaven. Door de stadsbranden was er veel bouwactiviteit in Paramaribo en daardoor veel werk voor de slaafgemaakten met een ambacht. Hierdoor werd hun positie in de samenleving indirect op een positieve manier beïnvloed door de stadsbranden. Wanneer zij veel bijverdiensten hadden kwamen zij sneller in een positie om zichzelf vrij te kopen en was er na het verkrijgen van deze felbegeerde vrijheid genoeg werk om in hun onderhoud te voorzien.

Nadat het beeld van de stedelijke samenleving van Paramaribo is geschetst komt de stadsbrand van 1832 aan bod. Het grootste verschil met de stadsbrand van 1821 was dat deze was aangestoken door weggelopen slaafgemaakten. De brochure van Marten Douwes Teenstra, en zijn beschrijving van de brand en de daders, geeft inzicht in de gebeurtenis en de reactie van de samenleving op de brand. Doordat er op verschillende locaties in de stad brand was gesticht na de grote brand van 3 op 4 september kwam men erachter dat deze was aangestoken. Het bestuur deed er alles aan om de schuldigen op te sporen. Door de brand waren er 46 woonhuizen verbrand en 13 afgebroken en beschadigd. Een aanzienlijk deel van de verbrande gebouwen stonden aan de Waterkant. Het aantal vernielde bij- en achtergebouwen lag zeker driemaal hoger. De totale schade betrof ongeveer 800.000 gulden. Naast de schade die de brand had veroorzaakt zal de vernieling van het stadshart, het

economische centrum van de kolonie, er ook voor hebben gezorgd dat het handelscentrum van de stad een periode in mindere mate functioneerde.

Na de brand mochten van het gouvernement enkele straatwanden niet herbouwd worden om brandoverslag te voorkomen. Verder werd er uitgevaardigd dat alle keukens en stookplaatsen met stenen brandmuren moesten worden gebouwd en de daken met pannen of tichels bedekt moesten worden. Om de wederopbouw van de stad te stimuleren bepaalde het gemeentebestuur dat de nieuw opgebouwde huizen 6 jaar vrij zouden zijn van belasting. Als de nieuwe huizen van klei of steen werden gebouwd waren deze 25 jaar vrij van belasting. De brand zorgde er op deze manier voor dat het stadslandschap en de architectuur van Paramaribo veranderde.

De brandstichters en hun medeplichtigen werden in oktober 1832 gearresteerd. Teenstra zet de daders neer als gewelddadige figuren. Zijn beschrijving komt overeen met het beeld van de zwarte man als ‘wraaklustige slaaf’, zoals gesteld door Gregory Pierrot. In de processtukken is het verhaal over de brandstichtingen en diefstallen terug te lezen. Als verzwarende factor werd in het vonnis meegenomen dat de brandstichters een eed hadden gezworen om brand te stichten en om zoveel mogelijk spullen en wapens mee te nemen om daarna samen met andere weglopers een groter kamp op te richten. Hierna zouden zij met elkaar de stad aanvallen en, wanneer zij genoeg wapens hadden, het hele land veroveren.

Om de zware straffen die deze slaafgemaakten kregen te verantwoorden werden er verzwarende omstandigheden meegenomen in het vonnis. De straffen moesten anderen afschrikken om in de toekomst dergelijke misdaden te begaan. Deze reactie van de gezaghebbers, in de vorm van een uiterst wrede en publieke executie, past bij de vicieuze cirkel van angst en geweld in slavensamenlevingen, zoals gesteld door Vincent Brown. Die angst leidde volgens Brown tot specifieke racistische maatregelen en beperkingen, zoals segregatie. Na de brand zou het een voor de hand liggende maatregel zijn geweest om de slaafgemaakten niet meer op het terrein van de eigenaren in de stad te laten wonen, omdat de brandstichters via de ‘negerpoort’ en het terrein waar de slavenwoningen stonden het woonhuis binnen waren gegaan. Toch is deze segregatie op basis van status volgens de wijkregisters van 1831 en 1846 niet terug te zien in Paramaribo. Ook blijkt uit het wijkregister van 1846 dat er geen sprake was van segregatie op basis van huidskleur. Wel is het opmerkelijk dat er in 1846 veel minder slaafgemaakten in dienst waren van de vrije mensen die in dezelfde wijk woonden, dan in 1831.

Tegenwoordig heeft de ‘Cojo branti’ een hele andere betekenis dan in de negentiende eeuw. Dit heeft alles te maken met de ontwikkeling van Suriname sinds deze historische

gebeurtenis. Uit het wereldwijde proces van dekolonisatie ontstonden in de tweede helft van de twintigste eeuw nieuwe naties. In het Caribisch gebied identificeerden deze nieuwe naties zich stuk voor stuk met de strijd tegen de slavernij en de overwinning door de emancipatie. De naties gingen in hun geschiedenis op zoek naar helden die deze identiteit konden representeren door hun rol in de emancipatie en/of vrijheidsstrijd.

Een belangrijke historische gebeurtenis voor Suriname is de emancipatie van 1863. De eerste jaren na de emancipatie in 1863 werden er nog geen grote feesten of herdenkingen georganiseerd in Suriname en Paramaribo. Aan het einde van de negentiende eeuw begon men op verschillende plekken in het land met het herdenken van de slavernij en het vieren van de vrijheid met een feestelijke herdenking. De eerste grote viering in Suriname was in 1913 en werd het Gouden Emancipatiefeest genoemd. De herdenking en de festiviteiten werden georganiseerd door het koloniale bestuur en dit was ook terug te zien in de benadering van het onderwerp emancipatie. De bevolking moest vooral dankbaarheid tonen voor de vrijheid die zij had gekregen van de Nederlandse koning en regering.

In 1975, het jaar waarin Suriname onafhankelijk werd, werd de afschaffing van de slavernij weer groots gevierd. De viering kreeg de naam 'Keti Koti' wat verbroken ketenen betekent in het Sranantongo. De festiviteiten werden niet langer bepaald door de kolonisator maar door de creoolse bevolking, die deze volgens hun eigen tradities invulden. Creoolse muziek, dans en eten stonden centraal bij deze viering. Tegenwoordig is deze dag nog steeds een dag die vooral gevierd wordt met traditionele dans, muziek, eten en klederdracht.

Door de jaren heen zijn verschillende straten hernoemd naar nationale helden. Dit zijn personen die hebben bijgedragen aan het bouwen van de natiestaat en helden uit het proces van emancipatie. Ook zijn er verschillende monumenten geplaatst om belangrijke gebeurtenissen en personen uit het slavernijverleden eer te betonen. In het jaar 2000 werd op de plek van de terechtstelling van de brandstichters een plaquette onthuld als herinnering aan het verzet. Ook kreeg die locatie de naam Kodjo, Mentor en Presenti-plein. Maar hoe veranderde de essentie van de helden door de jaren heen? In de tijd waarin Suriname nog een Nederlandse kolonie is wordt er heel anders naar de verzetsstrijders gekeken dan na de tweede wereldoorlog, toen dekolonisatie een steeds populairder gedachtengoed werd. Dit is terug te zien in de manier waarop pater Rikken aan het begin van de twintigste eeuw over hen schrijft, namelijk als gewelddadige en gevaarlijke mannen. In een gedicht van Johanna Schouten-Elsenhout uit 1973 over de verzetsstrijders ligt de nadruk vooral op de vrijheidsidealen die zij hadden. Dit zal in deze periode vooral een verandering zijn geweest in de beeldvorming over Cojo, Mentor en Present van de creoolse gemeenschap in Suriname. Bij de opening van het

monument in 2000 werd ook een gedicht voorgelezen waarin zij vooral symbool staan voor de vrijheid en zelfstandigheid van Suriname. Het gaat tegenwoordig niet meer alleen om de strijd, maar ook om de motieven van de opstandelingen.

De Cojo branti had op verschillende manieren invloed op Paramaribo. Ook op de raciale verhoudingen en stadsslavernij in de eerste helft van de negentiende eeuw. De zware straffen laten zien hoe bang de gezaghebbers waren voor herhaling en hoe graag zij hun macht over de slaafgemaakten wilden behouden. Die angst zette de raciale verhoudingen op scherp. Ook zal het geschetste beeld van de ‘gewelddadige en wraaklustige slaaf’, dat werd neergezet door de gezaghebbers en Teenstra, invloed hebben gehad op de beeldvorming over de zwarte man in de maatschappij. Dit uitte zich echter niet in een beleid van segregatie in Paramaribo. Misschien had dit te maken met de mate waarin de gekleurde bevolking al onderdeel was van de elite. Het zou ook kunnen zijn dat de naderende afschaffing van de slavernij een rol heeft gespeeld in de overwegingen van de gezaghebbers. Of dachten zij met hun wrede straffen andere opstandelingen voldoende te hebben afgeschrikt? Het lijkt er volgens de wijkregisters wel op dat de slaveneigenaren na de brand kritischer waren in het kiezen van de slaafgemaakten die op hun woonerf woonden, maar hierop kan de naderende afschaffing van de slavernij ook van invloed zijn geweest. Zo kan het bijvoorbeeld zijn dat steeds meer slaafgemaakten de vrijheid verkregen in de aanloop naar 1863.

De betekenis van de verzetsstrijders Cojo, Mentor en Present veranderde de afgelopen honderdvijftig jaar door de emancipatie en het proces van dekolonisatie. Het gaat steeds minder over de gewelddadige opstand en steeds meer over de motivatie van de daders en de politieke betekenis van de gebeurtenis. Deze verandering kan als graadmeter dienen voor de herdenkingstradities van het slavernijverleden in Suriname. Er wordt steeds meer nagedacht over de identiteit van Suriname en de bevolking. Met de onafhankelijkheid van Suriname veranderden langzaam maar zeker ook de herdenkingstradities van het land.

Ik ben benieuwd of er in andere Caribische samenlevingen ook gebeurtenissen waren waarbij slaafgemaakten extreem werden gestraft in de aanloop naar de emancipatie (eerste helft van de negentiende eeuw). Werd er juist harder opgetreden door de gezaghebbers? En zo ja, wat was dan de redenatie achter deze besluiten? Je had tenslotte te maken met mensen die over niet al te lange tijd vrije burgers zouden zijn. Het is zeer interessant als dit ergens opgeschreven was door een gezaghebber van een slavensamenleving in het Caribisch gebied uit die tijd. Hier zou eventueel in de toekomst nog onderzoek naar kunnen worden gedaan.

Literatuur

- Beckles, Hilary, 'Emancipation in the Caribbean', in: Gert Oostindie e.a. ed., *Facing up to the Past* (Kingston 2001).
- Benjamins, H. D. en J. F. Snelleman (red.), *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië* (Den Haag/Leiden 1914-1917).
- Boekhoudt, Willem, *Uit mijn verleden. Bijdrage tot de kennis van Suriname* (Winschoten 1874).
- Bremmer, Marius, 'Een Zeeuws fort in Paramaribo', 14 december 2002, <https://www.digibron.nl/search/detail/012dcd7b83f04b083c9772ce/een-zeeuws-fort-in-paramaribo> (10 december 2019).
- Breeveld, Hans, 'Van propaganda-instrument tot informatiebron' in Angelie Sens e.a. ed., *K'RANTI! De Surinaamse pers 1774-2008* (Amsterdam 2008).
- Brown, Vincent, 'A Vapor of Dread: Observations on Racial Terror and Vengeance in the Age of Revolution,' in Thomas Bender and Laurent Dubois, eds., *Revolution! The Atlantic World Reborn* (New York 2011).
- Buddingh, Hans, *De geschiedenis van Suriname* (Amsterdam 2012).
- 'Diorama of the Waterfront of Paramaribo, Gerrit Schouten, 1820', <https://www.rijksmuseum.nl/en/search/objects?q=eveline+paramaribo&p=1&ps=12&st=Objects&ii=4#/NG-2007-50.4> (12 mei 2019).
- Docu boekje Kodjo-Mentor-Present* (Paramaribo 2000).
- 'Emancipatie Eeuwfeest, een onovertroffen succes', *Nieuw Suriname: Surinaams nieuws en advertentieblad*, 2 juli 1963.
- 'Emancipatiefeest', *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad*, 7 februari 1913.
- Fatah-Black, Karwan, *Eigendomsstrijd. De geschiedenis van slavernij en emancipatie in Suriname* (Amsterdam 2018).
- 'Gedenkmomument onthuld bij Ston Trapu', 1 juli 2018, <https://www.deboodschap.today/gedenkmomument-onthuld-bij-ston-trapu/> (15 december 2019).
- Gobardhan -Rambocus, Lila, 'Spiegel van een verdeelde samenleving. De pers in de jaren van sociale onrust' in Angelie Sens e.a. ed., *K'RANTI! De Surinaamse pers 1774-2008* (Amsterdam 2008).
- 'Gouden Emancipatiefeest. 1 Juli.' *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad*, 3 juli 1913.
- 'Henck Arron (1936-2000)', 14 maart 2018, <https://historiek.net/henck-arron-1936-2000/2975/> (6 december 2019).
- 'Herdenking Kodjo, Mentor en Present', 3 februari 2015, <https://www.waterkant.net/suriname/2015/02/03/herdenking-kodjo-mentor-en-present/> (24 december 2019).
- 'Het Emancipatiefeest in de districten.', *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad*, 7 juli 1913.
- Hove, Okke ten, e.a., *Surinaamse Emancipatie 1863. Paramaribo: Slaven en Eigenaren* (Amsterdam 2004).
- 'Jagernath Lachmon', <https://www.entoen.nu/nl/suriname/suriname/jagernath-lachmon> (15 december 2019).
- Jong, Jurrien de, 'Op 1 juli 1863 47 duizend slaven vrijgemaakt in Suriname en op de Antillen', 1 juli 2013, <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/dossiers/historische-reeksen/publicaties/artikelen/archief/2013/2013-47-duizend-slaven-vrijgemaakt-pub.htm> (12 mei 2019).

‘Kaseko’, 10 november 2008, <https://www.muzeekbus.nl/muzeek/kaseko.html> (22 december 2019).

Kesler, C.K., ‘Na 100 jaar. Branden in Paramaribo’, *De West-Indische Gids* 14 (1932/1933).

‘Ketikoti – Viering afschaffing slavernij: Jaarlijks bevrijdingsfeest’, 1 juli 2019, <https://historiek.net/ketikoti-1-juli-viering-afschaffing-slavernij/108819/> (21 december 2019).

Kom, Anton de, *Wij Slaven van Suriname* (Amsterdam 1934).

‘Kotomisi, de kracht van klederdracht’, <https://www.cultuurfonds.nl/project/kotomisi-de-kracht-van-klederdracht> (22 december 2019).

Lammens, Adriaan Francois, *Bijdragen tot de kennis van de kolonie Suriname : dat gedeelte van Guiana hetwelk bij tractaat ten jare 1815 aan het Koninkrijk Holland is verbleven, tijdvak 1816 tot 1822 : eerste afdeling Geographie, statistica, zeden en gewoonten : vierde afdeling Voornamen belangen der kolonie* (Amsterdam 1982).

Marhé, Usha, ‘Dr. Johan Frederik Nassylaan en de Nassy-Brouwerschool – Paramaribo’, 25 augustus 2015, <https://schrijfsterushamarhe.wordpress.com/tag/j-f-nassy/> (10 december 2019).

Marshall, Edwin, *Ontstaan en ontwikkeling van het Surinaams nationalisme: Natievorming als opgave* (Amsterdam 2003).

McLeod, Cynthia, *Zenobia. Slavin op het paleis* (Schoorl 2015).

‘Monumenten in verband met de slavernij en de emancipatie’, 30 december 2019, <http://www.suriname.nu/201cult/monu01.html> (21 november 2019).

Muntjewerff, Henk, ‘Concordans van huisnummer per wijk naar huisnummer per straat in Paramaribo’, <https://www.concordansparamaribo.info/concordans> (13 april 2019).

Muntjewerff, Henk, ‘Historie van huisnummer per wijk naar huisnummer per straat in Paramaribo’, <https://www.concordansparamaribo.info/historie> (20 april 2019).

Neslo, Ellen, *Een ongekende elite. De opkomst van een gekleurde elite in koloniaal Suriname 1800-1863* (De Bilt 2016).

‘Nieuw monument in Suriname voor aankomst slaven vanuit zee op land’, 1 juli 2018, <https://www.waterkant.net/suriname/2018/07/01/nieuw-monument-in-suriname-voor-aankomst-slaven-vanuit-zee-op-land/> (15 december 2019).

‘Onthulling vrijheidsbeeld Kwakoe’, *Nieuw Suriname: Surinaams nieuws en advertentieblad*, 2 juli 1963.

Oostindie, Gert, ‘Kom, Cornelis Gerhard Anton de (1898-1945)’, in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. URL:<http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn5/kom> (2 december 2019).

Oostindie, Gert, ‘Stony Regrets and Pledges for the Future’ in: Gert Oostindie e.a. ed., *Facing up to the Past* (Kingston 2001).

Pierrot, Gregory, *The Black Avenger in Atlantic Culture* (Georgia 2019).

Ramdharie, Stieven, ‘‘Jopie’’ blijft tot de verbeelding spreken’, *De Volkskrant*, 24 november 2000.

Ramdharie, Stieven, ‘‘Jumbo’’ Lachmon stierf in het harnas’, *De Volkskrant*, 20 oktober 2001.

Ramdharie, Stieven, ‘Onafhankelijkheid Suriname voorbeeld rest van de wereld’, *De Volkskrant*, 5 december 2000.

Ramdharie, Stieven, ‘Regeringen konden niet om Fred Derby heen’, *De Volkskrant*, 21 mei 2001.

Rikken, F.H., *Codjo, de brandstichter. Oorspronkelijk historisch-romantisch verhaal uit het jaar 1832* (Paramaribo 1904).

Romeny, Robertine, ‘Redmond, Jeane Sophie Everdine (1907-1955)’, in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. URL:<http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn5/redmond> (2 december 2019).

Sint Nicolaas, Eveline, *Ketens en Banden. Suriname en Nederland sinds 1600* (Nijmegen 2017).

Stipriaan, Alex van, *Surinaams contrast. Roofbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie 1750-1863* (Leiden 1993).

‘Suriname viert Ketu Koti’, *Amigoe di Curaçao: Weekblad voor de Curaçaosche eilanden*, 2 juli 1975.

Teenstra, Marten Douwes, *Bijzonderheden betreffende den brand te Paramaribo, in den nacht van den 3den op den 4den september 1832, benevens verdere pogingen op verschillende tijden en plaatsen tot brandstichting, gevolgd van den afloop der criminele procedure tegen de daarin betrokkenen, aangeklaagden en gedetineerden; almede derzelve sententie, gewezen bij het gerechtshof te Suriname, en den afloop der executie van hetzelfde vonnis.* (Paramaribo 1833).

Visser, Marieke, ‘Suriname geeft straten nieuwe namen’, juli 2007,

<https://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/25880/suriname-geeft-straten-nieuwe-namen.html> (15 december 2019).

Voorhoeve, I., ‘Messianism and nationalism in Surinam’, in *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* (Leiden 1962) 193-217.

Wilschut, Marianne, ‘Het leven van de slaven in de Nederlandse kolonien’, januari 2000,

<https://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/6820/het-leven-van-de-slaven-in-de-nederlandse-kolonien.html> (10 oktober 2019).

Wolbers, Julien, *Geschiedenis van Suriname* (Amsterdam 1861).

Primaire bronnen

Archieven:

Nationaal Archief, Den Haag:

Suriname na 1828: Gemeentebestuur, 1.05.11.09, inv.nr. 62.

Datasets:

Dikland, Philip, ‘Wijkregister 1846’ (ongepubliceerde data op basis van Nationaal Archief Suriname, toegang 36).

Smits, Jessica, ‘Wijkregister Paramaribo 1831’ (ongepubliceerde data op basis van Nationaal Archief Den Haag, Suriname na 1828: Gemeentebestuur, 1.05.11.09, inv.nr. 62).

Kranten:

Amigoe di Curaçao.

Nieuw Suriname: Surinaams nieuws en advertentieblad.

Het Parool.

Surinaamsche Courant.

Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad.

De Volkskrant.

Overige:

Brochure uit 1833 over de brand en het proces van de daders, geschreven door Marten Douwes Teenstra.